

Anne Britt Djuve, Elisabeth Gulløy, Hanne C. Kavli og
Frode Berglund

Datafangst når minoritetsbefolkningen er målgruppe

Anne Britt Djuve, Elisabeth Gulløy, Hanne C. Kavli og
Frode Berglund

Datafangst når minoritetsbefolkningen er målgruppe

© Fafo 2009

ISBN 978-82-7422-682-1

ISSN 0801-6143

Omslag: Fafos Informasjonsavdeling

Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord	6
Tema	7
Problemstillinger og metode	8
Sammendrag	11
Formålet med brukerundersøkelser	13
Hvilke surveyer rapporterer om etniske minoriteter i Norge?	17
Kvalitative metoder – mest brukt i forberedende faser	20
Internasjonale studier	22
Noen hovedfunn fra surveyforskningen om minoriteter så langt.....	23
Erfaring, tilfredshet og opplevd diskriminering i møte med offentlige tjenester	23
Oppsummering	27
Kvantitative datainnsamlingsmetoder	29
Om selvrekrutterende utvalg	30
Litt om feilkilder	31
Erfaringer knyttet til utvalgsdesign	32
Problemer med utvalgsfeil.....	33
Utvalgsusikkerhet og trekkingskjevhet.....	36
Erfaringer med svarprosent og frafall.....	37
Årsaker til frafall	38
Vekting	39
Svarprosent og frafallsanalyser ved ulike typer undersøkelser	39
Svartilbøyeligheten – hvor mange svarer av dem vi faktisk har spurt?.....	40
Erfaringer med frafallsmønsteret i noen undersøkelser blant minoritetsbefolkningen	41
Tiltak for å bedre svarprosenten, og litt om konsekvenser av det.....	47
Hvilken effekt har oversettelser på svarprosenten?	48
Måle- og prosesseringsfeil i undersøkelser blant minoritetsbefolkningen	49
Oppsummering/konklusjon	51

Vedlegg: En gjennomgang av konkrete undersøkelser	56
Undersøkelser gjennomført av SSB.....	57
LEVEKÅR BLANT INNVANDRERE I NORGE 2005/2006	57
LEVEKÅR BLANT UNGE MED INNVANDRERBAGGRUNN 2006	62
LEVEKÅR BLANT IKKE-VESTLIGE INNVANDRERE I NORGE 1996	65
LEVEKÅR BLANT UTENLANDSKE STATSBORGERE 1983	68
LEVEKÅR I GRORUDDALEN 2008	71
LESEFORSTÅELSEUNDERSØKELSEN BLANT MINORITETSSPRÅKLIGE 2003/2004	75
Undersøkelser gjennomført av Fafo	77
HAGEN M.FL 1994: OSLO – DEN DELTE BYEN? LEVEKÅR I OSLO	77
DJUVE OG HAGEN 1995: SKAFF MEG EN JOBB. LEVEKÅR BLANT FLYKTNINGER I OSLO	78
DJUVE, ANNE BRITT OG HANNE CECILIE KAVLI (1998): MÅ DE VÆRE UTE OM VINTEREN? OPPFATNINGER OM BARNEHAGER I FEM ETNISCHE GRUPPER I OSLO	80
KAVLI (2001): EN DRÅPE, MEN I HVILKET HAV? KONTANTSTØTTENS KONSEKVENSER FOR BARNEHAGEBRUK BLANT ETNISCHE MINORITETER	82
DRØPPING, JON ANDERS OG HANNE CECILIE KAVLI (2002): KURS FOR ARBEID. NORSKOPPLÆRING OG YRKESDELTAELSE BLANT IKKE-VESTLIGE INNVANDRERE OG FLYKTNINGER	86
KAVLI, HANNE (2004): HVORDAN GIKK DET ETTERPÅ? EN OPPFØLGING AV TIDLIGERE DELTAERE I FORSØK MED INTRODUKSJONSPROGRAM GJENNOM TELEFONINTERVJUER OG REGISTERDATA. FAFO-NOTAT 2004:24	89
FRIBERG, JON HORGEN (2005): UNGDOM, FRITID OG DELTAELSE I DET FLERKULTURELLE OSLO. FAFO-NOTAT 2005:16	92
FRIBERG, JON HORGEN OG GURI TYLDUM (RED.) (2007): POLONIA I OSLO. EN STUDIE AV ARBEIDS- OG LEVEKÅR BLANT POLAKKER I HOVEDSTADSOMRÅDET. FAFO-RAPPORT 2007:27	93
KAVLI, HANNE (2007): EN FELLES FRITID? LIVET ETTER SKOLETID BLANT BARN OG UNGE I OSLO. FAFO-RAPPORT 2007:22	95
KAVLI, HANNE C OG MARJAN NADIM (UNDER ARBEID): PÅGÅENDE UNDERSØKELSE OM FAMILIEPRAKSIS OG LIKESTILLING I ULIKE ETNISCHE GRUPPER I NORGE. KOMMENDE FAFO- RAPPORT 2009	97
BRÅTHEN, MAGNE, ANNE BRITT DJUVE, TOR DØLVIK, KÅRE HAGEN, GUDMUND HERNES OG ROY A. NIELSEN. 2007. LEVEKÅR PÅ VANDRING. VELSTAND OG MARGINALISERING I OSLO	99
Andre norske undersøkelser.....	100
ROGSTAD, JON (2007): DEMOKRATISK FELLESKAP. POLITISK INKLUDERING OG ETNISK MOBILISERING	100
STAMSUND, MARY ANN: DEN STORE NORSKE BOLIGDUGNADEN. BOFORHOLD FOR FLYKTNINGER. 1999, BYGGFORSK	102
SØHOLT, SUSANNE: GJENNOM NÅLØYET – EN SAMMENLIGNING AV TILPASNINGER TIL BOLIGMARKEDET BLANT HUSHOLD MED PAKISTANSK, TAMILSK OG SOMALISK BAGGRUNN. 2007, NIBR	103
TORGENSEN, LEILA. 2005. BETYDNINGEN AV INNVANDRERBAGGRUNN FOR PSYKISKE VANSKER BLANT UNGDOM. NOVA	104

ØIA, TORMOD, 2003. INNVANDRERUNGDOM – KULTUR, IDENTITET OG MARGINALISERING. NOVA.	105
Internasjonale studier av minoritetsbefolkninger	106
STEVE JOHNSON OG YVETTE FIDLER, 2006. JOBCENTRE PLUS CUSTOMER SATISFACTION SURVEY: ETHNIC MINORITY BOOSTER 2005.....	106
SHAUN L. GABBIDON OG GEORGE E. HIGGINS 2008: : THE ROLE OF RACE /ETHNICITY AND RACE RELATIONS ON PUBLIC OPINION RELATED TO THE TREATMENT OF BLACKS BY THE POLICE.	108
VAN RYZIN, GREGG, MUZZIO, DOUGLAS OG STEPHEN IMMERWAHR 2004: EXPLAINING THE RACE GAP IN SATISFACTION WITH URBAN SERVICES.	109
MOGENSEN, G. V. OG P. C. MATTHIESSEN (RED.) 2000: INTEGRATION I DANMARK OMKRING ÅRTUSINDSKFITET, INDVANDRERNES MØDE MED ARBEJDSMARKEDET OG VELFÆRDSSAMFUNDET ...	110
MOGENSEN, G. V. OG P. C. MATTHIESSEN (RED.) 2002: INDVANDRERNE OG ARBEJDSMARKEDET. MØDET MED DET DANSKE VELFÆRDSSAMFUND	112
DEDING, FRIDBERG OG JAKOBSEN, 2007. NON-RESPONSE IN A SURVEY AMONG IMMIGRANTS IN DENMARK.....	113
RAMBØLL, 2007: BASELINE-MÅLING AF BRUGERNES SYN PÅ INTRODUKTIONSPROGRAMMET.	114
TORBEN TRANÆS OG KLAUS F.ZIMMERMANN, 2004: MIGRANTS, WORK AND THE WELFARE STATE.....	115
GUNDELACH, PETER OG ESTHER NØRREGÅRD NIELSEN (2007): ETNISKE GRUPPERS VÆRDIER – BAGGRUNDSRAPPORT. MINISTERIET FOR FLYGTNINGE, INDVANDRERE OG INTEGRATION, MARTS 2007. TÆNKETANKEN OM UDFORDRINGER FOR INTEGRATIONSINDSATSEN I DANMARK. KØBENHAVN.	116
Kvalitative undersøkelser	119
GOERMAN, P. R. CASPAR, M. SHA, G. McAVINCHEY OG R. QUIROZ. 2008: CENSUS BILINGUAL QUESTIONNAIRE RESEARCH. STRATEGIES FOR STRENGTHENING CAUSAL INFERENCES IN CROSS CULTURAL RESEARCH: THE CONCILIENCE APPROACH	119
DAUGSTAD, G. OG B. LIE. 2004: KVALITATIV FORSTUDIE TIL LEVEKÅRSUNDERSØKELSE BLANT IKKE-VESTLIGE INNVANDRERE	119
NIELSEN, H.J. 2000: INTEGRATION I DANMARK OMKRING ÅRTUSINDSKFITET, INDVANDRERNES MØDE MED ARBEJDSMARKEDET OG VELFÆRDSSAMFUNDET – EN KVALITATIV ANALYSE	121
Referanser.....	123

Forord

Denne rapporten er utført på oppdrag for Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) og Fornyings- og administrasjonsdepartementet (FAD), som et ledd i et prosjekt om å utvikle en veileder for brukerundersøkelser i offentlig sektor som fanger opp (også) erfaringene blant brukere med etnisk minoritetsbakgrunn. Som første ledd i arbeidet har vi her systematisert egne og andres erfaringer med datafangst når målgruppen har etnisk minoritetsbakgrunn.

Prosjektet er et samarbeid mellom Fafo og Statistisk sentralbyrå (SSB). Frode Berglund (SSB) har skrevet kapittelet om formålet med brukerundersøkelser, og Hanne Kavli (Fafo) har stått for beskrivelsene av flesteparten av Fafos undersøkelser i vedlegget til rapporten. Resten av rapporten er utformet i nært samarbeid mellom Elisabeth Gulløy (SSB) og Anne Britt Djuve (Fafo). Gulløy har beskrevet SSBs undersøkelser i vedlegget samt hatt hovedansvaret for kapittelet om kvantitative datainnsamlingsmetoder. Anne Britt Djuve har hatt hovedansvaret for de øvrige delene av rapporten.

Vi vil takke Ida Hjelde i IMDi og Gustav Haraldsen i Statistisk sentralbyrå for verdifulle kommentarer til tidligere utkast av rapporten.

Oslo, 9. mai 2009

Anne Britt Djuve
(prosjektleder)

Elisabeth Gulløy

Hanne C. Kavli

Frode Berglund

Tema

Alle statlige virksomheter skal gjennomføre systematiske brukerundersøkelser¹. Også i kommunal sektor er brukerundersøkelser i vekst. Utforming og gjennomføring av slike undersøkelser er imidlertid metodisk krevende. En evaluering av kommunale brukerundersøkelser konkluderer bl.a. med at kvaliteten på brukerundersøkelser i offentlig sektor ikke blir ivaretatt i stor nok grad (Rolland, 2005a). En evaluering av brukertilfredshetsmålinger i offentlig sektor (Rolland 2005b) viser at de store statlige velferdsprodusentene gjerne bruker et mangfold av metoder for tilbakemeldinger fra brukerne. Metodene er imidlertid utviklet som lokale og etatsvise løsninger, noe som vanskeliggjør sammenlikning på tvers².

Den etniske og kulturelle sammensetningen av målgruppene for offentlig sektors tjenester har endret seg dramatisk i løpet av de siste 20 årene. Dette medfører rimeligvis utfordringer både når det gjelder å produsere tjenester av høy kvalitet som er tilpasset en heterogen målgruppe, og i forhold til å innhente tilbakemeldinger fra brukerne. Utfordringene er delvis knyttet til at brukerne har ulik kunnskap om og forventninger til tjenestene og hvordan man nyttiggjør seg dem – noe som med et samlebegrep kan kalles *brukernes byråkratiske kompetanse* (Jessen 2005). Dessuten representerer grupper av brukere med minoritetsbakgrunn i ulik grad kulturelle og språklige utfordringer.

De språklige utfordringene knyttet til å innhente informasjon fra en språklig heterogen brukergruppe er delvis av rent praktisk og økonomisk karakter: Det må avgjøres hvilke(t) språk som er relevant(e) i det enkelte tilfelle, og om nødvendig må dokumenter oversettes og tolker engasjeres. I tillegg foreligger til dels betydelige oversettelsesfaglige utfordringer knyttet til å oversette norske begreper som ikke eksisterer på det språket det skal oversettes til, samt forvaltningsorganer og institusjoner som ikke eksisterer i det landet språket snakkes. Sentrale begreper og institusjoner i det norske velferdsapparatet kan representere nesten uløselige problemer for oversettere: individuell plan, brukermedvirkning, klageordning, fylkesmannen, arbeidskontor, sosialkontor, ligningskontor osv.

Utfordringene knyttet til språk og kultur er nært sammenvevd, blant annet fordi erfaringene med i utgangspunktet likeartede institusjoner er svært ulike. Hvis du kommer fra et regime der politifolk er noe av det farligste du kan møte en sen kveld og offentlige tjenestemenn generelt er korrupte, kan det ta tid å opparbeide tillit til disse institusjonene. Erfaringene med selve konseptet ”brukerundersøkelse” vil dessuten være fraværende hos mange nye nordmenn. Dermed kan det kreve et betydelig større forarbeid å opparbeide forståelse for hensiktsmessigheten av slike undersøkelser, og tillit til at deltakelse faktisk er anonymt og dermed ikke vil kunne få negative konsekvenser for intervjuobjektene.

¹ St.prp 1 (2004-2005).

² Rolland nevner TNS Gallups nasjonale innbygger- og brukerundersøkelse som en mulig kilde til sammenlikning, men peker samtidig på viktige begrensninger ved denne undersøkelsen som styringsmessig handlingsinstrument: Den måler kun dyktighet, ikke viktighet, samt mangler en strukturmodell for analyse av sammenhengen mellom variablene (årsaker og virkninger).

Problemstillinger og metode

Hensikten med denne rapporten er å oppsummere og systematisere erfaringene fra brukertilfredshetsstudier og andre relevante studier av etniske minoritetsbefolkninger så langt. Hvilke løsninger er valgt og hvordan har disse fungert? Vi har gjennomgått norsk og internasjonal litteratur, men har likevel kun lyktes i å oppdrive noen ytterst få eksempler på brukertilfredshetsundersøkelser som er tilrettelagt for og/eller rapportert spesifikt for ulike etniske grupper blant brukerne. Problemstillinger knyttet til rekruttering av deltakere og kulturell og språklig tilrettelegging av undersøkelser vil imidlertid være svært like for brukertilfredshetsundersøkelser og mer generelle holdningsundersøkelser, samt i levekårsstudier. Her har vi et langt større materiale å ta av, blant annet har både SSB og Fafo gjennomført flere slike studier. Erfaringene vi har høstet gjennom disse studiene er et viktig utgangspunkt for denne rapporten. Vi vil også trekke veksler på øvrige studier fra Norge samt på internasjonal litteratur på feltet.

Vi går igjennom en rekke kvantitative undersøkelser som har hatt særlig fokus på ulike grupper av minoritetsbefolkningen. Gjennomgangen gjør ikke krav på å være uttømmende, og avgrensningskriteriene er ikke "vanntette". Vi har søkt med utgangspunkt i den kunnskapen vi hadde til feltet på forhånd, samt gjennom kjente søkemotorer og via bibliotek på studier som inneholder kombinasjoner av ordene "etnisk minoritet" "innvandrere" "brukertilfredshet" "levetår" "holdninger", på både norsk og engelsk. Vi har ikke valgt bort mange studier, men har stilt som vilkår at de må følge standard akademiske krav til dokumentasjon av datakvalitet. Undersøkelsene vi har gjennomgått omfatter flere levekårsundersøkelser, valgundersøkelser, utdanningsundersøkelser og en leseforståelsesundersøkelse. Den eldste undersøkelsen vi refererer til er fra 1983, de siste fra 2009.

Også kvalitative metoder kan tas i bruk til å innhente brukeres erfaringer og vurderinger. Vi har imidlertid ikke lyktes med å finne publiserte brukertilfredshetsundersøkelser som har kvalitative datainnsamlingsmetoder som hovedtilnærming. Det gjennomføres og publiseres riktignok stadig forskning på innvanderers møter med velferdsstaten, basert på kvalitative metoder. Å presentere og gjennomgå alt dette stoffet er verd et notat i seg selv. Oppgaven faller utenfor rammene for dette prosjektet. I stedet vil vi presentere noen få eksempler på kvalitative *forstudier og oppfølgingsstudier* til spørreundersøkelser. Formålet er å vise hvordan kvalitativ metodikk kan være nyttig i arbeidet med å planlegge og tolke spørreundersøkelser blant innvandrere.

Når det gjelder kvantitative undersøkelser er det slik at datainnsamlingsmetoden i seg selv har stor betydning for svarprosent og andre størrelser. Derfor vil vi skille mellom resultater som gjelder besøksundersøkelser, telefonbaserte undersøkelser, postale undersøkelser, og i den grad det finnes empiri; webbaserte undersøkelser. Dette vil gjøre overføringen av erfaringene mer anvendelige i forhold til veilederen for brukertilfredshetsundersøkelser.

I gjennomgangen legger vi vekt på svarprosent, frafallsmønster og ulike typer skjevheter som kan oppstå. I tillegg ser vi på fellestrekk og ulikheter når det gjelder innsamlingsmetoder, språk- og oversetterproblematikk. En kort presentasjon av hovedtrekkene i hver enkelt undersøkelse som er omtalt er rapportert i vedlegg 1.

Metodene vi benytter når vi analyserer frafallstendenser eller målefeil er de samme uansett om målgruppen for undersøkelsene er somaliere, trøndere eller pensjonister. Derfor må et erfaringsnotat dreie seg både om det som alltid er gjeldende ved kvantitative datainnsamlinger, og det som gjør prosessen spesiell når det dreier seg om å måle fenomen i den heterogene målgruppen av minoriteter i Norge.

Dette er en kunnskapsstatus, ikke en vurdering av kvaliteten til hver enkelt undersøkelse som er gjennomført. Når vi vier svarprosent betydelig oppmerksomhet er det selvsagt fordi svarprosenten har stor betydning for hvilken tillit vi kan ha til resultatene. Dessuten er den nokså enkel å måle. Høy svarprosent er likevel ikke en garanti for pålitelige resultater. I tillegg må spørsmål og svarkategorier (og oversettelser av disse) være utformet på en slik måte at vi har fått svar på det vi faktisk var ute etter å måle. En vurdering av kvaliteten på temakonkretisering, spørsmålsformuleringer og oversettelser er et prosjekt i seg selv – for hver rapport. Gode kvantitative surveyer bygger gjerne på omfattende testing og kvalitetssikring, og noen ganger er denne testingen og kvalitetssikringen dokumentert. Noen av de kvantitative undersøkelsene vi her har omtalt har slike dokumentasjonsrapporter knyttet til seg, og disse er også omfattet av litteraturgjennomgangen.

Mange av beskrivelsene av trekk ved målpopulasjonen ”innvandrere” kan kanskje synes kategoriske, i og med de store forskjellene vi vet er til stede innad i denne store gruppen. Forskjellene innad i gruppen ”innvandrere” er vel så store og vidtrekkende som forskjellene mellom ”innvandrere” og majoritetsbefolkningen. Statistikk som slår alle innvandrergupper sammen vil åpenbart skjule store forskjeller mellom svensker og somaliere, chilenerne og pakistanere: Gjennomsnittlige størrelser for samle kategorier som ”innvandrere” eller ”ikke-vestlige innvandrere” er satt sammen av så ulike grupper at resultatene ofte blir lite interessante. Noen av forskjellene kan tilbakeføres til ulikheter i utdanningsnivå, alder, oppholdsgrunnlag og oppholdstid. Slike forskjeller vil ha betydning for både substansielle funn (for eksempel om levekår og erfaringer fra møter med det offentlige Norge) og for datafangstproblematikk som deltakelse og frafall i en spørreundersøkelse.

I rapportene som omtales her er minoritetsgruppene ofte kalt innvandrere eller innvandrerbefolkningen, men også etniske minoriteter. Nedenfor gir vi en oversikt over definisjoner på de ulike begrepene som brukes av Statistisk sentralbyrå og Fafo i 2009. Der definisjonene i de enkelte rapportene avviker fra disse definisjonene har vi omtalt dette spesielt. Vi benytter oss av de ulike benevnelsene i tråd med den rapport eller undersøkelse vi omtaler.

Ulike definisjoner av målgruppene i rapporten:

- En ”innvandrer” er en person som en eller annen gang har innvandret til Norge, uansett nåværende statsborgerskap. Personen er altså født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre
- ”Norskfødte med innvandrerforeldre” ble tidligere kalt 2. generasjonsinnvandrere, eller etterkommere
- ”(Innvandret) etnisk minoritet” brukes om personer som har en annen etnisk opprinnelse enn norsk. Etnisitet henspeiler igjen på geografisk opprinnelse, kultur, og i noen grad også på slektskap/stamme. I mange land baseres statistikk om minoriteter seg på at respondentene selv definerer hvilken etnisitet de har. Dermed kan personer med samme landbakgrunn og ”innvandregenerasjon” havne i ulike kategorier. Personer kan også definere seg som tilhørende en etnisk minoritet selv om verken de selv eller foreldrene har innvandret. Begrepet ”innvandrer” er blitt kritisert for å henlede oppmerksomheten på utenforskap og midlertidighet, mens ”minoritet” i større grad kan gi inntrykk av etablerte befolkningsgrupper. I Norge brukes etnisk minoritet også om samer og kvener, da er det snakk om nasjonale minoriteter. I norsk statistikk og utvalgstrekkning til studier av innvandrede etniske minoriteter brukes gjerne egen eller foreldres fødeland som en tilnærming til etnisk bakgrunn, selv om slik informasjon i mange tilfeller er utilstrekkelig (for eksempel for å skille mellom kurdere og andre irakere/iranere, hvite sørafrikanere og zuluer).
- Fødeland er vanligvis mors bosted da personen ble født
- Landbakgrunn: for innvandrere er dette eget fødeland. For norskfødte er dette foreldrenes eventuelle utenlandske fødeland
- Ikke-vestlige innvandrere har bakgrunn fra land i Asia med Tyrkia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Øst-Europa
- Øst-Europa omfatter følgende land: Albania, Bosnia-Hercegovina, Bulgaria, Estland, Hviterussland, Kroatia, Latvia, Litauen, Makedonia, Moldova, Polen, Romania, Russland, Serbia og Montenegro, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia, Ukraina og Ungarn
- Vestlige innvandrere kommer fra resten av verden, dvs Vest-Europa, Nord-Amerika, Oseania

Sammendrag

- Brukertilfredshetsundersøkelser generelt er et felt i vekst, men gjennomganger av undersøkelserne peker på betydelige mangler knyttet til kvalitet, anvendelighet og sammenliknbarhet på tvers av kommuner og etater. Det kan synes som både bestillere og utførere av undersøkelsene til dels undervurderer hvor krevende det faktisk er å gjennomføre gode brukerundersøkelser.
- Det er en utfordring å prioritere mellom en generell tilnærming og en tjenestespesifikk tilnærming i utformingen av brukerundersøkelser. I mange undersøkelser er spørsmålene for lite konkrete til at svarene kan benyttes til utvikling av tjenesten. I det andre ytterpunktet finner vi undersøkelser som er så spesifikke at mange av spørsmålene er aktuelle kun for et lite antall personer.
- Et annet vanlig problem ved brukerundersøkelsene er at målgruppa for undersøkelsen også omfatter den delen av populasjonen som ikke har noen direkte erfaring med tjenesten man undersøker. Dermed er grunnlaget for vurderingene svært forskjellige fra respondent til respondent. Dessuten er det ofte uklart hvilke dimensjoner ved tjenestene man ønsker å måle. Det er også lett å falle for fristelsen til å gjøre skjemaene for lange.
- Foreløpig er det gjennomført svært få brukerundersøkelser i Norge som er rapportert etter brukernes fødeland eller etniske bakgrunn. De tekniske mulighetene til å gjennomføre surveyer der det trekkes og rapporteres etter landbakgrunn er imidlertid svært gode i Norge. Personvernlovgivningen legger likevel føringer for hvem som kan utføre slike undersøkelser og hvordan de skal gjennomføres.
- På grunnlag av de undersøkelsene som er gjort nasjonalt og internasjonalt kan vi konkludere med at tilfredsheten med offentlige tjenester varierer med respondentenes etniske bakgrunn. Enkelte etniske minoriteter er betydelig mindre tilfredse med offentlige tjenester enn det majoritetsbefolkningen er. Forskjellene gjelder også etter kontroll for sosioøkonomisk status og bosted. En nærliggende konklusjon er at det er et betydelig behov for å overvåke og gå i dybden på årsakene til slike forskjeller.
- Det er gjennomført en rekke surveyer blant etniske minoriteter i Norge som har tema og metodiske tilnærminger som ligger tett opp til brukertilfredshetsundersøkelser. Disse har gitt erfaringer som vil være svært relevante ved utforming av brukerundersøkelser som skal tilrettelegges for minoritetsgrupper. Det er gjennomført surveyer som er tilrettelagt for minst 12 ulike bakgrunnsland.
- Svarprosenten i surveyer er generelt synkende i vestlige land. Dette er en stor utfordring for all surveyvirksomhet. Svarprosenten og ikke minst svartilbøyeligheten varierer sterkt mellom ulike etniske grupper. Noen minoritetsgrupper har høyere svarprosent og – tilbøyelighet enn andre grupper, mens i en del (store) minoritetsgrupper er det en stor utfordring å oppnå høy svarprosent. Dette skyldes til dels at det er vanskelig å komme i

kontakt med de som skal intervjues. Høy svarprosent er viktig for at vi skal være sikre på at det vi har målt er riktig. Det er imidlertid svært kostbart å oppnå høy svarprosent i en del minoritetsgrupper.

- Mangelfull oppdatering av folkeregisteret er et betydelig problem for flere av de undersøkelsene som er referert her. I enkelte brukerundersøkelser kan dette problemet være mindre, dersom det er snakk om å intervju personer som er eller nokså nylig har vært bruker av en offentlig tjeneste (disse har man gjerne oppdaterte kontaktdata på).
- Oversetting av spørreskjemaer vil ofte være nødvendig for å sikre at personer med mangelfulle norskkunnskaper både blir med på undersøkelsene, og i tillegg forstår hva spørsmålene dreier seg om. Mulighetene for å tolke og svare på spørsmålene i henhold til den intenderte meningen i skjemaet har sammenheng både med språkkunnskap og byråkratisk kompetanse hos respondentene.
- I intervjuundersøkelser er intervjuing på morsmål nødvendig for å oppnå kontakt med innvandrere som ikke snakker norsk. I noen grupper er det også en muntlig tradisjon og utbredt analfabetisme. I disse gruppene vil oppsøkende intervjuer ofte være nødvendig. Dette krever igjen oversetting av spørreskjema (slik at vi sikrer oss at spørsmålene stilles likt til alle) og rekruttering og opplæring av flerspråklige intervjuere.
- Nødvendigheten av oversetting og flerspråklige intervjuere henger sammen med undersøkelsenes formål og populasjon. Botid i Norge vil være en viktig variabel i denne vurderingen. Dersom undersøkelsen skal gjelde personer med relativt kort botid i Norge, er disse tiltakene nødvendige for å sikre data av god kvalitet.
- Det kvalitative forarbeidet er viktig i alle surveyer, og enda viktigere når ulike etniske grupper skal måles og sammenliknes. Utforming av gode spørreskjemaer og gode oversettelser krever stor kompetanse hos skjema utviklerne, og godt samspill med både de som skal svare og de som skal bruke svarene.

Formålet med brukerundersøkelser

Brukertilfredshetsundersøkelser betegner undersøkelser som på en eller annen måte har til hensikt å måle hvor fornøyde brukerne av diverse tjenester er med tjenesten. Man kan få inntrykk av at denne type undersøkelser representerer en egen form for undersøkelser, med et særpreg som skiller dem fra andre typer av spørreundersøkelser. De skiller seg for så vidt fra andre ved at de har et felles tema. I tillegg kommer at feltet ”brukerundersøkelser” er et relativt nytt fenomen.

Man kan gjøre et skille mellom brukerundersøkelser og omdømmeundersøkelser. Førstnevnte tar sikte på å måle hva brukerne av en tjeneste mener, mens det i sistnevnte ikke spiller noen rolle om respondentene har brukt tjenester fra instansene det er snakk om. I omdømmeundersøkelser er det relativt uproblematisk å trekke utvalg, mens det er vanskeligere å trekke utvalg basert på reelle brukere av en tjeneste. I omdømmeundersøkelser er det vanskelig å vite hvilke erfaringer som ligger til grunn for de vurderinger som respondentene gir. Man vet ikke om kunnskapen er levert på bakgrunn av egne erfaringer, erfaringer som pårørende eller om den er basert på erfaringer som er formidlet av familie, venner eller bekjente. Vurderingene kan også være basert på forhold som er formidlet i media.

I brukerundersøkelsene kan det være så enkelt som at det er konkret bruk som ligger til grunn for svarene, men også her vil erfaringene variere i mengde og bredde. Mange vil vurdere tjenesten ut fra hvilke forventninger de har, og dette er noe som vil variere mellom brukere. Eldre viser seg ofte å være fornøyd med det de får, og noe av forklaringen er at deres forventninger er preget av en tid da det var mer knapphet på offentlige goder. Det er således all grunn til å anta at forventningene til mange innvandrere er farget av det offentlige tjenestetilbudet i de landene de kommer fra. Dette er noe som varierer fra land til land, og er således noe man må ta hensyn til når man skal tolke deres vurderinger av offentlige tjenester her til lands.

I bunn og grunn skiller ikke brukerundersøkelser seg fra andre type undersøkelser, samtidig som brukerundersøkelser er så vidt forskjellige at de heller ikke kan sys over samme lest. Fellesnevneren er at de benytter spørreskjemaer for å få inn data. Derved bør de også følge etablerte retningslinjer for utformingen av slike skjemaer, og på den måten sikre at man samler inn gode og relevante mål på det man ønsker å vite noe om. Selv om det kan være tilsynelatende enkelt å utforme spørsmål til brukere, kan det få store negative konsekvenser for kvaliteten på undersøkelsen dersom man ikke forholder seg til etablert kunnskap om spørreskjemametodikk.

Med unntak for svært konkrete brukerundersøkelser, tar brukerundersøkelser sikte på å måle fenomener som ikke er direkte observerbare. Om man har benyttet en tjeneste er noe som lar seg observere, mens mottagers *vurdering* av tjenesten ikke lar seg observere. Det dreier seg om en vurdering av en relasjon. Det er således lett å måle om en bruker har fått utbetalt penger fra NAV. Hvordan brukeren opplever prosessen for å få ut pengene er en langt mer kompleks affære, som ikke lar seg observere direkte. Brukeren kan for eksempel være fornøyd med at penger ble utbetalt, men det er ikke sikkert brukeren er like fornøyd med prosessen frem til utbetaling skjedde. Tjenesten inneholder flere komponenter, eller *dimensjoner*, som på ulike måter vil inngå i vurderingen.

Det innebærer at for å få et godt bilde av hva brukerne mener om ulike tjenester, må man be dem vurdere ulike sider ved tjenesten. På den måten kan man få en bedre helhetlig vurdering av tjenesten, samtidig som man kan identifisere sider ved tjenesten som brukerne vurderer som gode eller dårlige. Hvis brukerundersøkelser skal brukes til å forbedre tjenesten, vil det være formålstjenlig å vite hvilke sider ved tjenesten som oppfattes som dårlig. Utforming av gode spørsmål er vanskeligere enn man kanskje skulle tro, men det er mye å hente fra etablert kunnskap om skjematodikk. Man må dessuten ta hensyn til at det er en rekke forhold ved offentlige tjenester som brukerne er ute av stand til å vurdere (Robertsen 2004).

Brukerundersøkelser har bakgrunn i markedsundersøkelser. Private vare- og tjenesteleverandører trenger kunnskap om hvor fornøyde kundene er med produktet deres, og for å få kunnskap om hvordan de kan forbedre produktene sine.

Denne type undersøkelser har bredt seg til offentlig sektor. Brukere av offentlige tjenester har siden midten av åttitallet i økende grad blitt betraktet som kunder. Det har igjen ført til at brukernes vurderinger av tjenestene blir ansett som relevant informasjon for å styre tjenestekvaliteten. Informasjonsverktøyet er brukerundersøkelser. *Diskusjonen her begrenser seg til brukertilfredsundersøkelser anvendt på offentlig sektor.*

Offentlige tjenester er imidlertid langt mer komplekse enn kommersielle produkter og tjenester. Tjenestene har for eksempel svært ulike formål. For å få svar på om politiet har mer fornøyde brukere enn helsevesenet, kommer en ikke utenom at dette er to instanser som har helt forskjellige suksesskriterier. Det samme gjelder om befolkningen skal vurdere omdømmet til de to.

Asle Rolland (2004) viser til at brukerundersøkelsene benyttes i forbindelse med tre forvaltningspolitiske tema:

1. Reorganisering av offentlig forvaltning
2. Brukerorientering av offentlig tjenesteyting
3. Kvalitetsorientering av både forvaltning og tjenesteyting

Her er de to siste mest aktuelle – i hvilken grad innvandrere er tilfredse som brukere av offentlige tjenesteyting, og kvaliteten på denne tjenesteytingen. Hvilke adferdsmønstre finner vi blant innvandrere når det gjelder forbruk av offentlige tjenester, og hva slags holdninger har de til offentlig forvaltning og den offentlige tjenesteyting? Hvordan vurderer de kvaliteten på ”produktet” de får fra det offentlige?

I Norge har det vært to bølger av brukerundersøkelser i forvaltningen. Den første bølgen satte inn tidlig på åttitallet, da statsråd Astrid Gjertsen fra Høyre igangsatte ”Aksjon Publikum.” Der nest ble brukerundersøkelser et viktig ledd i moderniseringen av offentlig sektor på nittitallet (Storvik 2004). Norsk Gallup har bidratt med brukerevalueringer av forvaltningen siden 1992. Langt de fleste brukerundersøkelser er foretatt etter den tid.

Hva dagens brukerundersøkelser bidrar med av kunnskap om offentlig sektor er noe som stadig debatteres (Rolland et al 2004, Storvik 2004). Siden de utføres i stort monn, er det trolig mange som mener at dette bidrar positivt til moderniseringen av offentlig sektor. Debatten antyder likevel at det som utføres langt fra er godt nok til å gi svar på det man ønsker å få svar på.

Bruksområdet skiller seg i noen grad fra mer ”akademiske” undersøkelser ved at de i større grad har et umiddelbart *praktisk formål*. Begrunnelsen for at de gjennomføres er at de har en umiddelbar nytteverdi for dem som får utført slike undersøkelser. Brukerundersøkelser er imidlertid ikke enestående i så måte; langt de fleste spørreskjemaundersøkelser som utføres i våre dager har

(antagelig) et slikt formål. I dette ligger det gjerne også at tallene skal være aktuelle, noe som gjør at datamaterialet gjerne blir tatt i bruk så fort dataene er samlet inn.

I stort konsentrerer litteraturen på feltet seg om *hvordan måle*, og har i mindre grad tatt opp *hvorfor* eller *for hvem* det skal måles (Pollit 1988:82). Her oppstår et lite paradoks. Ofte er det profesjonelle institutter som foretar målingene etter gitte standarder for diverse oppdragsgivere. Spørsmålet man kan stille er om oppdragsgiverne *vet* hva de vil de ha, eller om de kjøper noe de ikke trenger. Dette er et betimelig spørsmål ut fra argumentene som norske kommuner bruker for å legitimere hvorfor de utformer egne brukerundersøkelser: De har et praktisk formål, og må derfor være tilpasset lokale forhold (Brekke 2004). Mange kommuner legger dermed ned store ressurser på å utarbeide egne undersøkelser. En av ulempene med dette er at dette gjør det vanskelig å sammenligne nivå mellom kommuner. Et annet problem er at mange kommuner stort sett kun bruker analysene til å få et deskriptivt oversiktsbilde av situasjonen i kommunen. De innsamlede tallene gis umiddelbar validitet, uten at det blir foretatt grundigere analyser av materialet (Rolland et.al., 2004). Det kan være uheldig, blant annet fordi man kan feiltolke samvariasjon som egentlig skyldes bakenforliggende forhold, og fordi man får for lite ut av et dyrt datamateriale.

Standardiserte løsninger har den fordel at man kan sammenligne på tvers av populasjoner. Dette kan være viktig i forhold til å vurdere nivået på resultatene. Vurdering av nivå er vanskelig uten et godt sammenligningsgrunnlag. Dette fordi nivået *kan* skyldes måten spørsmålet er stilt på, og at spørsmålet ikke nødvendigvis måler det man tror man måler.

På den annen side kan standardiserte løsninger ofte bli for generelle og abstrakte. Brukerundersøkelser favner således et spenn av undersøkelser fra det svært abstrakte til det svært konkrete. Det er grunn til å anta at undersøkelser som befinner seg i begge ytterpunkter er langt fra optimale når det gjelder verdien av informasjonen man får ut av dem. Aaker et al (2004: 686–7) gir følgende oppskrift på hvordan kundetilfredshetsundersøkelser bør gjennomføres:

1. Definer mål og bestem hva informasjonen skal brukes til
2. Finn ut hva som er viktig for kunder og ansatte
3. Mål de kritiske behovene
4. Foreta handlinger på bakgrunn av innsamlet informasjon
5. Foreta målingene i sann tid

Rådene er rettet inn mot brukerundersøkelser om kundetilfredshet, men er overførbare til alle brukerundersøkelser. Det viktige er altså å klargjøre formålet med undersøkelsen og hvordan man har tenkt å anvende informasjonen som samles inn. Ofte omfatter brukerundersøkelser svært mange spørsmål, og det kan virke vilkårlig hva man egentlig ønsker å måle. I brukerundersøkelser bør man, som i andre undersøkelser, være effektiv og søke informasjon om forhold man faktisk trenger å vite noe om. For mange spørsmål trøtter ut respondentene og gir dårligere svar-kvalitet.

Denne svært korte gjennomgangen antyder at det foreligger en konflikt mellom det ”praktiske” og det ”akademiske” når det gjelder brukerundersøkelser. Oppdragsgiverne, eller bestillerne, ønsker informasjon av praktisk art som de kan anvende umiddelbart, mens profesjonelle utviklere av brukerundersøkelser bruker mye tid på å sikre at informasjonen blir mest mulig sann. Dette er tidkrevende, og gjør at datainnsamlingen kan ta lang tid. Dette blir oppfattet som et problem av oppdragsgivere som ønsker å få inn informasjon raskt (jf. Brekke i Rolland et.al. 2004).

Ressursinnsatsen må tilpasses behovet og viktigheten av undersøkelsen. Det fordrer at man bør ha klart for seg hva det er man er ute etter å vite, og at dialogen mellom skjematutvikler og opp-

dragsgiver må foregå på disse premissene. Den omfattende litteraturen omkring datainnsamling viser at det å stille gode spørsmål er utfordrende (se eksempelvis Groves et.al. (2004) og Presser et.al. (2004)).

”Hjemmesnekrede” løsninger hvor resultatene i seg selv blir oppfattet som *svaret* på det man ønsker kunnskap om, kan føre helt galt avsted. Samtidig er det altså heller ikke slik at profesjonelle og standardiserte brukerundersøkelser nødvendigvis gir svar på de spørsmål man *egentlig* ønsker å få svar på. Gjennomgangene foretatt av Storvik (2004), Rolland et al. (2004) og Robertsen (2004) viser dette med all tydelighet. Offentlige tjenester er komplekse, og en og samme tjeneste innehar flere sider. Det gjør at brukertilfredshet med offentlige tjenester er relativt vanskelig å måle.

Tradisjonelt har det vært slik at det har vært opp til dem som kjenner temaet undersøkelsen omhandler, å stå for utformingen av spørsmålene og vurderingen av om spørsmålene er gode. Et mulig problem med denne fremgangsmåten er at de som skal besvare spørsmålene ikke besitter den samme kunnskapen, eller legger en annen betydning i spørsmålene enn det utformerne har gjort. Derfor blir det stadig vanligere å teste ut spørsmålene på målgruppen for spørsmålene. Slik forsøker man å kartlegge de tankemessige prosessene som skjer fra spørsmålet blir lest/hørt til respondenten kommer frem til og avgir svaret.

I forbindelse med brukerundersøkelser av offentlige tjenester er man gjerne ute etter brukernes vurderinger av gjeldende instans og tjenestene de leverer. Hvis dette så skal brukes som et styringsverktøy for oppdragsgiver, gir det seg selv at det er viktig at informasjonen er så god at den virkelig kan brukes til dette formålet. Skal dataene bare brukes til å måle hvilke instanser som er ”populære” kan innsatsen som legges inn i målingene være noe lavere.

Ovenfor pekte vi på at offentlige tjenester i sin natur er komplekse fenomener, og at de må vurderes langs flere dimensjoner. En del av disse dimensjonene er dessuten slik at brukeren av tjenesten ikke er i stand til å vurdere den. Sykehusene leverer en lang rekke tjenester, hvorav de medisinske må sies å være det primære. Denne komponenten vil imidlertid de færreste pasienter være i stand til å gi noen vurdering av (Robertsen 2004). De kan likevel gi en vurdering av en del tjenester ved sykehuset utenom det rent medisinske. Det er rimelig dersom man lytter til brukernes vurderinger av sykehusene når det gjelder servicen forut for og etter en operasjon, men det er mindre rimelig å gi pasientenes vurdering av selve operasjonen særlig vekt.

Dette illustrerer at informasjon fra brukerundersøkelser ikke er egnet som styringsverktøy for alle aspektene ved offentlige tjenester. Man må derfor vurdere hvilke aspekt av informasjonen fra brukerne som er relevant. Noen instanser leverer en rekke tjenester, og evalueringer av NAV vil fordre konkretiseringer av hvilke deler av NAV som ligger til grunn for responsene. Uten en slik konkretisering, åpner man for at respondenter legger ulike deler av NAV til grunn for sin vurdering.

Hvem som er ”bruker” av en tjeneste er ikke alltid enkelt å definere. Er man f.eks bruker av helsetjenester når man er pårørende? Noen ganger kan det være interessant å vite hva befolkningen mener om offentlige tjenester på et nokså generelt grunnlag. Spør man om tillit til sykehusene, kan det selvsagt være relevant å vite hvordan folk flest vurderer dette. De fleste har dessuten en eller annen erfaring med sykehusene; om ikke gjennom egen erfaring, så i egenskap av å være pårørende eller venn av en pasient. Men, og det gjelder også for respondenter som nylig har vært på sykehus, hvilke egenskaper ved sykehusene er det som ligger til grunn for deres vurdering? Og respondenter som har vært brukere selv, kan selvsagt avgi svar på bredere grunnlag enn egne erfaringer hvis spørsmålet er stilt generelt. Det er således viktig å få best mulig kunnskap om det konkrete grunnlaget for svarene.

Hvilke surveyer rapporterer om etniske minoriteter i Norge?

Etableringen av den såkalte "fødelandsfila" (et register over befolkningens fødeland og deres foreldres fødeland) i Statistisk sentralbyrå på midten av 90-tallet representerer et vannskille i både surveyforskning og registerbaserte studier av innvandrede etniske minoriteter. Ved hjelp av opplysningene i denne fila kan teknisk sett alle registre som inneholder personnummer analyseres med landbakgrunn som bakgrunnsvariabel. Alle slike registre kan dessuten gjennom påkobling av informasjon om landbakgrunn brukes til å trekke utvalg av ønskede landgrupper til surveyer. I praksis legger personvernlovgivningen sterke begrensninger på hvem som kan gjøre slike koblinger og til hvilke formål. I tillegg må man ha tillatelse fra det aktuelle registerets eier. Regelverket for personvern og konsesjonsbetingelser kan framstå som nokså komplisert. Statistisk sentralbyrå har stående konsesjon til kobling av en rekke registre, samt publisering av statistikk fra disse. Gitt at man forholder seg til regelverk knyttet til hvordan det skal innhentes samt ikke fra de som eventuelt skal intervjues eller på annen måte kartlegges, samt til hvordan opplysningene skal lagres og resultater publiseres, gis det som hovedregel konsesjon til slike koblinger og trekk også til andre forskningsmiljøer. Det gis imidlertid ikke konsesjon til slike koblinger til kommersielle formål.

Mange av de surveyene som er gjennomført med etniske minoriteter som målgruppe, er tilrettelagt for og rapportert etter et begrenset antall bakgrunnsland. Dette er delvis av økonomiske hensyn, siden det gjerne er begrenset hvor mange språk undersøkelsen kan tilrettelegges for. Vel så viktig er det å ta høyde for at innvandrerne i Norge er en svært heterogen gruppe, og dermed legges til rette for analyser der man studerer betydningen av landbakgrunn og andre viktige kjennetegn ved individene samtidig. Ofte vil det være aktuelt å skille etter for eksempel oppholdsgrunnlag, oppholdstid, alder, utdanning og kjønn.

Mange av de tilrettelagte studiene av minoritetsgrupper handler om innvandrere fra Asia, Afrika eller Latin-Amerika. Dersom europeiske land er med er det gjerne konfliktsoner (flyktninger) eller de nye EU-landene (spesielt Polen). Dette reflekterer at det opplevde kunnskapsbehovet er størst for grupper som erfaringsvis har høyere forekomst av levekårsproblemer enn andre grupper, samtidig som det er størst interesse for de viktigste bakgrunnslandene, målt i antall innvandrede personer. Så langt ser de mest "populære" gruppene ut til å være pakistanere og somaliere, se tabell 1. En fokusering av forskningen på disse gruppene kan imidlertid gi et skjevt bilde av integreringssituasjonen blant innvandrere generelt. Dersom hensikten er å kartlegge integreringen blant innvandrere fra land utenom Europa og Nord-Amerika vil likevel en kartlegging av de ti største innvandrergruppene kunne gi et noenlunde representativt bilde. De ti største gruppene utgjør om lag 80 % av den totale innvandrerpopulasjonen fra disse landene (pr 1. januar 2008, kilde temaside Innvandring, www.ssb.no).

Hvilke land man velger å ta med i en studie er gjerne gjenstand for nøye overveielse. En viktig faktor er selve størrelsen; hvor store disse bakgrunnslandene er målt i antall personer med denne bakgrunnen i Norge i dag. Andre faktorer kan være kunnskapsstatus, tilgjengelighet eller migrasjonsbakgrunn. Dersom man på forhånd har kunnskap om de aktuelle landgruppene kan det også i noen undersøkelser være av betydning å sørge for en viss spredning i sammensetningen av de

ulike gruppene, slik at man har mulighet til å studere både grupper som har relativt lite omfang av levekårsproblemer og grupper som har et større omfang av levekårsproblemer. I tillegg kan det være et moment å velge grupper som er studert tidligere, slik av det blir mulig å studere utvikling over tid.

Tabell 1 Utvalgte innvandringsland i norske minoritetsundersøkelser.

<i>Verdensdel og land</i>	<i>Undersøkelser</i>	<i>Datafangst</i>
Asia		
Pakistan	Levekår i Oslo, 1994, Fafo Levekår blant innvandrere 1996, SSB Må de være ute om vinteren, 1998, Fafo Kontantstøttens konsekvenser, 2001, Fafo Kurs for arbeid, 2002, Fafo Innvandrerungdom – kultur, identitet og marginalisering, 2003, Nova Betydningen av innvandrerbakgrunn for psykiske vansker blant ungdom. 2005, NOVA. Levekår blant innvandrere 2005/2006, SSB Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn 2006. SSB Demokratisk fellesskap, 2007, UiO En felles fritid, 2007, Fafo Levekår på vandring, 2007, Fafo Integrert men diskriminert, 2008, IMDi	MMI SSB Fafo Fafo Fafo NOVA NOVA SSB SSB Opinion Synovate Synovate Synovate
Tyrkia	Skaff meg en jobb. Levekår blant flyktninger i Oslo, 1995, Fafo Levekår blant innvandrere 1996, SSB Levekår blant innvandrere 2005/2006, SSB Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn 2006 Demokratisk fellesskap, 2007, UiO	Fafo SSB SSB SSB Opinion
Iran	Skaff meg en jobb. Levekår blant flyktninger i Oslo, 1995, Fafo Levekår blant innvandrere 1996, SSB Levekår blant innvandrere 2005/2006, SSB	Fafo SSB SSB
Vietnam	Skaff meg en jobb. Levekår blant flyktninger i Oslo, 1995, Fafo Levekår blant innvandrere 1996, SSB Kontantstøttens konsekvenser, 2001, Fafo Kurs for arbeid, 2002, Fafo Levekår blant innvandrere 2005/2006, SSB Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn 2006 Integrert men diskriminert, 2008, IMDi	Fafo SSB Fafo Fafo SSB SSB Synovate
Sri Lanka	Levekår i Oslo, 1994, Fafo Skaff meg en jobb. Levekår blant flyktninger i Oslo, 1995, Fafo Levekår blant innvandrere 1996, SSB Levekår blant innvandrere 2005/2006, SSB Levekår på vandring, 2007, Fafo Integrert men diskriminert, 2008, IMDi	MMI Fafo SSB SSB Synovate Synovate
Irak	Styring over eget liv, 2000, Fafo Hvordan gikk det etterpå? 2004, Fafo Levekår blant innvandrere 2005/2006, SSB Integrert men diskriminert, 2008, IMDi	Fafo Fafo SSB Synovate
Afrika		
Somalia	Skaff meg en jobb. Levekår blant flyktninger i Oslo, 1995, Fafo Levekår blant innvandrere 1996, SSB Styring over eget liv, 2000, Fafo Kontantstøttens konsekvenser, 2001, Fafo	Fafo SSB Fafo Fafo

		Kurs for arbeid, 2002, Fafo	Fafo
		Hvordan gikk det etterpå? 2004, Fafo	Fafo
		Levekår blant innvandrere 2005/2006, SSB	SSB
		Gjennom nåløyet - tilpasning til boligmarkedet 2007	NIBR
		En felles fritid, 2007, Fafo	Synovate
		Levekår på vandring, 2007, Fafo	Synovate
	Marokko	Integrert men diskriminert, 2008, IMDi	Synovate
		Kurs for arbeid, 2002, Fafo	Fafo
Latin- Amerika	Chile	Levekår i Oslo, 1994, Fafo	MMI
		Skaff meg en jobb. Levekår blant flyktninger i Oslo, 1995, Fafo	Fafo
		Levekår blant innvandrere 1996, SSB	SSB
		Kurs for arbeid, 2002, Fafo	Fafo
		Levekår blant innvandrere 2005/2006, SSB	SSB
Europa	Det tidligere Jugoslavia	Levekår blant innvandrere 1996, SSB	SSB
	Bosnia- Hercegovina	Styring over eget liv, 2000, Fafo.	Fafo
		Styring over eget liv.	
		Den store boligdugnaden - boforhold for flyktninger 1999	Byggforsk
		Levekår blant innvandrere 2005/2006, SSB	SSB
		Demokratisk fellesskap, 2007, UiO	Opinion
	Serbia og Mon- tenegro	Levekår blant innvandrere 2005/2006, SSB	SSB

Andre utvalgskriterier enn landbakgrunn er også tatt i bruk i utvalg av minoritetsbefolkningen:

- Botid i Norge – for eksempel minimum 2 års botid, for å unngå at personer med kort tid i Norge kommer med i undersøkelsen, eller ev for å konsentrere undersøkelsen til denne gruppen
- Foreldrenes fødeland – for å kunne måle fenomen blant ungdom med innvandrerbakgrunn som er født eller oppvokst i Norge
- Bokommune – for å kunne begrense utvalget til visse geografiske områder av hensyn til gjennomførbarhet og kostnader i undersøkelsen (gjelder bare besøksundersøkelser), eller fordi oppdragsgiver er en eller flere kommuner/ KS.
- Innvandringsårsak/oppholdsgrunnlag, for å kunne skille mellom personer som er kommet som flyktninger, arbeidsinnvandrere eller i familiegjenforening
- Alder, familietype, generasjon
- Tjenestebruk (introduksjonsordning)

I noen av disse undersøkelsene er det ikke rapportert etter eller spesielt tilrettelagt for spesifikke landgrupper. Et eksempel på en slik undersøkelse er evalueringen av forsøksordning med introduksjonsprogram for nyankomne flyktninger (Djuve m.fl 2001). Her ble det gjennomført 150 intervjuer med deltakere i introduksjonsprogram. Deltakerne hadde ulik fartstid i programmet og ulik landbakgrunn. Ved behov ble det anvendt telefontolk. Valget av denne løsningen ble gjort for å unngå å bruke lokale tolker, som gjerne er ansatt i den kommunen som driver introduksjonsprogrammet.

NOVAs Ung i Oslo undersøkelser fra 1996 (se beskrivelse i vedlegg 1, under Torgersen 2005) og 2006 er kun i begrenset grad rapportert etter enkeltlandbakgrunn. Undersøkelsen fra 2006 omfatter som følge av befolkningsutviklingen i hovedstaden et betydelig større utvalg av ung-

dom med minoritetsbakgrunn enn undersøkelsen i 1996. I 2006 hadde 3004 av de 11 500 respondentene "innvandrerbakgrunn", etter Statistisk sentralbyrås tidligere definisjon: begge foreldre født i utlandet. I likhet med Ung i Oslo fra 1996 er denne undersøkelsen også en skoleundersøkelse. Foreløpig er det publisert to rapporter fra undersøkelsen (Øia 2007, Øia og Vestel 2007). Her rapporteres det etter samlekategoriene "norsk", "innvanderer" og "blandet", samt i noen grad etter "Innvanderer født i Norge" og "Innvanderer født i utlandet". Datainnsamlingen er dokumentert i en egen publikasjon (Øia 2006).

Kvalitative metoder – mest brukt i forberedende faser

Så godt som alle de store surveyene som er omtalt her har også omfattet komponenter av kvalitative metoder – i ulike faser. Dette er særlig knyttet til temakonkretiseringsfasen, samt spørsmåls- og skjemauforming, men er også brukt i fortolkningsfasen. Metodene spenner fra kvalitative intervjuer med ressurspersoner, fokusgruppeintervjuer, til mer eller mindre formell kognitiv testing av utkast til spørsmålsformuleringer.

Et eksempel på en undersøkelse der dette er gjort er Djuve og Hagens (1995) levekårskartlegging blant flyktninger i Oslo. Her ble intervjuerne intervjuet etter at de første analysene av dataene var gjennomført, og ga en rekke interessante innspill til fortolkningene av funnene. Det kvalitative arbeidet ble imidlertid ikke særskilt dokumentert.

Et eksempel på en mer omfattende og godt dokumentert kvalitativ studie er Daugstad og Lies (2004) forstudie til SSBs levekårsundersøkelse blant innvandrere i 2005. Her ble ulike teknikker benyttet for å få mer innsikt i innvandrernes syn på hva som er viktig for deres levekår, hvordan man kan spørre eller ikke spørre i den kvantitative undersøkelsen, og landspesifikke forhold som er verd å huske på når man utarbeider skjema og planlegger datainnsamlingen. Studien gir en mengde informasjon til nytte for gjennomføringen. Det er imidlertid viktig at kunnskapsoverføringen er god mellom de miljøene som jobber med planlegging, og de som jobber med forstudiene (hvis ikke det er de samme menneskene). I dette tilfellet ble eksempelvis anbefalinger om kjønnsdelt intervjuing (kvinner intervjuer kvinner og omvendt) ikke alltid fulgt i praksis på grunn av praktiske problemer i gjennomføringen, med mangel på intervjuere osv. Det ble lagt vekt på at respondentene skulle kunne velge om de skulle bli intervjuet av en mann eller en kvinne og intervjuerne fikk instruks om å være sensitive for ønsker og signaler om dette hos respondenten. Likevel er det grunn til å anta at dette kan ha medført enkelte flere frafall. Alt i alt bidro den kvalitative forstudien til å heve kvaliteten på spørreundersøkelsen, både i forhold til temakonkretisering, spørsmålsutforming, praktisk gjennomføring av undersøkelsen og forståelse for de ulike landgruppene særtrekk.

Enkelte studier har også tatt i bruk kvalitative teknikker for å få innspill til fortolkning av kvantitative funn. Et eksempel på dette finner vi i den danske levekårsundersøkelsen blant innvandrere fra 1999 (Mogensen og Matthiessen, 2000). Her har man fulgt opp om lag 50 av respondentene i den kvantitative spørreundersøkelsen med dybdeintervjuer. Ved hjelp av en intervjuguide som er bygget rundt det å drøfte årsaker til svarene man tidligere har gitt, og drøftinger omkring holdninger til og personlige erfaringer med temaene fra spørreundersøkelsen, får forskerne fram individuelle historier. Disse historiene presenteres som *eksempler* på hvordan innvandrere fra det store utvalget begrunner og forklarer sine meninger og erfaringer, og eksemplene er gitt fiktive navn og personopplysninger, slik at de fungerer som *narrativer*. På denne måten oppnår forskerne flere ting. De gir leseren en illustrasjon av undersøkelsens tema ved å sette sammen "reelle" personlige historier, som fungerer som pedagogiske verktøy for den kvantitative analysen; altså

en del av formidlingen av forskningsresultatene. Samtidig får leseren innsikt i kompleksiteten i spørsmålene som stilles i spørreskjemaet, så fort man beveger seg ned på individnivå. Til sist oppnår forskerne å få innspill og verdifull drahjelp i forhold til det å tolke resultater og analysere sammenhenger og retning på kausaliteten i de kvantitative dataene. Også ”Skaff meg en jobb” (Djuve og Hagen 1995) og ”Kurs for arbeid” (Drøpping og Kavli 2002) tok i bruk kvalitative teknikker i fortolkningsfasen.

Et problem er imidlertid at verken spørreskjema eller intervjuguide er lagt ved i dokumentasjonen vi har funnet fram til. Dermed er det vanskelig å vurdere om presentasjonen til fulle utnytter stoffet fra den kvalitative datainnsamlingen, og også å vurdere hvordan innsamlingsopplegget fungerer. Forskerne valgte for eksempel å la intervjuene foregå mens andre familiemedlemmer var til stede, og dette ga verdifull tilleggsinformasjon. Samtidig aktualiserer det spørsmål omkring sensitivitet og personvern. Det er sannsynlig at noen intervjuobjekter vil legge visse bånd på seg når de intervjues på en slik måte at slektningene kan høre hva de sier. Forskerne drøfter imidlertid konsekvensene av dette. Alt i alt gir studien verdifull informasjon om noen av de mest sentrale problemstillingene for undersøkelsen.

Testing av spørreskjema gjennom bruk av andre kvalitative metoder, for eksempel såkalte ekspertevalueringer og *individuelle kognitive intervju*, har etter hvert blitt vanlig i større surveyorganisasjoner. Ekspertevalueringer vil si at en gruppe spørreskjemaekspert gjennomgår og evaluerer et spørreskjema, ofte i henhold til standardiserte verktøy, for å sjekke begrepsbruk, struktur, utforming av svaralternativer, rekkefølge på spørsmål, informasjon til respondent og intervjuer osv; alle aspekter ved skjemaet. Den samlede ekspertisen bidrar til å avdekke svakheter og problemer før skjemaet settes i produksjon. Metoden kan kalles en ”skrivebordsevaluering”, og er svært effektiv på et visst stadium i skjema utviklingen. Det anbefales gjerne at ekspertgruppen også omfatter *ekspert på det fagfeltet undersøkelsen omhandler*, for å sikre at skjemaet samler inn informasjon som dekker undersøkelsens analytiske formål (Groves 2004).

Å teste ut spørreskjemaer på potensielle eller reelle respondenter er noe som for så vidt har pågått i lang tid, med fokus på å avdekke feil og mangler i skjema, sett fra intervjuerens eller respondentens perspektiv. Ved hjelp av kognitive teknikker er nå testing mer og mer akseptert som et middel til å forbedre selve *validiteten* på dataene (Presser et.al., 2004, Willis 2005, Groves 2004). Kognitive intervjuer fokuserer på å avdekke de mentale prosessene som foregår når man blir stilt et spørsmål. Gjennom høyttenkningsoppgaver og oppfølgingsspørsmål får vi data om tankene respondenteren gjør seg i det de får et spørsmål og umiddelbart etterpå. Gjennom analysen av slike data får vi mulighet til å avdekke tolkningsmessige problemer med spørsmålene. Dekkes undersøkelsens *egentlige formål* gjennom den måten spørsmål og svar er formulert på?

I forhold til flerspråklige og flerkulturelle undersøkelser er slik testing verdifullt. Det er økende internasjonal interesse for utfordringene som ligger i å lage spørreskjema som skal fungere på tvers av kulturer (”cross-cultural survey methodology”)³. Ulike kvalitative metoder er viktige for å kunne utarbeide best mulige måleinstrumenter for flerkulturelle undersøkelser.

For å oppsummere: vår erfaring er altså at det kvalitative forarbeidet er av avgjørende betydning for kvaliteten og relevansen til dataene som samles inn. Kvalitative bidrag til fortolkning av data har også vist seg svært nyttige.

³ For en introduksjon til temaet, se Harkness et.al., 2003.

Internasjonale studier

Mer etablerte multietniske samfunn som USA og England kunne forventes å ha betydelig mer erfaring med den type studier som vi her er på utkikk etter. Dette er imidlertid bare delvis riktig. Disse landene mangler nemlig et folkeregister med mulighet til å trekke respondenter etter landbakgrunn. Dermed er mulighetene til å produsere registerbasert statistikk og til å trekke sannsynlighetsutvalg mer begrensede. Befolkningsstatistikken i disse landene er i hovedsak basert på folketellinger, eller "Censuses". Statistikk over den etniske sammensetningen i befolkningen baserer seg på avkryssninger i disse undersøkelsene, altså på egenkategorisering. Eventuell registrering av etnisk bakgrunn i brukerundersøkelser skjer på samme måte. En findelt registrering av landbakgrunn etter enkeltland er dermed lite utbredt. Det er delvis gjort i en brukerundersøkelse for arbeidsformidlingen i England. Antallet respondenter var imidlertid ikke stort nok til at særlig mye statistikk kunne rapporteres etter enkeltland. I stedet er det brukt sammenslåinger til større kategorier som "White", "Black", "Asian" og "Other". I USA er det også gjennomført en god del brukertilfredshetsundersøkelser der respondentenes etniske bakgrunn er registrert. De typiske kategoriene som brukes i USA er "White", "Black", "Hispanic" og "Other". Siden kategorien "Svart" er både omdiskutert (noen oppfatter begrepet som nedsettende) og lite brukt i Norge vil vi her anvende de engelske og amerikanske begrepene uoversatt.

Både i USA og England er det dessuten gjennomført det vi kan kalle for "meta-studier" – studier av multietniske studier. Blant annet er det gjennomført en omfattende kognitiv testing av det tospråklige (engelsk og spansk) spørreskjemaet som skal anvendes i den amerikanske censussen i 2010 (Goerman et. al, 2008). Spanske oversettelser har vært tilgjengelige i disse censusede siden 1990. Et av funnene fra den siste testingen er at de problemene "hispanics" hadde med å fylle ut skjemaet bare delvis kunne løses gjennom bedre oversetting og layout. Problemene var også knyttet til at enkelte begreper og svarkategorier i liten grad korresponderte med "the way Hispanics think of themselves". Dette omtales som et fundamentalt problem som neppe kan løses gjennom å pusse på spørreskjemaet.

En britisk publikasjon som er verdt å nevne er "The Globalisation of Public Opinion Research" (Heath m.fl 2005). Notatet er ikke en studie av sammenliknbarheten av funn fra ulike grupper i ett og samme land, men av sammenliknbarheten over landegrensene. Forfatterne peker på at internasjonal sammenlikning representerer tilleggsutfordringer både når det gjelder "equity of meaning" – altså at spørsmålene forstås på samme måte overalt – og sammenlikning av surveykvalitet. Begge disse forholdene gjør seg gjeldende også når det gjelder sammenlikninger av ulike etniske grupper i ett og samme land. Oversettingsutfordringene har vi allerede vært inne på. Kvaliteten på selve surveyen vil som vi skal komme tilbake til også ofte variere mellom ulike landgrupper i en nasjonal studie, blant annet fordi svarprosent og svartilbøyelighet varierer (se avsnitt om svarprosent).

Både i Nederland, Tyskland, Danmark og Sverige er det dessuten gjennomført levekårsundersøkelser blant etniske minoriteter der utvalgene er trukket på bakgrunn av registerinformasjon. Erfaringene fra disse undersøkelsene støtter opp under funnene fra de norske levekårskartleggingene, både når det gjelder substansielle funn knyttet til levekårsulikheter mellom ulike etniske grupper, og surveytekniske utfordringer knyttet til registerproblemer og problemer med å komme i kontakt med respondentene.

Noen hovedfunn fra surveyforskningen om minoriteter så langt

Tema for svært mange av undersøkelsene er på en eller annen måte knyttet til levekår og integrering: arbeid, sosialt nettverk og venner, barnehagebruk, skole-hjem samarbeid, utbytte av integreringstiltak, politisk deltakelse og opplevd diskriminering. Noen av studiene omfatter også holdningsspørsmål og vurderinger av det norske hjelpeapparatet/offentlige tjenester (Hagen m.fl 1994, Djuve og Hagen 1995, Djuve og Kavli 2000, Djuve m.fl 2001, Kavli 2001, Drøpping og Kavli 2002, Kavli 2004). I tillegg har Politidirektoratet gjennomført en nasjonal innbyggerundersøkelse som også omfatter et tilleggsutvalg av ungdom med innvandrerbakgrunn fra ikke-vestlige land som er vokst opp i Norge (Politidirektoratet/TNS Gallup, 2008). Dette er det som ligger tettest opp til brukerundersøkelser i det norske materialet. Med unntak av den sistnevnte studien av introduksjonsordningen er alle studiene komparative i den forstand at de sammenlikner funnene i en minoritetsgruppe enten med andre minoritetsgrupper eller også med etniske nordmenn.

For en rapportvis gjennomgang av resultatene med hensyn til levekår viser vi til presentasjonene i Vedlegg 1. Den store spredningen i tema gjør det krevende å oppsummere funnene, men tre forhold peker seg ut når det gjelder innvandrere og deres etterkommere:

- 1) Omfanget av levekårsproblemer er klart større blant innvandrede etniske minoriteter enn i den generelle befolkningen. I mange minoritetsgrupper vedvarer levekårsproblemer også etter langt tids opphold i Norge, og går i noen grad i arv til neste generasjon.
- 2) Det er svært store forskjeller mellom minoritetene både i omfanget av levekårsproblemer, hvilke levekårsproblemer som er mest utbredt, opplevelse av diskriminering, utbytte av integreringstiltak, barnehagebruk og politisk deltakelse.
- 3) Også i de få undersøkelsene der holdninger eller tilfredshet med offentlige tjenester er studert er forskjellene mellom gruppene betydelige. På mange slike spørsmål er også andelen ”vet-ikke” svært høy blant minoritetene.

Nedenfor går vi nærmere inn på funn fra (de få) undersøkelsene der holdninger og tilfredshet med offentlige tjenester er behandlet.

Erfaring, tilfredshet og opplevd diskriminering i møte med offentlige tjenester

Fafos levekårsstudie i Oslo fra 1994 (Hagen m.fl 1994) er en av de få norske undersøkelser der innvandrergupper er intervjuet om bruk av og tilfredshet med kommunale tjenester. Analyse av disse dataene ble imidlertid ikke publisert i rapporten. Nye analyser av datasettet viser at chilenerne er klart mer skeptiske til kvaliteten enn det befolkningen forøvrig gir uttrykk for, mens pakistanerne er godt fornøyd med tjenestekvaliteten. I den tamilske gruppen er det svært mange som selv mener de har for lite kjennskap til tjenestene til å vurdere dem. Over halvparten av chilenerne mente dessuten at de kommunale tjenestene var blitt dårligere i løpet av de siste 10 årene. En relativt stor andel blant chilenerne mente at den lave tjenestekvaliteten skyldtes for lite ressurser ble tildelt fra politisk nivå. Halvparten av pakistanerne og 70 prosent av tamilene svarte ”vet ikke” på spørsmålet om tjenestekvaliteten hadde endret seg i løpet av de siste ti årene.

Tabell 2 Vurdering av Oslo kommunes tilbud av tjenester etter etnisk bakgrunn/landbakgrunn. 1994.

	Norsk utvalg	Tamiler	Pakistanere	Chilenere	Totalt
Meget tilfredsst.	10,0%	0	12,5%	8,9%	9,7%
Nokså tilfredsst.	54,0%	13,9%	60,0%	21,8%	51,9%
Lite tilfredsst.	20,1%	21,8%	10,0%	33,7%	20,2%
Ikke tilfredsst.	5,4%	21,8%	1,7%	20,8%	6,3%
Vet ikke	10,5%	42,6%	15,8%	14,9%	11,9%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Kilde: nye analyser av datasettet til levekår i Oslo 1994.

Tabell 3 Prosent som mener at Oslo kommunes tilbud er blitt hhv bedre, dårligere eller er uendret siste 10 år, etter etnisk bakgrunn/landbakgrunn. 1994

	Norsk utvalg	Tamiler	Pakistanere	Chilenere	Totalt
Bedre	16,4%	5,9%	7,5%	5,9%	15,4%
Dårligere	35,3%	12,9%	29,2%	52,5%	34,9%
Uendret	23,2%	9,9%	12,5%	24,8%	22,4%
Vet ikke	25,1%	71,3%	50,8%	16,8%	27,3%
Totalt	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Kilde: nye analyser av datasettet til levekår i Oslo 1994.

Tabell 4 Prosent som mener at "de ansatte i kommunen gjør så godt de kan", etter etnisk bakgrunn/landbakgrunn. 1994

	Norsk utvalg	Tamiler	Pakistanere	Chilenere	Totalt
Helt enig	33,3%	16,8%	35,0%	42,6%	33,1%
Delvis enig	34,2%	16,8%	7,5%	20,8%	32,2%
Delvis uenig	15,1%	11,9%	2,5%	5,9%	14,2%
Helt uenig	9,7%	7,9%	2,5%	5,0%	9,2%
Vet ikke	7,7%	46,5%	52,5%	25,7%	11,3%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Kilde: nye analyser av datasettet til levekår i Oslo 1994.

I Fafos levekårsundersøkelse blant flyktninger i Oslo (Djuve og Hagen 1995) ble det spurt om erfaringer med sosialkontoret samt om opplevd diskriminering. Det store flertallet i alle flyktningegruppene hadde på et eller annet tidspunkt mottatt sosialhjelp. I gjennomsnitt var det likevel kun halvparten som mente at den hjelpen de fikk på sosialkontoret var nyttig da de skulle etablere seg i Norge. Andelen var spesielt lav i de landgruppene som har høy yrkesdeltakelse, og som dermed kanskje hadde mindre behov for bistand fra sosialkontoret. Flertallet følte seg velkomne på sosialkontoret, men et flertall uttrykte også ubehag ved å være i en rolle som passiv mottaker. 30 prosent av flyktningene mente at utlendinger behandles dårligere enn nordmenn på norske arbeidsplasser, og 45 prosent at norske boligutleieryrettrekker nordmenn. 30 prosent mente at de selv var blitt utsatt for rasisme i nærmiljøet. Det var betydelige variasjoner etter landbakgrunn: Iranere og somaliere følte seg i størst grad utsatt for diskriminering og rasisme, mens svært få vietnamesere opplevde dette. De vietnamesiske intervjuerne i undersøkelsen lanserte en forklaring om at vietnameserne i Oslo levde så atskilt fra nordmenn at de sjelden var i en situasjon der de kunne bli utsatt for rasisme eller diskriminering.

I "Fra sosialhjelp til lønnet kvalifisering" (Djuve m.fl 2001) og "Hvordan gikk det etterpå" (Kavli 2003) ble deltakere i introduksjonsprogrammet for nyankomne intervjuet om sine erfaringer med tjenestetilbudet. Flertallet av deltakerne opplevde at tilbudet var nyttig, og at de ble behandlet med respekt av de ansatte i programmet. Enkelte rapporterte imidlertid at de ikke opplevde å bli behandlet med respekt, og at kvaliteten på tilbudet var for dårlig. Så mange som halvparten av de spurte i "Hvordan gikk det etterpå" svarte at de kunne ha trengt mer eller annen opplæring. Spesielt innvandrere med høy utdanning opplevde at tilbudet ikke var godt nok tilrettelagt.

I en studie av minoritetsforeldres bruk og erfaringer med norske barnehager (Djuve og Kavli 1998) rapporterte flertallet av foreldre som hadde eller hadde hatt barn i norsk barnehage – i alle landgruppene – at de var fornøyde med kvaliteten på barnehagetilbudet. De var imidlertid mer usikre på kvaliteten i barnehagene enn det etnisk norske foreldre var.

I levekårsundersøkelsene til SSB fra 1996 og 2005/2006 er det på ulike måter spurt om erfaringer med visse offentlige tjenester; helsevesenet, arbeidsformidlingen og skoleverket. I tillegg er det også spurt om respondenten har erfaringer med forskjellsbehandling eller andre erfaringer som kan betegnes som opplevd diskriminering. Spørsmålene dreide seg om arbeid, bolig, utdanning, helse, utesteder og nektelse av varer og tjenester, men bare tallene for *arbeidsformidling* (kun 2005/2006), *utdanning* (kun 2005/2006) og *helsevesen* er strengt tatt relevante for oss. Resultatene er gjengitt i Gulløy, Blom og Ritland (1997), i Blom og Henriksen (2008), Blom (2008) og Løwe (2008).

Innvandrerens tilfredshet med det norske helsevesenet er målt i levekårsundersøkelsene både i 1996 og i 2006, riktignok med to forskjellige spørsmålstyper⁴ (Blom 2008). Andelen som er fornøyde endrer seg lite på ti år; om lag tre av fire svarer at de er fornøyde i begge målingene. Personer med bakgrunn fra Tyrkia og Chile er i minst grad tilfredse med helsetjenester (rundt 50 prosent) i 2006, mens personer med bakgrunn fra Sri Lanka og Irak er mest fornøyde. Andelen som er fornøyde varierer i liten grad med kjønn eller alder. Det tilsvarende spørsmålet ble også stilt i undersøkelsen blant unge med innvandrerbakgrunn. Her er andelen som ikke er fornøyde med helsevesenet under ti prosent (ikke publiserte data).

I oppfølgingsspørsmålet om helse i hovedundersøkelsen, der man spør om respondenten har fått dårligere, samme eller bedre behandling enn en person med norsk bakgrunn ville fått, svarer om lag åtte av ti at de har fått samme behandling både i 1996 og i 2006. Mellom 5 og 7 prosent mener de har fått dårligere behandling, og også her er andelen uforandret på ti år. Tilsvarende har 6 prosent av de unge i ungdomsundersøkelsen fra 2006 opplevd å få dårligere behandling i helsevesenet enn en med norsk bakgrunn ville fått.

Forekomsten av opplevd diskriminering varierer kraftig mellom ulike landgrupper i utvalget i Levekår blant innvandrere. For utvalgene med bakgrunn fra Somalia, Iran, Irak og Tyrkia er det mer enn halvparten som har opplevd dette på et eller flere områder.

Av innvandrerne i undersøkelsen som hadde tatt utdanning i Norge, var det 13 prosent som hadde opplevd å bli dårlig behandlet på grunn av sin utenlandske bakgrunn på skole eller studiested de siste fem årene. Personer med bakgrunn fra Sri Lanka har opplevd dette i minst grad, mens personer med bakgrunn fra Irak har opplevd det i størst grad (mer enn 20 prosent). For norskfød-

⁴ I 1996 var spørsmålet "Mener du at du i Norge har fått de helsetjenester du har behov for?" Svaralternativer: Ja, alltid, både og, nei og vet ikke. I 2006 var spørsmålet "Er du i det store og hele tilfreds eller utilfreds med helsetjenestene du har mottatt i Norge? Vil du si svært tilfreds, ganske tilfreds, verken tilfreds eller utilfreds, ganske utilfreds eller svært utilfreds?"

te med innvandrereforeldre var andelene noe høyere. 17 prosent av hele ungdomsutvalget har opplevd å bli dårlig behandlet i skolen på grunn av sin utenlandske bakgrunn de siste fem årene, og om lag like mange har opplevd liknende situasjoner i forhold til arbeidsformidlingen.

Også når det gjelder arbeidsformidling er det store forskjeller mellom de ulike landgruppene. I alt var det 11 prosent av dem som hadde vært i kontakt med arbeidsformidling som hadde opplevd å få dårlig service eller bli dårlig behandlet på grunn av sin utenlandske bakgrunn; noe flere menn enn kvinner. Andelen er høyest blant innvandrere fra Tyrkia, Iran og Somalia (om lag 16 prosent). For etterkommerne er andelene om lag de samme, og også forskjellene mellom landene.

Unge med innvandrerbakgrunn fra Tyrkia, Pakistan og Vietnam ble i 2006 også spurt om erfaringer i form av opplevd diskriminering⁵ (Blom og Henriksen 2008, Løwe 2008). I tillegg til de samme spørsmål om helsevesen, arbeidsformidling og skoleverk som vi har referert over, ble de spurt om de hadde opplevd å bli trakassert eller dårlig behandlet av *politi/myndighetspersoner* i tilknytning til gatepatruljering, identitetskontroll eller liknende. Unge menn har i mye større grad enn unge kvinner opplevd å få dårlig behandling, og dette gjelder særlig i forhold til politi. 24 prosent av mennene mellom 16 og 24 år fra Tyrkia, Pakistan og Vietnam har opplevd å bli trakassert av politiet, men bare 3 prosent av kvinnene. Unge kvinner med innvandrerbakgrunn oppholder seg imidlertid i betraktelig mindre grad i situasjoner der slike møter finner sted. Det er store forskjeller mellom landgruppene, og utvalgene med bakgrunn fra Tyrkia og Pakistan har mye høyere forekomster enn ungdom med bakgrunn fra Vietnam. Dette blir i Blom og Henriksen (2008) satt i sammenheng med ulikheter i bosettingsmønster (vietnamesisk ungdom bor i mindre grad i Oslo). Gjennomgående har unge med bakgrunn fra Vietnam mindre grad av dårlige erfaringer med det offentlige enn unge med bakgrunn fra Pakistan og Tyrkia.

IMDi har gjennomført en undersøkelse om innvandreres syn på integrering og innvandrings-spørsmål (IMDi, 2008). Undersøkelsens utvalg består av ikke-vestlige innvandrere, men er dessverre ikke representativ pga store problemer med å få fatt i respondentene, i tillegg til stort frafall (se nærmere presentasjon nedenfor). Derfor er rapportens resultater kun gjeldende for ressurssterke og godt integrerte innvandrere. Spørreskjemaet til undersøkelsen er ikke gjengitt i dokumentasjonen, og dette gjør det også vanskelig å vurdere målingene langs de ulike dimensjonene.

Ser man bort fra disse svakhetene viser resultatene at de fleste av de som deltok i undersøkelsen har høy grad av tillit til de offentlige instansene politi, sykehus og domstoler, men tilliten til politiet synker generelt med økende botid og er minst blant de unge og personer med opprinnelse fra Afrika. Rundt halvparten av respondentene sier de har opplevd å bli diskriminert i ulike sammenhenger, og å være synlig minoritet øker sannsynligheten for å ha opplevd dette.

Tilliten til skolen ser ut til å være betydelig i den ressurssterke gruppen. Mer enn 80 prosent av utvalget i IMDi-undersøkelsen er helt eller delvis enig i at den norske skolen er rettferdig ved at den gir alle barn, uansett opprinnelse, like gode muligheter til å klare seg i livet. Samtidig er det

⁵ Operasjonaliseringen av opplevd diskriminering varierer noe fra spørsmål til spørsmål:

Politi/myndighet: Har du de siste 12 månedene opplevd å bli trakassert eller dårlig behandlet av politi eller andre myndighetspersoner i tilknytning til gatepatruljering, identitetskontroll eller liknende?

Skole/utdanningsinstitusjon: Har du noen gang i løpet av de siste fem årene blitt dårlig behandlet i skolen eller på noen annen utdanningsinstitusjon i Norge på grunn av din utenlandske bakgrunn?

Helsevesen: Mener du at du har fått dårligere, samme eller bedre behandling enn en med norsk bakgrunn ville ha fått?

Arbeidsformidling: Har du i løpet av det siste året på grunn av din utenlandske bakgrunn blitt dårlig behandlet eller fått dårlig service ved arbeidsformidlingen?

nær en av fire som mener at lærerne behandler norske barn bedre enn barn med innvandrerbakgrunn.

TNS-Gallup har gjennomført en spørreundersøkelse om publikums oppfattelse av og holdninger til politiet i Norge (Politidirektoratet/TNS-Gallup, 2009). Rapporten har en egen analyse av data basert på svar fra personer med ikke-vestlig innvandringsbakgrunn; personer som har vokst opp i Norge, 18–35 år gamle. Det er gjennomført 255 intervjuer i denne gruppen, men det går ikke fram hvor mange som ble trukket ut, hvor mange som ikke er truffet, og hvor høy svarprosenten er. I forhold til det generelle utvalget (referanseutvalget) er andelen helt unge i innvandrertutvalget høyere, fordelingen kvinner og menn er noenlunde lik, utdanningsnivået er lavere og andelen bosatt i sentrale kommuner atskillig høyere. Skjevheter i forholdet mellom netto- og bruttoutvalget for ungdom med innvandrerbakgrunn er ikke presentert. Vi kan ikke vite om, og eventuelt hvordan, de unge med innvandrerbakgrunn som har svart på spørsmålene, skiller seg fra de som ikke ville være med, eller de som aldri svarte på telefonen. Vi vet heller ikke hvor mange av ungdommene som ble trukket ut fra folkeregisteret, som viste seg ikke å ha et kjent telefonnummer. Det hefter altså stor usikkerhet ved resultatene.

Med disse forbehold går det frem at *blant de unge med ikke-vestlig innvandringsbakgrunn som har svart, er tilliten til politiet lavere enn blant personer i samme aldersgruppe i den øvrige befolkningen*. 65 prosent av de unge med innvandrerbakgrunn sier de har tillit til politiet, mot 79 prosent i referanseutvalget. Unge ikke-vestlige innvandrere som er med i undersøkelsen har ikke vært verken mer eller mindre i kontakt med politiet enn personer i tilsvarende aldersgrupper i befolkningen for øvrig. Andelen som har vært inne på nettsidene til politiet er for øvrig lavere enn blant unge i referanseutvalget. Vurderingen av politiets evne til å skape trygghet, tilstedeværelse og informasjon avviker i liten grad fra referanseutvalgets, mens vurderingen av politiets evne til å skape ro og orden, eller håndtering av kriser og ulykker, er noe lavere enn i tilsvarende aldersgruppe i referanseutvalget.

I USA er det gjennomført en rekke studier som viser at personer som i amerikansk språkbruk omtales som "Blacks" er generelt mindre tilfreds med offentlige tjenester enn det "Whites" er (Gabbidon og Higgins 2008, Ryzin m fl 2004). Dette gjelder i særlig grad politiarbeid, men også andre tjenester. Forskjellen kan bare delvis forklares med forskjeller i klassebakgrunn og bosted. Den britiske studien av arbeidsformidlingen viser også at brukere med minoritetsbakgrunn er mindre tilfredse enn "whites".

Oppsummering

Basert på de studiene vi har gått igjennom kan vi si at

- tilliten til helsevesen og skole ser ut til å være betydelig i de studerte innvandrertgruppene
- tilliten til politiet i ungdomsutvalget til LKI gir et mer broket bilde; å ha lavere tillit gjelder først og fremst unge gutter, og er muligens et storbyfenomen
- Undersøkelsen om tillit til politiet viser at unge med innvandrerbakgrunn har lavere tillit til politiet enn annen ungdom. Dette bekreftes av andre studier. Dataene må imidlertid tolkes med forsiktighet pga manglende dokumentasjon av utvalgsfeil og skjevhet
- Tilfredsheten med tjenester som barnehage og introduksjonsordningen er stor, men undersøkelsene avdekker også utfordringer knyttet til å kvalitetssikre tilbudene
- En betydelig andel av innvandrerne (nesten halvparten) har opplevd diskriminering på ett eller flere områder (inkludert på arbeidsmarkedet og i handel og service)

- Opplevd diskriminering i møte med offentlig sektor, representert ved utdanningsinstitusjoner, helsevesen og arbeidsformidling, ser ut til å være mindre vanlig (mellom 10 og 20 prosent)
- Av de tre aktuelle offentlige tjenestene er det arbeidsformidlingen som kommer dårligst ut når det gjelder forskjellsbehandling på grunnlag av utenlandsk bakgrunn, mens helsevesenet kommer best ut
- Igjen ser vi at det er store forskjeller i hvordan de ulike landgruppene svarer i undersøkelsene. Av de undersøkte landene er det personer med bakgrunn fra Tyrkia, Somalia og Iran som oftest rapporterer om opplevd diskriminering.

Ifølge Djuve og Hagens (1995) studie av "den delte byen" Oslo fra 1995 er det stor forekomst av opplevd diskriminering blant chilenerne og iranere, som har høy utdanning og gode norskkunnskaper – men også blant somaliere, som ikke har spesielt gode norskkunnskaper eller høy utdanning. Kanskje er høyt utdannede flyktninger mer oppmerksomme på slik atferd, og at utdanning dermed kan "forstyrre" sammenhengen mellom faktisk diskriminering og opplevd diskriminering. IMDi-rapporten konkluderer med at det å være synlig minoritet øker sannsynligheten for å oppleve diskriminering på ulike arenaer. Resultatene fra levekårsundersøkelsene til SSB peker mot at både kjønn, alder og bosted også har betydning.

Kan de store forskjellene i resultatene for opplevd diskriminering i ulike rapporter også ha sammenheng med måten man har spurt om dette på? Og hvordan spørsmålene er blitt stilt – til folk med ulik kulturell bakgrunn? Det er ikke vanskelig å tenke seg at selv ørsmå nyanser i språket kan gi store utslag på meningsinnholdet i disse spørsmålene, både når det gjelder de norske "originalspørsmålene" og de oversatte versjonene.

Kvantitative datainnsamlingsmetoder

Det er fire hovedkategorier av innsamlingsmetoder som anvendes i surveyer: postale undersøkelser (også kalt postenquêter), webbaserede undersøkelser, telefonundersøkelser og besøksundersøkelser. De to første foregår uten personlig kontakt mellom dem som samler inn informasjonen og den som svarer. Dette gjelder også en femte innsamlingsmetode som bør nevnes, nemlig skoleundersøkelser. Hvilken metode som er mest hensiktsmessig varierer med undersøkelsens formål, utvalgsdesign og ressurser vi har til rådighet (både økonomiske, kompetansemessige og tekniske).

Postale undersøkelser vil si at respondentene får tilsendt spørreskjemaet i posten. Papirskjemaet kan være klargjort for å registreres manuelt eller ved optisk lesning når det returneres fra respondenten. Valget mellom de to registreringsmetodene har betydning for kostnadene, mens også for forekomst og type målefeil (bearbeidingsfeil). Manuell registrering (såkalt punching) er relativt dyrt i Norge, mens optisk lesning krever tilgang til spesiell teknologi og kompetanse. Risikoen for at bearbeidingsfeil skal oppstå ved manuell registrering øker betraktelig dersom man utformer spørreskjema på flere språk. Postale undersøkelser var likevel den rimeligste måten å gjennomføre spørreundersøkelser på inntil det ble vanlig å bruke elektroniske spørreskjema distribuert og returnert over Internett.

Websurveyer, altså internett-baserte surveyer som benytter seg av elektroniske spørreskjema⁶, er klart billigere å distribuere, blant annet sparer man utgifter til trykking og porto. Til gjengjeld får man gjerne større utfordringer både når det gjelder kostnader til utvikling, og i forhold til representativitet, og dermed kvalitet. Webskjemaer er kompliserte teknologiske verktøy som krever mye ressurser til testing og utvikling. Når det gjelder representativitet, er det i Norge fremdeles slik at tilgangen til og bruken av Internett ikke er likt fordelt i befolkningen. Det samme gjelder ferdigheter i informasjonsteknologi. Internettbruken er fremdeles størst blant personer med høy utdanning (SSB 2009). Vi vet at frafallsproblemene ved webbaserede befolkningsundersøkelser er betydelige. Svarprosentene er ofte relativt lave (Couper 2006, Groves et.al. 2004), med store skjevheter i utvalget. Personer med høy utdanning er betydelig overrepresentert i websurveyer. I undersøkelser blant mer avgrensede brukergrupper kan webbaseret datainnsamling fungere bra.

Selvrekutterende utvalg er ofte brukt i ulike typer undersøkelser, og særlig i websurveyer, selv om det ikke finnes noen form for register over populasjonen. Det er imidlertid et alvorlig problem med denne type utvalg at rekrutteringen gjerne blir svært skjev. For mer informasjon: se egen teksts bok om selvrekutterende utvalg.

⁶ Man kan også benytte Internett (e-post) til å distribuere papirskjema og informasjon til respondenten, som så returneres via posten. Slike undersøkelser regnes ikke som websurveyer.

Om selvrekrutterende utvalg

Noen ganger er sannsynlighetsutvalg vanskelig å oppnå fordi man i liten grad kjenner identiteten til dem som utgjør det ønskede utvalget. Da kan det være aktuelt å la utvalget være *selvrekrutterende* på en eller annen måte; det vil si at man benytter en form for rekrutteringsstrategi som går ut på å få så mange som mulig til å "melde seg" for å bli med på undersøkelsen.

Et slikt utvalg er ikke representativt, men *kan* likevel ha en viss verdi som informasjonskilde, for eksempel når formålet er å identifisere forbedringsområder i en brukergruppe *uten å ha ambisjon om å kunne vite noe om problemenes omfang*. Frivillige brukerundersøkelser på web er ofte selvrekrutterende. Såkalte pop-ups dukker opp på skjermen din i det du åpner et nettsted, med spørsmål om du ønsker å være med på å forbedre produktet deres osv. Eierne av nettstedet har ingen kontroll på hvor mange personer som har unnlatt å svare på undersøkelsen (selv om de teknisk sett kan finne ut hvor mange *maskiner* som har besøkt nettstedet i en gitt periode).

I forbindelse med brukertilfredshetsundersøkelser vil et eksempel på selvrekrutterende utvalg være dersom man la ut spørreskjemaer om bibliotekbruk ved skranken i biblioteket, og så lot folk forsyne seg fritt av skjemaene, uten å følge med på hvor mange som lot være å ta et skjema, og hvor mange som faktisk returnerte skjemaet de hadde fått utdelt.

Ulempen med slike utvalg er at frafallet typisk blir stort, og i tillegg ukjent. Siden det ikke er et sannsynlighetsutvalg er det heller ikke mulig å beregne usikkerhetsmarginer til de estimatene man kommer fram til (for eksempel andelen fornøyde brukere). Generelt er selvrekrutterte utvalg og *kvoteutvalg* (utvalg der det intervjues inntil en viss kvote intervjuer er gjennomført og svarprosent og sannsynligheten for å bli trukket ut typisk er ukjent) lite egnet til å estimere andeler. De gir med andre ord svært usikre mål på for eksempel hvor stor andel av brukerne som er fornøyd med tjenesten. Derimot kan de gi indikasjoner på hvilke tjenesteområder som er særlig populære eller upopulære, samt på hvilke forhold og erfaringer som fører til tilfredshet.

Web-baserte undersøkelser kan også gjennomføres med et tilfeldig utvalg av respondenter, forutsatt at man har et register over respondentene og tilstrekkelig god kontaktinformasjon til disse. Slike undersøkelser kan for eksempel rekrutteres via e-post. Dette kan fungere godt brukt på utvalg der alle respondentene bruker e-post og internett jevnlig. Fafo har for eksempel god erfaring med å samle inn data fra ansatte i den kommunale flyktningtjenesten på denne måten. Metoden er sannsynligvis lite egnet til å innhente brukererfaringer for eksempel blant nyankomne flyktninger og innvandrere, fordi den med stor sannsynlighet vil gi stort frafall/lav svarprosent.

I telefon- og besøksundersøkelser foregår kommunikasjonen gjennom personlig kontakt mellom intervjuer og respondent. Telefonundersøkelser vil si at respondentene ringes opp av en intervjuer som (vanligvis) fyller svarene inn i et elektronisk spørreskjema, eventuelt et papirskjema. Telefonundersøkelser kan være en relativt rask og rimelig måte å gjennomføre spørreundersøkelser på, sammenlignet med besøksundersøkelser (Haraldsen, 1999). Spredningen av mobiltelefoner gir imidlertid økende problemer med denne metoden. Det har ført til en ny type kontaktproblemer. Mange bruker telefonnumre som ikke er registrert i norske telefonkataloger, eller har registrert telefonnumre i sitt navn som ikke er i bruk. I tillegg gjør teknologien det enkelt å avvi-

se innkommende samtaler fra visse nummer. På denne måten kan respondentene lett unndra seg kontaktforsøk (Gulløy 2008a). Dette fordyrer undersøkelsene; tidsbruken øker uten at det gir resultater i form av flere intervju.

Besøksundersøkelser krever atskillig mer ressurser enn de andre datainnsamlingsmetodene. Det er svært tidkrevende å oppsøke intervjuobjektene hjemme. I likhet med ved telefonintervjuer må det også ansettes (og ofte læres opp) intervjuere. Metoden er særlig anvendelig når intervjuets tema og omfang gjør det best med kontakt ansikt til ansikt. I tillegg er det aktuelt for å oppnå økt svarprosent når det er vanskelig å komme i kontakt med respondentene per post og telefon, eller når tendensen til nekt er større per telefon enn ved besøksintervju.

I dag er det vanlig å åpne for at telefonintervjuer kan erstatte besøksintervjuer dersom høye reisekostnader eller andre problemer med å finne fram til respondentene gjør dette hensiktsmessig. Kombinasjoner av ulike metoder blir i økende grad tatt i bruk av surveyorganisasjoner (Groves et.al 2004, de Leeuw 2005). Dette kan for eksempel skje ved at man tar i bruk billigste metode først, på de "lette" respondentene, og følger opp med telefon og/eller besøksintervjuer senere for å øke sjansen for å svar fra de "vanskeligste". Det kan også skje ved at respondenten får mulighet til selv å velge hvilke metode han eller hun skal svare med. Poenget med metodekombinasjoner er å få en bedre balanse mellom kostnadene og feilkildene i en gitt survey. Man søker å maksimere positive og minimere negative effekter av hver metode. For en relativt kortfattet og god presentasjon av fordeler og ulemper med ulike metodekombinasjoner, se de Leeuw (2005).

Skoleundersøkelser forutsetter et godt samarbeid med de skolene som deltar i undersøkelsen. En vanlig framgangsmåte er at lærerne deler ut spørreskjemaene i en time og at skjemaene fylles ut der og da. For å sikre anonymitet legger elevene selv skjemaene i konvolutter som klistres igjen før de samles inn igjen.

Noen ganger refereres det til panelundersøkelser som en egen form for undersøkelse. Panelundersøkelser går ut på å samle inn data gjentatte ganger fra de samme enhetene over en viss tidsperiode (for eksempel hvert år eller hvert femte år). På denne måten kan man studere utvikling over tid på "individnivå". Man kan ha panelundersøkelser både når det gjelder papirbaserte, webbaserte eller intervjubaserte undersøkelser, og med ulik størrelse på panelet.

Litt om feilkilder

Datainnsamlingsmetoden (eller -metodene) vi velger har avgjørende betydning for hvordan vi planlegger og gjennomfører spørreundersøkelsen. I tillegg gir det føringer for hvilke *feilkilder* vi bør være særlig oppmerksomme på. Målet er jo å gjennomføre undersøkelsen på en slik måte at datamaterialet vi sitter igjen med etterpå har færrest mulige feil. Det "perfekte" datamaterialet finnes likevel ikke, fordi vi aldri kan gjenskape et bilde av virkeligheten som *er* virkeligheten. Det vil alltid være noe usikkerhet knyttet til om det vi har undersøkt, gir et riktig bilde av det vi har forsøkt å fange opp.

Enhver undersøkelse har flere potensielle feilkilder. Vår utfordring er for det første å redusere omfanget av disse så langt som mulig, dernest å vite mest mulig om feilkildene; hvor de er, hvor omfattende feil de har gitt oss i materialet, og om de er tilfeldige eller systematiske. Feilkildene må kartlegges for at vi skal kunne kompensere for dem i den grad det er mulig, samt for å vurdere hvor pålitelige funnene er. Dessuten er kartleggingen viktig informasjon når vi skal tolke og analysere resultatene etterpå.

I gjennomgangen av erfaringene med undersøkelser blant minoritetsbefolkningen omtaler vi de ulike temaene i henhold til de ulike typene feil som kan oppstå i en spørreundersøkelse. Vi har hovedsakelig tre typer feilkilder: *utvalgsfeil*, *målefeil* og *prosesseringsfeil* (Haraldsen 1999).

Utvalgsfeil har sammenheng med måten deltakerne i utvalget er trukket ut på. For å kontrollere for, og ev rette opp for, utvalgsfeil, bruker vi matematiske metoder.

Målefeil har sammenheng med at vi ikke måler det vi tror vi måler, eller hadde tenkt å måle. Den ene typen målefeil har sammenheng med at de som er intervjuet ikke alltid er representative for den gruppen vi ønsker å vite noe om: Det kan oppstå skjevheter i materialet fordi vi ikke får svar fra alle i utvalget, eller fordi noen ikke svarer på alle spørsmålene. Slike feil kan vi i noen grad kompensere for ved matematiske teknikker når skjevhetene er kjente. Den andre typen målefeil oppstår når vi får feil svar; enten fordi den som svarer misforstår, tipper eller lyver. Slike målefeil er vanskelige å rette opp for i ettertid. Her gjelder det å forebygge ved å lage gode spørsmål.

Prosesseringsfeil har sammenheng med at vi gjør feil i forbindelse med registrering, lagring eller bearbeiding av dataene vi har samlet inn. Noen ganger kalles dette *innsamlings- og bearbeidingsfeil*. Jo flere arbeidsoperasjoner datainnsamlingen består av, jo større sjanse for at store og små feil oppstår i løpet av prosessen. Eksempler på slike feil kan være at vi roter bort ferdig utfylte spørreskjema, at nettstedet for mottak av elektroniske skjema ikke fungerer skikkelig, eller at intervjueren krysser av i feil rute under utfylling av et papirskjema.

Prosesseringsfeil kan vi sjekke for på flere måter. Vi kan benytte metoder fra prosesskontroll slik vi kjenner det fra industriproduksjon, med å ta stikkprøver fra ulike faser, og kontrollere resultater som avviker fra det normale (Haraldsen 1999). Har vi manuelt registrerte skjema, kan det være aktuelt å dobbeltregistrere eller kontrollere svarene i et visst antall skjema for å se hvor stor feilmarginen er.

En mindre ambisiøs tilnærming kan være at vi systematisk kartlegger påviste og antatte prosesseringsfeil gjennom tett oppfølging av feltarbeidet. Intervjuerne kan følges opp ved hjelp av regelmessige møter, og vi kan kartlegge tilbakemeldingene de kommer med om hvordan undersøkelsen mottas, og hvordan ulike spørsmål i skjemaet fungerer. Vi kan også registrere og systematisere informasjon som kommer fra respondentene, for eksempel til svartjenesten eller kontoret.

Målet er altså å identifisere og bestemme omfanget av ulike typer feil slik at vi er klar over dem og ev kan rette opp virkningene av dem i ettertid (Haraldsen, 1999). Til dette kan vi både bruke statistiske metoder og prosjektplanleggingsverktøy tilpasset spørreundersøkelser.

Men det viktigste er å *forebygge*, og dette kan blant annet gjøres ved omfattende testing og utprøving av undersøkelsens ulike faser eller verktøy. Skjema må prøves og elektroniske systemer må testes, vi bør prøveregistrere og prøveanalysere. På den måten blir vi oppmerksomme på mulige feilkilder slik at vi kan fjerne dem før alvoret starter.

Erfaringer knyttet til utvalgsdesign

Måten man identifiserer og trekker ut personene som skal være med i utvalget for undersøkelsen på har stor betydning for undersøkelsens gjennomføring og kvalitet. Et vanlig krav er at enhetene

(for eksempel personene) vi ønsker å måle, trekkes ut slik at det er en kjent sannsynlighet for at de blir med i utvalget. Vi ønsker ofte at undersøkelsene skal ha et *sannsynlighetsutvalg*.

Dersom man har et register (en oversikt med kontaktdetaljer) for enhetene, er det relativt enkelt å lage en utvalgsplan som gir et sannsynlighetsutvalg. Et slikt register kan for eksempel være det sentrale folkeregisteret, et medlemsregister eller et kunderegister. Trekking av person- eller bedriftsutvalg til statistiske undersøkelser i Norge foretas ofte med utgangspunkt i de offisielle registrene i Norge; folkeregisteret, som håndteres av Skatteetaten, og Brønnøysundregistrene, som inneholder alle registrerte bedrifter og foretak. Gjennom å trekke inn opplysninger om innvandring eller landbakgrunn fra andre registre kan man trekke utvalg som består av personer med bakgrunn fra visse land eller visse regioner.

I tillegg til Statistisk sentralbyrå har EDB business partner Norge AS tillatelse til å administrere og trekke utvalg fra Folkeregisteret. Når undersøkelsen krever at utvalget har spesielle kjennetegn, som for eksempel at personer som trekkes ut skal ha bakgrunn fra et annet land enn Norge, blir imidlertid utvalgstrekkningen mer komplisert og behovet for erfaring og spisskompetanse tilsvarende større. Fafos erfaring er at det kan være behov for kvalitetssikring av disse trekkene når det ikke er Statistisk sentralbyrå som utfører dem.

Mangler et register, må utvalgsplanen gi oss en oppskrift for hvordan vi skal trekke et tilfeldig utvalg blant enhetene. Dette kan gjøres ved at man eksempelvis velger ut hver n-te besøkende på et offentlig kontor, eller mer kompliserte beskrivelser av hvilke boenheter og individer som skal oppsøkes ved besøksintervju.

Når undersøkelsen starter må det føres nøye regnskap over hvor mange som svarer på undersøkelsen, hvor mange som unnlater å svare, og helst også av hvilke grunner. Dette bør seinere dokumenteres, slik at også andre får mulighet til å vurdere datamaterialets kvalitet. Vi kommer nærmere inn på systemer for å registrere ulike former for manglende retur av skjemaene nedenfor. I planleggingen av undersøkelsen er det imidlertid viktig å ha tenke nøye gjennom hvordan håndteringen av retur skal være, og hvordan oppfølging av manglende retur skal foregå.

Problemer med utvalgsfeil

Utvalgsfeil er feil som henger sammen med hvordan deltakerne trekkes ut. Slike feil kan få store konsekvenser for kvaliteten på dataene. Utvalgsfeil deles igjen inn i *dekningsfeil* og *usikkerhet knyttet til trekkingen av utvalget*.

Dekningsfeil

Problemer med utvalgets dekning oppstår fordi vi tar med personer som ikke skulle vært med, eller at vi ikke tar med personer som skulle ha vært med – i henhold til den erklærte målgruppa for undersøkelsen. Risikoen for dekningsfeil henger sammen med forholdet mellom

- *hvem vi sier at vi skal undersøke* (teoretisk definisjon av målgruppen, for eksempel ”innvandrere fra ikke-vestlige land i Norge”), og
- *hvem de er som vi faktisk trekker utvalget ut fra* (praktisk operasjonalisering av målgruppen, for eksempel ”personer 16–75 år født i visse ikke-vestlige land, nå bosatt i Norge med minst to års botid bak seg).

Er det stor grad av overensstemmelse mellom de to gruppene, skal det i utgangspunktet være liten grad av dekningsfeil. I tillegg har kvaliteten på de registrene vi trekker fra, mye å si. Dersom trekkeregistrene inneholder personer som egentlig ikke skulle vært med i utvalget fordi de faller utenfor undersøkelsens målgruppe (for eksempel uvandra personer), eller at trekkeregiste-

ret mangler et visst antall personer som skulle vært med (innvandrere som ikke står oppført i folkeregisteret), kan vi si at vi får dekningsfeil pga dårlig registerkvalitet.

I Norge er det en utbredt holdning at folkeregisteret holder høy kvalitet sammenlignet med andre land. Når det gjelder deknningen av ulike minoritetsgrupper som oppholder seg i Norge er kvaliteten også regnet for å være god, vel og merke når det gjelder fødsel og død. Opplysninger om intern flytting og utvandring er imidlertid av mer varierende kvalitet (Blom og Henriksen 2008, Gulløy 2008, Zhang 2008). I praksis betyr dette at boligadresser ofte ikke stemmer med reell oppholdsadresse for mange personer med innvandrerbakgrunn. I tillegg er det ofte slik at personer som i realiteten er utvandret, eller som befinner seg utenfor landet for mer enn seks måneders opphold, fremdeles står oppført som boende i Norge.

Manglene i folkeregisteret får konsekvenser både for besøksundersøkelser, ved at intervjuerne ikke treffer folk hjemme der hvor de offisielt skal være bosatt, og i postale undersøkelser, ved at postsendte skjema sendes i retur. I telefonsurveys der det trekkes fra andre registre enn telefonkatalogen medfører det problemer med nummersettingen. Dette har både økonomiske og kvalitetsmessige konsekvenser for undersøkelser blant minoritetsbefolkningen. Utgifter til oppfølging for å heve svarprosenten øker. I neste omgang betyr manglene at den statistiske kvaliteten på undersøkelsen reduseres.

I flere av undersøkelsene som omhandler minoritetsbefolkningen er problemet med dekningsfeil omtalt. Det gjelder særlig dekningsfeil som følge av dårlig kvalitet i folkeregisteret, men også i andre typer trekkeregistre (som registre over mottakere av stønader, eller medlemmer i foreninger). Det er også dokumentert store konsekvenser for svarprosent og representativitet som følge av dekningsfeil.

Vi kan slå fast at dekningsfeil har betydning både for gjennomføring, kostnadsnivå og datamaterialets kvalitet når det gjelder undersøkelser blant minoritetsbefolkningen. Derfor er måten vi forholder oss til dekningsfeil på, både teoretisk og praktisk i datainnsamlingen, svært viktig.

Avgang i undersøkelsene

Avgang defineres som den delen av utvalget som etter hvert viser seg likevel ikke å tilhøre populasjonen for den aktuelle undersøkelsen. Eksempler på dette kan være at undersøkelsen kun er ment å omfatte personer med bakgrunn fra Polen. Etter at utvalget er trukket og man har kontaktet respondentene viser det seg at det finnes personer som er trukket ut med bakgrunn fra Russland i stedet for Polen. Disse skal ikke svare på spørreskjemaet.

Flyttinger eller utvandring som ikke er registrert i folkeregisteret har betydning for størrelsen på avgangen, fordi personer som er trukket ut viser seg ikke å være i målgruppen for undersøkelsen. Dersom vi får melding om at personer i utvalget er flyttet ut av landet, registreres det som avgang, og størrelsen på *bruttoutvalget* reduseres. Dermed får det også betydning for størrelsen på frafallet, og dermed svarprosenten, i undersøkelsen⁷. Flere avgangstilfeller gir dermed høyere svarprosent, mens flere frafallstilfeller gir lavere svarprosent.

Avgjørende for om et tilfelle kategoriseres som avgang eller frafall er vanligvis⁸ hvorvidt man kan si med sikkerhet at vedkommende tilhører utvalget eller ei. Personer som viser seg å være døde, eller som vi med sikkerhet vet har utvandret fra landet, karakteriseres som avgang. Da skal

⁷ Svarprosent = ((bruttoutvalg - frafall) : bruttoutvalg)*100

⁸ Praksis vil kunne variere fra statistikkprodusent til statistikkprodusent.

vedkommende ut av bruttoutvalget. Respondenter som vi ikke får fatt i, men som vi heller ikke har sikre opplysninger om har flyttet, kalles *fracfall* (Gulløy 2008). Disse registreres vanligvis som fracfall i SSB og Fafo, mens praksis nok varierer hos andre statistikkprodusenter.

Vi kan uansett konkludere med at det er viktig å få mest mulig informasjon om årsaken til at man ikke får fatt i respondenter. På den måten unngår vi lavere avgangstall enn strengt tatt nødvendig.

Årsaker til avgang i ulike SSB-undersøkelser

En del av dekningsfeilen ender altså opp som *avgang* når vi skal se på resultatene av en datainnsamling. Hva som regnes som årsaker til avgang varierer hos de ulike statistikkprodusentene, men også med undersøkelsenes tema.

Noen forskningsinstitutter regner det faktum at man ikke kommer i kontakt med personene som er trukket ut, som avgang. Dermed kan svarprosenten beregnes på grunnlag av et lavere tall for bruttoutvalget. IMDi-rapporten er et eksempel på dette (IMDi 2008). I denne telefonundersøkelsen er tilfellene av "feil nummer" kategorisert som avgang. I SSB er definisjonen på avgang i innvandrersundersøkelsene at personen er registrert bosatt i utlandet for minst 6 måneder, at han/hun bor på institusjon i minst 6 måneder, at personen viser seg å ha "feil" landbakgrunn eller er død (begge skyldes feil/oppdateringsgap i folkeregisteret). Personer som er innlagt på vanlige sykehus, som bor i fengsel, militærforlegning eller på internatskole skal i prinsippet være med i undersøkelsene.

Avgangen i Levekår blant innvandrere 2005/2006 var på 4,9 prosent av det opprinnelige utvalget; noe som ble karakterisert som "relativt høyt" (Gulløy 2008a). Gjennomsnittlig avgang i andre SSB- utvalg med samme aldersfordeling ligger mellom 1 og 2 prosent, men trenden ser ut til å være mot økende tall. I SSB-undersøkelsen fra 1996 var avgangen til sammenligning på 3,2 prosent, men videre analyser av avgangstallene ble ikke utført (Gulløy, Blom og Ritland, 1996).

I ungdomsundersøkelsen til SSB (Gulløy 2008b) ligger avgangen på 4,7 prosent. Her består utvalget av personer i alderen 16–25 år som er oppvokst i Norge med foreldre fra Tyrkia, Vietnam og Pakistan. Her anslås det at gjennomsnittlige avgangstall for enhver undersøkelse i denne aldersgruppen vil ligge mellom 3 og 5 prosent. Med andre ord er det forventet en høyere andel avgang i ungdomskullene generelt. Dette skyldes at ungdom i større grad oppholder seg i utlandet over lengre tid.

Hvilke landgrupper har de høyeste avgangstallene? I LKI 2005/2006 er det utvalgene med bakgrunn fra Pakistan og Somalia, der hele 9 prosent av utvalgene ender opp som avgang. I ungdomsundersøkelsen fra 2006 har Pakistan 8 prosent avgang, Tyrkia 4 prosent, og Vietnam 2 prosent.

De laveste avgangsandelene i LKI 2005/2006 finner vi i utvalgene med bakgrunn fra Bosnia-Hercegovina, Serbia og Montenegro, Vietnam og Irak (under 3 prosent avgang).

Høye avgangstall henger sammen med mobilitet; flytting innad i Norge, og opphold i utlandet. I LKI 2005/2006 sies det eksplisitt at stor mobilitet blant innvandrergруппene som undersøkes har gitt høye avgangstall, men at disse tallene antakelig skulle vært *enda høyere*, fordi intervjuerne ikke fikk kontakt med intervjuobjektene, og at andre opplysninger tyder på at en stor del av disse personene var flyttet eller oppholdt seg i utlandet for en lengre periode. Dermed kan man si at svarprosenten i undersøkelsen (64,2 prosent) "egentlig" skulle vært høyere. Det påpekes også at

skillet mellom avgangs- og frafallstilfellene ofte var vage, fordi intervjuernes registrering av avgang og frafall fulgte generell praksis i SSB for besøksundersøkelser, uten å ta hensyn til den spesielle registersituasjonen for mange innvandrergupper. Tilsvarende erfaringer er gjort i flere av Fafos surveyer. I disse har det i liten grad vært mulig å identifisere avgang, men spesielt noen etniske grupper viser seg å ha en høy andel personer som ikke lar seg oppdrive verken på telefon eller på sin registrerte bostedsadresse. Også i disse studiene fortalte intervjuerne at de har erfart at respondentene har flyttet til utlandet.

Konklusjonen støttes av at den klart viktigste avgangsårsaken i LKI 2005/2006 er ”Bosatt i utlandet i minst 6 måneder/utvandret”, med 90 prosent av avgangstilfellene. Det samme gjelder i SSB’s ungdomsundersøkelse fra 2006. Vi kan gjenfinne mønsteret også i andre undersøkelser som måler forhold i hele befolkningen. I dokumentasjonen fra SSB-undersøkelsen om levekår blant personer med nedsatt funksjonsevne fra 2007 (Bjørshol 2008) ser vi at den vanligste frafallsårsaken blant personer uten norsk bakgrunn er at man ikke har kommet i kontakt med intervjuobjektet. Andelen er høy blant personer med bakgrunn fra Afrika, Asia, Latin-Amerika, Oseania utenom Australia og New Zealand; 26 prosent av bruttoutvalget til screening av undersøkelsen. I gruppen personer med uoppgitt/ingen utdanning er det hele 35 prosent av bruttoutvalget som ikke har vært å få fatt i, og som dermed havner i kategorien frafall. Denne gruppa består nesten utelukkende av personer med utenlandsk bakgrunn.

Også feil opplysninger om landbakgrunn har et visst omfang i trekkeregister som baserer seg på folkeregisteret. 6 prosent av avgangene i LKI 2005/2006 skyldtes at opplysninger om landbakgrunn viste seg å være feil.

Vi kan konkludere med at stor nasjonal og internasjonal mobilitet i en del av minoritetsgruppene (men ikke alle) har betydning for gjennomføring av undersøkelser i denne gruppen. Det påvirker muligheten til å finne fram til respondentene; noe som i seg selv påvirker kostnadene. I neste omgang har dette betydning for avgangsnivået, frafallsnivået og svarprosenten i undersøkelsene. Jo høyere avgangstall, jo mindre bruttoutvalg; det er dette svarprosenten beregnes på grunnlag av. Samtidig er det slik at stor mobilitet også gir høyere frafallstall.

Utvalgsusikkerhet og trekkingsskjevhet

En viss usikkerhet vil alltid hefte ved funnene fra utvalgsundersøkelser. Ideelt sett skal utvalget være et speil av populasjonen. Sammensetningen av eksempelvis kvinner og menn, unge og gamle eller høyt og lavt utdannede skal være tilnærmet lik sammensetningen slik den er i den store populasjonen. Dersom vi trekker utvalget etter utvalgsteoretiske prinsipper vil dette også oppnås – i større eller mindre grad (Haraldsen 1999), *forutsatt at utvalget er stort nok*.

Likevel må vi være oppmerksom på at tilfeldigheter under trekkingen alltid vil skape et visst avvik. Det gjelder å vite mest mulig om årsakene til skjevheten, og omfanget: er avviket relativt stort eller relativt lite? Når vi har skaffet oss denne oversikten kan vi si noe om utvalget var representativt for populasjonen *allerede før vi begynte å samle inn dataene*. Vi skiller nemlig mellom den usikkerheten som oppstår fordi noen i utvalget ikke svarte på undersøkelsen (*fracfallsskjevhet*), og den som oppstår fordi utvalget er trukket slik at enkelte grupper er over- eller underrepresentert i utvalget fra start. Slik over- eller underrepresentasjon kan kalles *skjevhet som følge av trekking*.

Stratifisering

Noen ganger er det riktig å *stratifisere* utvalget. Med dette mener vi å gruppere sammen enheter i utvalget i ulike kategorier etter hvilke verdi de har på visse variabler. Verdiene må være kjent på forhånd. Så trekker man ut et visst antall enheter til separate utvalg for hvert *stratum* eller hver gruppe.

På denne måten sikrer vi at selv små grupper er tilstrekkelig representert i utvalget. Eksempler på slike stratifiseringsvariabler kan være kjønn, alder, landbakgrunn eller geografi. Ofte kombinerer vi flere variabler når vi bestemmer strata, for eksempel alder og kjønn; unge kvinner, eldre kvinner, unge menn, eldre menn. Stratifisering er gjort i mange av innvanderundersøkelsene.

For praktiske formål er det ofte relevant å begrense utvalgene til visse geografiske områder i landet. Dette er eksempelvis gjort i levekårsundersøkelsene til SSB, i Levekår i Oslo, Skaff meg en jobb og Felles fritid.

Stratifisering er gjort i mange av innvanderundersøkelsene. I en pilotundersøkelse for å bedre datakvaliteten når man skulle kartlegge innvanderers utdanning (Kleven m.fl., 1999) var det viktig å sette sammen et utvalg som kunne dekke alle typer innvandrere til Norge, også personer fra vestlige land. Her ble det delt inn i 8 strata; Danmark og Sverige (representerer Skandinavia), USA og Storbritannia (representerer andre vestlige land), Tyrkia, Bosnia-Hercegovina, Jugoslavia før oppløsningen, Pakistan, Vietnam, Afrika (ulike land) og "øvrige land". I siste gruppen ble det trukket ut 100 personer, mens det ble trukket 50 fra hver av de andre landgruppene. Innad i hver landgruppe er det trukket tilfeldig, slik at fordelingen for eksempel mellom kvinner og menn vil være i overensstemmelse med fordelingen i populasjonen⁹. På denne måten oppnår man en sammensetning av utvalget som stemmer rimelig godt overens med undersøkelsens formål.

I besøksundersøkelser vil det ofte være relevant å begrense utvalget til visse geografiske områder i landet; gjerne de mest sentrale, for å spare reise- og intervjuutgifter. Dette er eksempelvis gjort i levekårsundersøkelsene til SSB, i Fafos "Levekår i Oslo", "Skaff meg en jobb" og "Felles fritid". Eventuelle skjevheter mellom bruttoutvalget og populasjonen som følge av utvalgsplanen vil da kunne oppstå; fordelingen på ett kjennemerke (en variabel) i de områdene som er dekket, skiller seg fra fordelingen i populasjonen. Et eksempel på dette ser vi i LKI 2005/2006 (Gulløy, 2008), der andelen unge (16–24) i bruttoutvalget for gruppen med bakgrunn fra Pakistan er sterkt overrepresentert (6 prosentpoeng). Dette skyldes at yngre med bakgrunn fra Pakistan har en mindre sannsynlighet for å bo i de kommunene som er utelatt fra trekkingen.

Erfaringer med svarprosent og frafall

Svarprosenten i person- eller husholdsundersøkelser er generelt synkende i de fleste land, på tross av at statistikkbyråer og andre statistikkprodusenter legger mer ressurser i å holde svarprosenten oppe (Thomsen m.fl., 2006).

For innvandergruppene oppnås det gjennomgående lavere svarprosent i undersøkelsene enn for de generelle befolkningene i vestlige land (Fesken et al, 2007). Svarprosenten i SSBs levekårsundersøkelse blant innvandrere falt med 2,6 prosentpoeng fra 1996 til 2006 (Gulløy, Blom og Ritland, 1997 og Gulløy, 2008). Vi har altså en "dobbel" utfordring når vi skal gjennomføre spørreundersøkelser blant slike minoriteter.

⁹ Eventuelle avvik skyldes da tilfeldigheter i trekkingen.

Uansett om vårt trekkeregister har god dekning og trekkingen har gitt oss et sannsynlighetsutvalg, er det jo alltid noen i utvalget som ikke blir med i undersøkelsen. Vi vil aldri få svar fra alle som er trukket ut til å være med. I tillegg til det som kalles avganger (se over) vil det alltid være personer som ikke ønsker å være med, som er forhindret fra å være med, eller som ikke vi finner fram til. Dette kalles *frafall*. Når vi gjennomfører en spørreundersøkelse ønsker vi primært å oppnå så høy svarprosent som mulig, altså å få inn svar fra flest mulig i utvalget. Parallelt ønsker vi å redusere frafallet som mye som mulig.

Ifølge Feskens et.al.(2007) er det hovedsakelig tre problemer som oppstår som følge av høyt frafall;

- dataene vil gi oss dårligere estimater (anslaget for fordelingen av et fenomen i populasjonen basert på fordelingen i utvalget)
- estimatene blir skjeve dersom frafallet er skjevt (altså at resultatene for fordelingen av et fenomen i visse deler av utvalget ikke er riktige – fordi denne gruppen er dårlig representert i undersøkelsen)
- undersøkelsen blir dyrere å gjennomføre

Når det gjelder dårligere estimater, vet vi at *konsekvensen* av høye frafallsandeler er mer alvorlige i undersøkelser med relativt små utvalg, slik som ofte er tilfelle når vi gjennomfører undersøkelser blant innvandrere eller andre minoriteter. Dersom vi har et utvalg på 500 personer og frafallsandelen kommer over 50 prosent vil vi ha maksimum 250 personer i nettoutvalget; vanligvis atskillig færre fordi noen også "forsvinner" i avgang. I analysen vil vi gjerne bryte ned utvalget etter kjønn (om lag 125 av hvert kjønn), og deretter i for eksempel fire aldersgrupper, eller etter andre kjennetegn med et visst antall verdier, for kvinner og menn. Vi kommer raskt i en situasjon der det absolutte antall personer i gruppene med en viss kombinasjon av kjennetegn blir for lite. En vanlig tommelfingerregel er at man ikke bør publisere relative eller absolutte resultater som bygger på mindre enn 25 personer i hver celle i en tabell.

Men som Feskens et al påpeker, er problemene knyttet til frafall også i stor grad knyttet til hvor skjevt dette er. Hvor store er forskjellene mellom de som svarer og de som ikke svarer når det gjelder de forholdene vi er ute etter å måle? Dette kan variere fra undersøkelse til undersøkelse, og fra tema til tema. Typisk vil vi ikke vite hvor skjevt frafallet er. Lav svarprosent øker altså usikkerheten i materialet, men er ikke i seg selv avgjørende for skjevheten.

De *bakenforliggende* årsakene til større frafallsproblemer diskuteres kontinuerlig, men økende individualisering, mindre grad av pliktfølelse overfor "storsamfunnet" og en økende strøm av slike henvendelser fra ulike typer markedsundersøkelser er faktorer som ofte trekkes fram.

Årsaker til frafall

Årsakene til frafall kan deles inn på ulike måter, og praksis varierer, også fra undersøkelse til undersøkelse. SSB opererer med følgende i besøksundersøkelser: respondenten ønsker ikke å delta, er forhindret fra å delta, eller er ikke truffet (vi har ikke klart å komme i kontakt med vedkommende). Under hver av disse frafallsgruppene finnes et mer detaljert nivå av årsaker også.

Hvorfor er det så viktig å operere med ulike frafallsårsaker? Fordi vi i dataanalysen har nytte av å kunne skille mellom hvor stor andel av utvalget som ikke kan og ikke vil, og til sist hvor mange vi ikke får fatt i (dersom dette ikke regnes som årsak til avgang). Har vi denne informasjonen på plass, kan vi bestemme omfanget av og analysere frafallsskjevheten. Dermed kan vi også vurdere hvem undersøkelsen kan sies å være representativt for, og ev hvem den *ikke* er representativ for.

Vekting

Hva gjør vi dersom frafallsskjevheten er betydelig, altså at det finnes visse "undergrupper" i utvalget som i klart mindre grad enn andre undergrupper ikke er representert? Vi kan vekte opp for frafallsskjevhet (og utvalgsskjevhet) på kjennetegn som kjønn, alder, utdanning og bosted (pga tilgjengelige registre). Verdien av vekting er imidlertid noe omstridt, fordi vekting forutsetter at de sammenhengene man finner mellom vektevariablene og det som skal måles blant de som er blitt intervjuet, også er til stede blant de som ikke er blitt intervjuet. Personene som utgjør frafallet og som vi altså ikke har observert, kan ha egenskaper som gjør dem kvalitativt annerledes enn de vi har observert. Vekting kan uansett ikke gjøres for ukjente kjennetegn som skaper skjevheter.

Svarprosent og frafallsanalyser ved ulike typer undersøkelser

Erfaringer med spørreundersøkelser i den vestlige verden gjennom mange år har gitt oss en viss innsikt i hvilke svarprosenter (og omfang av frafallet) man kan forvente å oppnå ved ulike typer undersøkelser¹⁰. Svarprosenter varierer med datainnsamlingsmetode eller ulike type undersøkelser.

Groves et.al. (2004) setter opp en slags "rankingliste" over forventede svar/fracfallsandeler ved ulike datainnsamlingsmetoder:

- De høyeste svarprosentene oppnås ved "face to face surveys", fulgt av telefonundersøkelser, postale undersøkelser, og til sist webundersøkelser. Lista er riktignok basert på det som kalles husholdsundersøkelser i voksne populasjoner. Andre typer populasjoner kan gi andre rekkefølger.
- Det å bruke intervjuere (besøk, telefonintervju) er i seg selv et avgjørende element for å heve svarprosenten
- Intervjueradministrerte undersøkelser gir mindre omfang av partielt frafall (at man mangler svar på enkelte spørsmål)

I postale undersøkelser er svarprosenten altså gjerne atskillig lavere enn i telefon- og besøksundersøkelser. Når det gjelder telefon- og besøksundersøkelser er det store forskjeller i resultatene fra undersøkelse til undersøkelse¹¹. Dette gjelder uavhengig av om målgruppen er hele befolkningen eller ulike typer minoriteter.

Ovenfor pekte vi på at utvalg bestående av personer med innvandrerbakgrunn gjennomgående gir en høyere andel frafall i undersøkelser. Dette er ikke spesielt for Norge. Det kan imidlertid også sies om ungdom, om personer med lav utdanning, personer med lav inntekt eller personer bosatt i urbane strøk. Feskens et al (2007) finner i sin frafallsanalyse av den nederlandske levekårsundersøkelsen fra 1998 at høyere frafall blant innvandrerne hadde sammenheng med urbanisering. Den umiddelbare årsaken lå i problemene med å komme i kontakt med respondentene i de store byene. Det høye frafallet blant innvandrerne kunne på denne måten sies å være et byfenomen, selv om det fremdeles var en viss effekt av etnisitet igjen for frafallet når man kontroller-

¹⁰ Gitt en noenlunde profesjonell gjennomføring etter etablerte standarder.

¹¹ De *umiddelbare* årsakene til lav svarprosent og høyt frafall kan deles inn på ulike måter. I Thomsen m.fl. (2006) er Eurostats skjema for årsaker til frafall og virkninger av frafall gjengitt. Her identifiseres fire *prosesser i datainnsamlingen* som har betydning for svarprosent og frafall; organisasjon og overvåking av datainnsamlingen, målemetode, intervjueradministrasjon og metodevalg. Deretter listes en rekke prosessvariabler som kan gi oss indikasjoner på hvordan svarprosent og frafall utvikler seg underveis, med det formål å styre datainnsamlingen best mulig.

te for urbaniseringsgrad. Samme type konklusjoner er fremkommet også for andre land i Europa. Fra Danmark vet vi at landbakgrunn har en selvstendig effekt på sannsynligheten for å delta i levekårsundersøkelsen blant innvandrere fra 1998 (Nielsen og Pedersen, 2000). Dette illustrerer at det er et sammensatt problem å forstå hvorfor og på hvilke måte noen i utvalget aldri kommer med i undersøkelsene. Frafallsanalyser i personundersøkelser er et eget fagfelt innenfor statistikken, og vi må skille mellom observerbare sammenhenger og årsakssammenhenger.

Vi kan ikke si at en bestemt etnisitet eller innvandringsstatus er den egentlige årsaken til høyt frafall. I stedet kan vi si at det er en tendens til å oppnå høyere frafallstall blant innvandrere enn ellers. Dette er også et uttrykk for forskjeller når det gjelder utdanning, inntekt og fattigdom, eller kjønn. Disse forskjellene medfører at folk har ulik tendens til å svare eller ikke svare i spørreundersøkelser. Like fullt må vi samtidig forholde oss til at den *observerbare* forskjellen i frafall ofte påvises etter kjennetegnet landbakgrunn, og at ulik svarprosent etter etnisk bakgrunn har konsekvenser for datakvaliteten i de ulike underutvalgene. Frafallet bør likevel ideelt sett også analyseres etter kjønn, alder, bosted og utdanning.

Svartilbøyeligheten – hvor mange svarer av dem vi faktisk har spurt?

Både Fafo og SSB opererer med en distinksjon mellom *svarprosent* og *svartilbøyelighet*: Mens svarprosent regnes i forhold til bruttoutvalget regnes svartilbøyeligheten på grunnlag av dem man faktisk har lykkes med å få kontakt med. Mens nekting (altså lav svartilbøyelighet) gjerne er den viktigste årsaken til frafall i surveyer i majoritetsbefolkningen, er problemer med å komme i kontakt med respondentene (finner ikke telefonnummer, svarer ikke på telefon, ikke hjemme ved besøksintervju) en dominerende årsak til frafall i flere innvandregrupper. Litt avhengig av hva som er årsaken til at det ikke er mulig å oppnå kontakt kan man anta at ”nekting” gir større skjjevheter enn ”ikke kontakt”, og at det derfor er viktigst å overvåke omfanget av nekt. Det ligger imidlertid i sakens natur at det er vanskelig å etterprøve en slik antakelse. Uansett er det nyttig med et mål for frafall som gjør det mulig å sammenlikne villigheten til å svare på tvers av grupper med svært ulikt frafall som følge av at det er vanskelig å oppnå kontakt. Dette gjør vi ved å beregne *svartilbøyeligheten* – i tillegg til svarprosenten.

Beregning av svartilbøyelighet gir oss verdifull innsikt i undersøkelsenes kvalitet, og kanskje også i kulturforskjellene mellom ulike bakgrunnsland i forhold til det å svare på spørreundersøkelser. Likevel må vi advare mot å generalisere for mye om forskjellene mellom land, i og med at dette vil være sårbart for ulikheter i undersøkelsenes profilering, samt politiske forhold i eksil-landene. Verdien av denne kunnskapen er kanskje først og fremst at vi ser en sterk interesse for å delta i undersøkelsene, når vi bare kommer i kontakt med respondentene.

I SSBs levekårsundersøkelse blant ungdom med innvandrerbakgrunn fra tre land (Tyrkia, Pakistan og Vietnam) ser vi at svartilbøyeligheten er svært sterk; på hele 79 prosent i gjennomsnitt. Dette ligger godt over svartilbøyeligheten i hovedundersøkelsen, på 73 prosent.

Vietnam, Sri Lanka og Irak er av de landene som har svært høy svartilbøyelighet i disse to undersøkelsene, mens særlig Serbia og Montenegro skiller seg ut med relativt lav svartilbøyelighet i hovedundersøkelsen (63 prosent).

Erfaringer med frafallsmønsteret i noen undersøkelser blant minoritetsbefolkningen

Når svarprosent og -tilbøyelighet varierer betydelig mellom ulike grupper i samme undersøkelse kan dette skyldes ulik kunnskap om og tillit til norske institusjoner; ofte kalt byråkratisk kompetanse, eller ulikheter i tillit til og vurderinger av undersøkelsen; dens tematikk, dens "eiere" eller dens gjennomføringsopplegg.

Temaet for undersøkelsen regnes som viktig for svartendensen, i den forstand at negative tema (for respondentene) eller særlige sensitive spørsmål regnes som problematiske. I en tematisk bred undersøkelse kan det dessuten være et betydelig omfang av *nekt på enkeltspørsmål*. Særlig tema som har med økonomi og husholdssammensetning å gjøre kan være problematiske. Også temaer som oppleves som kontroversielle eller som har gitt en eller flere innvandrergupper negativ oppmerksomhet vil være vanskelige å få svar på. Dette kan gjelde for eksempel overføring av penger til hjemlandet, arbeidsledighet og arrangerte ekteskap. Det tydeligste eksempelet vi kjenner til av konsekvenser av negativ oppmerksomhet oppsto da den såkalte "Kadra-saken" sprakk i norske medier midt under en Fafo-survey blant somaliere: Det somaliske miljøet lukket seg som en østers, og flertallet av de somaliske intervjuerne sa opp på dagen. De opplevde det som umulig å oppsøke folk hjemme for å gjøre intervjuer etter det inntrykket som hadde satt seg om bruk av skjulte mikrofoner og "luring" av intervjuobjekter. Slikt er det selvsagt ikke mulig å planlegge for. I noen tilfeller kan det likevel være aktuelt å utsette eller ta en pause i en survey dersom helt spesielle situasjoner oppstår. Generelt har det skjedd en dreining i tilbakemeldingene fra intervjuerne i Fafos surveyer i løpet av det siste 10 årene, fra en utbredt opplevelse av at respondentene var glade for å bli spurt, til en større skepsis knyttet til hva resultatene skal brukes til og bekymring for hvilke debatter de kan utløse.

Det er fremdeles relativt sjelden at frafallsanalyser omfatter dybdestudier av bakenforliggende årsaker til frafall, altså *hvorfor* folk nektet å være med, eller hva intervjueren fikk vite om årsakene til at respondenter ikke var å finne. Dokumentasjonen er ofte usystematisk, men samtidig får vi mange "hint" gjennom anekdotisk stoff fra intervjuere eller feltstab. Forklaringer som har vært nevnt er mistenksomhet knyttet til hensikten med undersøkelsen, en form for beskjedenhet "men jeg vet jo ingenting av interesse", at de uttrukne personene ikke egentlig bor i Norge, og at kvinner i noen tilfeller blir nektet å delta av familiemedlemmer.

Variierende svartendens og -tilbøyelighet mellom ulike etniske grupper eller bakgrunnsland kan som vi påpekte over også ha sammenheng med "vanlige" bakgrunnsvariabler. I tillegg til landbakgrunn korrelerer frafallet erfaringsvis med utdanning, sysselsetting, kjønn, alder og botid.

Vanligvis har personer med lavere utdanning en større tendens til frafall. Kleven et.al. (1999) fant at frafallet var høyere blant innvandrere med høy utdanning, og de forklarer dette med at disse hadde flere jobber, og dermed ikke var til å få tak i. Studien er av lite omfang. Likevel reiser dette et interessant spørsmål: hvordan er sammenhengen mellom de "vanlige" bakgrunnsvariablene som har sammenheng med frafall, og det å ha innvandrersstatus? I Feskens et.al's (2007) studie fra Nederland reduseres effekten av etnisitet på frafallet når vi kontrollerer for andre variabler, men den blir ikke borte. Etnisitet har også en selvstendig effekt på frafallet. Det samme ser vi i de danske levekårsundersøkelsene (Nielsen og Pedersen, 2000, Mogensen og Matthiessen, 2002). Feskens konkluderer med at datainnsamlingene må ha fokus på skreddersydde strategier for å heve svarprosenten i urbane områder.

Valg av datafangstmetode har stor betydning for hvor høy svartendens vi kan forvente å få. Nedenfor går vi igjennom erfaringer med frafall og svartendens i noen postale undersøkelser, telefon- og besøksundersøkelser.

Postale undersøkelser

Undersøkelsen "Utenlandske statsborgere og kommunestyrevalget 1999" (Rønning, 2000) handler om valgdeltakelse og stemmegivning, og spørreskjemaene ble oversatt til aktuelle språk og sendt ut til mer enn 7000 utenlandske statsborgere fra en rekke land. Svarprosenten ender opp på 42 etter én purrerunde. Før denne lå svarprosenten på 27 prosent. I tabellen nedenfor ser vi utviklingen i svarprosent for undersøkelsen fra 1987 til 1999.

Tabell 5 Svarprosent i postale undersøkelser om kommunestyrevalget blant utenlandske statsborgere.

	1987	1991	1995	1999
Svarprosent	54	50	42	42

Vi ser at svarprosenten har sunket betydelig på disse 12 årene. De fleste statsborgerskapsgruppene har en nedgang fra 1995 til 1999; unntakene er Finland, Danmark, Tyskland og USA. Det eneste afrikanske landet i utvalget som er tilstrekkelig stort til å publisere tall for, Somalia, har en nedgang i svarprosenten på 14 prosentpoeng. For en rekke land i Asia, og Chile, synker svarprosenten relativt mye fra 1995 til 1999.

SSB har i mange år jevnlig gjennomført postale undersøkelser for å kartlegge utdanning fullført i utlandet for utenlandske statsborgere. Formålet er å komplettere utdanningsregisteret med opplysninger for dem som ikke har gjennomført utdanningen sin i Norge. Det er svarplikt på undersøkelserne. De første rapportene er fra 1991, da det ble gjennomført en pilot og en hovedundersøkelse (Vassenden 1991). Også den gangen la man vekt på å utarbeide skjema og svartjeneste på flere språk. I hovedundersøkelsen oppnådde man en svarprosent på 63, regnet i prosent av alle som fikk tilsendt skjema ("brutto svarprosent"). Når returen trekkes fra bruttomassen får man en netto svarprosent på 77.

I 1999 gjøres dette på ny. *Pilotundersøkelsen om innvandreres utdanning fra 1999 (Kleven m.fl. 1999)* hadde et kombinert design med postalt skjema, telefon og besøksintervju. Det var en forstudie til folke- og bolig tellingen 2001; også her var det svarplikt. Dette gir selvsagt et utypisk bilde av en postal undersøkelse (svarprosenten var 65 i denne delen), men det er likevel relevant å trekke den fram her pga det spesielle designet av datainnsamlingen. Samlet var svarprosenten på 91 i hele undersøkelsen. Rapporten forklarer de gode resultatene delvis med selve kombinasjonen av metoder. Først er dette en postal undersøkelse; valgt fordi det er det letteste og rimeligste alternativet. Deretter følges frafallet opp med telefonintervjuer mot dem som ikke svarte etter minst tre postale henvendelser. Til sist forsøkes besøksintervjuer rettet mot dem som etter gjentatte kontaktforsøk på telefon ennå ikke har svart. Ved siden av at datainnsamlingen er forsøkt optimert ved hjelp av metodekombinasjoner, er det også lagt vekt på utsending av påminningskort og purring. Eksperimenter med å dele frafallet i to grupper og la den ene få kort/purring, og den andre ikke, gir relativt klare indikasjoner på at dette har en betydelig effekt på svarprosenten. Så mye som mulig av materialet ble oversatt (fem språk). Noen av intervjuerne/feltstaben hadde utenlandsk bakgrunn. Lavest svarprosent har Pakistan og Vietnam i denne undersøkelsen. Høyest svarprosent har Bosnia–Hercegovina (98 prosent). Et interessant funn fra denne studien er at de respondentene man brukte mest tid på å spore opp, ikke var de minst integrerte, slik som forventet. I stedet var dette mennesker som hadde flere jobber, og som dermed i liten grad var hjemme og tilgjengelige for kontakt.

En frafallstudie gjennomført av SSB over resultatene i denne siste utdanningsundersøkelsen (hovedundersøkelsen) fra 1999 og en valgundersøkelse blant innvandrere sammenligner resultatene i de to postale undersøkelsene. Svarprosenten var svært ulik i de to (Fosen m.fl. 2000). Resultatet i hovedrunden av utdanningsundersøkelsen var at 84 prosent av utvalget returnerer skjemaet. I valgundersøkelsen samme år, som vi refererte til over (Rønning 2000) så vi at det var 42 prosent. Rapporten prøver å finne årsakene til at den ene har over dobbelt så stor deltakelse som den andre, på tross av at de til en viss grad er sammenliknbare (postale, med store landsdekkende utvalg, gjennomført på samme tid). Utdanningsundersøkelsen er imidlertid hjemlet i statistikkloven og har dermed svarplikt. Dette er selvsagt en medvirkende årsak, men forfatterne mener det ikke kan forklare *hele* den store forskjellen. Utdanningsundersøkelsen ble i tillegg foretatt med en omfattende informasjonskampanje i forkant, og dette trekkes fram som en viktig medvirkende årsak. I tillegg listes en rekke forhold som har med datainnsamlingen å gjøre. Vi vil komme tilbake til denne studien i forbindelse med diskusjonen om frafall blant innvandrere. Inntil videre nøyer vi oss med å referere til at det i begge de to undersøkelsene var personer med bakgrunn fra Somalia som hadde lavest svarprosent, og at *landgruppe* er den variabelen som er den viktigste forklaringsfaktoren for forskjeller i svarprosent. I studien fra 2000 fant man at det å komme fra Afrika, og i mindre grad fra Asia og Latin-Amerika, ga større frafall enn andre landgrupper. Lang botid i Norge ga høyere frafall enn kort botid, og bosted øst og sør i Oslo ga høyere frafall enn andre bosteder. Lav alder ga høyere frafall enn høy alder, menn hadde høyere frafall enn kvinner, og høy inntekt ga lavere frafall enn lav inntekt. Fraffallet var større blant ugifte enn blant gifte. Alle disse effektene var tydelige i materialet.

Vi kan i liten grad trekke generelle konklusjoner som gjelder for innvandererutvalg i postale undersøkelser her, fordi de undersøkelsene vi har gjengitt, er av så forskjellig karakter. Likevel er det en del resultater i forhold til svarprosent som er verd å se nærmere på og trekke med seg videre.

- Oppfølging av undersøkelsene med ulike tiltak underveis i datainnsamlingen gir høyere svarprosent (påminning, purring, svartjeneste, oversettelser)
- Kombinasjoner av metoder med postal utsending først og deretter frafalloppfølging pr telefon/besøk har god effekt på svarprosenten
- Svarprosenten i postale undersøkelser varierer *i stor grad med landbakgrunn*, men også med botid, alder, kjønn, bosted, inntekt og sivilstatus
- Skjevheter som følge av høyt frafall i ulike innvanderergrupper er antakelig utbredt i postale undersøkelser, og bør helst møtes med egne tiltak. Vi har i liten grad egne studier som kan underbygge dette.

Postale undersøkelser, ev i kombinasjon med webbaserte undersøkelser, er den billigste måten å samle inn data på, forutsatt at tema for undersøkelsen egner seg til en slik innsamlingsform. Utført på en god måte kan svarprosentene komme tilnærmevis like høyt som i telefonundersøkelser. Postale og webbaserte undersøkelser er to former for *selvutfyllende* undersøkelser, og dersom de gjennomføres i kombinasjon, og med de riktige oppfølgingsiltakene, kan de gi gode resultater med hensyn til svarprosent. Rene webbaserte befolkningsundersøkelser gir imidlertid svært lave svarprosent, og vil i liten grad være aktuelle å bruke for statistikkformål.

Undersøkelser basert på selvutfylling er også velegnet når tema for undersøkelsen omfatter spesielt sensitive spørsmål (Groves et. al. 2004). Samtidig gir det mindre omfang av målefeil som oppstår som følge av at respondenter i intervjuer gjerne vil tekkes intervjuerne eller fremstille seg selv i et godt lys ("social desirability"-effekten). Av negative effekter er imidlertid at omfanget av partielt frafall (at vi mangler svar på enkeltspørsmål) er større ved selvutfyllende undersøkelser.

For å optimere svarprosenten kan man gjerne kombinere med andre metoder, som telefon- og besøksintervju, slik vi var inne på i kapitlet om ulike datainnsamlingsmetoder. Kombinasjoner gir oss imidlertid flere nye utfordringer knyttet til effekten av metodekombinasjoner, både i seg selv og i forhold til respondentene med innvandrerbakgrunn. Metodekombinasjoner i spørreundersøkelser har praktiske konsekvenser for dem som skal samle inn dataene. I tillegg gir det utfordringer med hensyn til de ulike måleinstrumentenes "indre" overensstemmelse. Må utforming av hvert enkelt spørsmål tilpasses de ulike mediene? Det går et grunnleggende skille mellom å svare via skriftlig materiale (som man leser), og auditiv metode (at man lytter til spørsmål og svarer muntlig). Dette er to ulike kommunikasjonsformer. Hvilken effekt har dette på vår oppfatning av spørsmålene? Og hvordan håndterer vi eventuelt at noen respondentgrupper systematisk foretrekker å svare via selvutfylling, mens andre svarer i samspill med en intervjuer? Disse spørsmålene vil vi komme tilbake til senere.

Telefonundersøkelser

I en studie av svarprosent og frafall i Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) (Villund 2007) ser vi at svarprosenten varierer voldsomt mellom de ulike gruppene av fødeland i utvalget. AKU er en av få undersøkelser med svarplikt, derfor er svarprosenten selvsagt svært høy. For personer med bakgrunn fra Norge er svarprosenten 90. For personer med bakgrunn fra¹² Øst-Europa er den 77, Asia 69 og Afrika 66. På grunn av svarplikten kan vi ikke sammenligne disse tallene med noen andre undersøkelser her, men forskjellene mellom de ulike gruppene i utvalget er betydelige. I en nyere studie av svarprosent og frafall i AKU ser vi også at gruppen "non-western migrants" har en svarprosent på 76, mens det for hele utvalget under ett er 89 prosent (Villund 2008). Det konkluderes med at kontaktraten er markert lavere, samtidig som andelen direkte nekting er lavere enn i den generelle befolkningen. I gruppen av ikke-vestlige innvandrere er det menn mellom 40 og 74 som har den laveste svarprosenten, med 72 prosent svar. Selv om den siste undersøkelsen er mindre detaljert i analysen, ser det altså ikke ut til at svarmønsteret har endret seg med hensyn til bakgrunnsland. Samtidig viser det seg at ikke-vestlige innvandrere og etterkommere ikke har større tendens til å avslå deltakelse enn andre. Problemet ligger i stor grad i dette med å oppnå kontakt med respondentene,

Telefonundersøkelsen om valgdeltakelse og stemmegivning blant innvandrere for valget i 2007 (Aalandslid, 2007) endte med 53 prosent svar. I "Oslo – den delte byen" (Hagen m.fl. 1994) er svarprosenten i hovedutvalget 64. I "Hvordan gikk det etterpå?" (Kavli 2004) svarte 41 prosent av Somalierne og 64 prosent av Irakerne. Svartilbøyeligheten var imidlertid på henholdsvis 85 og 86 prosent. I "Familiepraksis og likestilling" varierer svarprosentene mellom 30 og 50 prosent, mens svartilbøyeligheten varierer fra 54 til 70 prosent. I Demokratisk fellesskap (2007) varierte svarprosenten fra 61 prosent blant pakistanere til 38 prosent blant tyrkere. Den klart laveste svarprosenten gjorde seg gjeldende i befolkningsutvalget (i hovedsak etniske nordmenn), den var på 21 prosent. (I denne undersøkelsen er imidlertid ikke bruttoutvalget oppgitt, dermed regnes svarprosenten ut fra hvor mange som er ringt opp (vi vet ikke hvor mange man ikke lykkes med å finne telefonnummer til)).

Leseforståelsesundersøkelsen blant minoritetsspråklige (Gabrielsen og Lagerstrøm 2005) er en kombinert telefon- og besøksundersøkelse blant personer med bakgrunn fra Pakistan, Somalia og Vietnam. Her er svarprosenten nede i 39 prosent. Det høye frafallet forklares med at intervjuerne ikke greide å komme i kontakt med respondentene via telefon eller besøk på registrerte adresser. Svarprosenten er høyest blant personer med pakistansk bakgrunn (44 prosent), og lavest blant personer med bakgrunn fra Vietnam (32 prosent).

¹² Omfatter både innvandrere og barn av innvandrere (Villund 2007).

Samme problematikk tas opp i dokumentasjonen av SSB-undersøkelsen Levekår i Groruddalen Lagerstrøm og Rørvik 2008). Groruddalen i Oslo er i utgangspunktet et område der svært mange innvandrere er bosatt. Undersøkelsen endte med en svarprosent på 54. Dokumentasjonsrapporten benytter seg ikke av bakgrunnsland som variabel i frafallsanalysen, men i stedet om respondenten er født i Norge eller i utlandet. Hele tre av fire frafallstilfeller skyldes at respondenten ikke var å treffe, og dette gjelder uavhengig av hvor de er født. Forskjellene med hensyn til frafallsårsaker og fødeland utgjøres av at relativt flere norskfødte ikke ønsker å delta, mens relativt flere utenlandsfødte er forhindret fra å delta (antakelig pga språkproblemer). Svartilbøyeligheten i undersøkelsen er interessant. Det er ingen forskjell i svartilbøyelighet etter om respondenten har sitt fødeland i eller utenfor Norge, mens alderen i stedet er utslagsgivende. Den yngste aldersgruppen (18–29 år) har en svartilbøyelighet på 88 prosent, og andelen som svarer av dem man får fatt i reduseres betydelig med alderen.

I levekårsundersøkelsen blant innvandrere i Danmark fra 1998 ble det bestemt at datafangsten primært skulle skje ved telefonintervjuer (Nielsen og Pedersen, 2000). Da svarprosenten stagnerte på 50 prosent ble det besluttet å ta oppfølging ved hjelp av besøksintervjuer, og på denne måten klarte man å heve deltakelsen til 58 prosent; noe som ble regnet som bra. Undersøkelsen har også rimelig god representativitet. Den ble fulgt opp med en omfattende undersøkelse i to år senere; delvis med et panelutvalg. Her oppnådde man en samlet svarprosent på 64.

I forhold til telefonundersøkelser kan vi foreløpig oppsummere med at metoden gir visse problemer i forhold til å oppnå kontakt med mange respondentgrupper, blant annet innvandrere, og at det er økende oppmerksomhet mot å kombinere telefon- med andre innsamlingsmetoder.

Besøksundersøkelser

Levekårsundersøkelsen fra SSB 2005/2006 endte med en samlet svarprosent på 64, men bak dette ligger store forskjeller mellom de ulike bakgrunnslandene som utvalget besto av. Respondenter med bakgrunn fra følgende land hadde en svarprosent over gjennomsnittet for hele undersøkelsen (i synkende rekkefølge): Sri Lanka, Irak, Bosnia, Pakistan, Vietnam. I disse utvalgene lå svarprosenten under gjennomsnittet (synkende rekkefølge): Tyrkia, Chile, Serbia og Montenegro, Iran, Somalia. Frafallet for hele utvalget under ett er på 36 prosent, men dette varierer med landbakgrunn. Utvalget med bakgrunn fra Sri Lanka og Irak har lavest frafallsprosent, mens Somalia og Iran er i den andre skalaen med frafall på fra 44 til 46 prosent.

Den viktigste frafallsårsaken i LKI 2005/2006 er at intervjuobjektet ikke ønsker å delta, men to land skiller seg ut ved at like mange ikke har vært å få fatt i, som har sagt at de ikke ønsker å la seg intervju. De fleste av dem som havner i "Ikke truffet"-kategorien har ikke vært å treffe på antatt boligadresse, eller de mangler telefon, og de er heller ikke å gjenfinne i registrene (folkeregisteret og telefonkatalogen) selv etter omfattende sporingsarbeid. Det konkluderes med at det er grunn til å tro at en stor del av disse er flyttet internt i Norge eller oppholder seg i utlandet for en lengre periode. Høyest andel "ikke truffet" har utvalgene med bakgrunn fra¹³ Somalia, Iran, Chile, Pakistan og Tyrkia.

I SSBs ungdomsundersøkelse fra 2006 ser vi at svarprosenten varierer mellom 50 prosent for ungdom med bakgrunn fra Pakistan og 58 prosent for Tyrkia, til 74 prosent for ungdom med bakgrunn fra Vietnam. Gjennomsnittet på 61 prosent skjuler altså store forskjeller (Gulløy 2008). Ser vi på svartilbøyeligheten, er mønsteret også svært forskjellig. 23 prosent av ungdommene med tyrkisk bakgrunn ønsket ikke å være med, mens dette bare gjaldt 7 prosent av dem med vietnamesisk bakgrunn. Hele 33 prosent av bruttoutvalget med bakgrunn fra Pakistan viste

¹³ Omfatter både innvandrere og barn av innvandrere (Gulløy 2008).

seg umulig å få fatt i. I hovedundersøkelsen var det somaliske innvandrere og etterkommere som hadde den største andelen "ikke truffet"; 22 prosent. Problemet med ikke å få fatt i respondentene er altså betydelig også i ungdomsutvalget, men dokumentasjonsrapporten legger større vekt på mobiltelefoner og bevisst tilbaketrekking enn registerproblemer når det gjelder ungdommene. Flere andre SSB-undersøkelser påpeker at frafallet er betraktelig høyere blant respondenter med innvandrerbakgrunn. Samtidig pekes det på at høye frafallstall i denne gruppen i stor grad skyldes problemer med å nå fram til respondentene; både pga dårlige kontaktdata og pga mangelfulle oppdateringer av flyttinger (særlig emigrasjon) i folkeregisteret (Lagerstrøm 2008,). Problemet med å oppnå kontakt med intervjuobjektene, og særlig mobiltelefoner, bekreftes også i undersøkelsen som Danmarks statistikk gjennomførte i 1999 (Nielsen og Pedersen, 2000), og i den nederlandske studien (Feskens et.al., 2007).

I Styring over eget liv fra 2000 varierte svarprosentene fra 66 prosent blant flyktninger fra det tidligere Jugoslavia, til 49 prosent blant Somaliere. I "Skaff meg en jobb" varierte den fra 70 prosent blant vietnamesere til 30 prosent blant chilenerne.

I "En felles fritid? Om livet etter skoletid blant barn og unge i Oslo" (Kavli, 2007) ser vi at svarprosenten varierer mellom 60 og 58 prosent svar for familier med bakgrunn fra henholdsvis Somalia og Pakistan; altså en svært liten forskjell.

I en undersøkelse om barns levekår i lavinntektsfamilier, der familier med barn er intervjuet to ganger (i 2003 og 2006), er frafallsanalysen gjennomført slik at man kan sammenligne effekten av barnas innvandrerbakgrunn (barn født i Norge med utenlandsfødte foreldre) med foreldrenes yrkestilknytning og inntektssituasjon i forhold til frafallstendens. Både innvandrer- og yrkestilknytningsdimensjonen har en selvstendig effekt. Innvandrerstatus gir en økt tendens til frafall og til å falle ut av panelet mellom de to datainnsamlingene. Det samme gjelder om en eller begge foreldrene har svak yrkestilknytning. Også svært lav inntekt har betydning, og der disse faktorene opererer sammen, er frafallet betydelig (Sandbæk m fl., 2008). Gitt overlappingen fører dette til at uforholdsmessig mange ikke-vestlige innvandrerfamilier faller ut av undersøkelsen.

En levekårsundersøkelse med besøksintervju som ble gjennomført i Sverige i 1998 viste en samlet svarprosent på 68,5. Her er imidlertid variasjonen i svarprosent ikke fullt så dramatisk mellom de ulike gruppene i utvalget. Undersøkelsen omfattet innvandrere fra Chile 71 prosent svar), Iran (68 prosent), Polen (70 prosent) og Tyrkia (66 prosent) (Socialstyrelsen, 1998).

Vi har tidligere påpekt at svarprosentene generelt viser en fallende tendens i spørreundersøkelser. Når det gjelder levekårsundersøkelser, illustreres dette av at den første SSB-undersøkelsen av dette slaget, fra 1983 (blant "utenlandske statsborgere"), oppnådde en svarprosent på 75 (Støren 1987). Også den gang var det imidlertid store forskjeller mellom de fem ulike landgruppene som undersøkelsen omfattet; Chile, Pakistan, Vietnam, Tyrkia og Storbritannia. Vietnam var landgruppen med lavest frafall (17 prosent), Tyrkia hadde det høyeste nivået (31 prosent).

Skoleundersøkelser

NOVA har gjennomført fire store surveybaserte skoleundersøkelser: Ung i Norge 1992 og 2002, og Ung i Oslo 1996 og 2006. Alle disse har spørsmål om landbakgrunn, og den siste Osloundersøkelsen har et antall respondenter med ikke-vestlig landbakgrunn (utenlands- eller norskfødte) som gjør det mulig å analysere på landgruppenivå (Øia 2006). Foreløpig er dette i liten grad gjort. Også Ung i Oslo 1996 har mange nok respondenter med pakistansk bakgrunn til at det kan gjennomføres separate analyser for denne gruppen (Øia 2003, Torgersen 2005). Svarprosenten i skoleundersøkelser er generelt høy, i Ung i Oslo 2006 var den på 93 for hele utvalget. Det er ikke presentert frafallsanalyser etter landgruppe.

Fafo-undersøkelsen "Ungdom, fritid og deltakelse i det flerkulturelle Oslo" (Friberg, 2005) var også en skoleundersøkelse. Her var svarprosenten noe lavere, totalt 78 prosent.

Tiltak for å bedre svarprosenten, og litt om konsekvenser av det

Stor mobilitet i mange minoritetsgrupper påvirker altså våre muligheter til å finne fram til respondentene, og til å komme i kontakt med dem når bosted er kjent. Å finne fram til folk kan definitivt kalles en kritisk suksessfaktor for gjennomføring av spørreundersøkelser blant minoritetsbefolkningen. Vi får mye igjen for å ha gjennomtenkte kontaktstrategier.

Feskens et.al.(2007) og Thomsen et.al. (2005) legger begge vekt på at man bør *skreddersy oppfølgingsstrategiene* for å redusere frafallet, bla fordi et ensidig fokus på høy svarprosent kan føre til økte skjvheter i nettoutvalget. Hvem er det vi får med inn i datamaterialet etter aktiv frafallsoppfølging? Ligner de mest på (i sine svar og sine kjennetegn) de respondentene vi allerede har fått inn, eller er de representanter for "hard-to-get"-massen av ikke-respondenter som vi kun har registeropplysninger om? Skjevhetene kan øke dersom de siste respondentene vi greier å få med i undersøkelsen gjennom frafallsoppfølgingen er mer like dem vi allerede har fått svar fra, enn dem som er umulige å få med. Feskens råder oss til å gjennomføre flere kontaktforsøk i de urbane områdene i de gruppene som man vet står i fare for å bli underrepresentert. Oversatt til en norsk sammenheng vil dette si å gjennomføre aktiv frafallsoppfølging i Oslo-området *for de gruppene man vet står i fare for å bli underrepresentert* (kanskje de unge, de eldre, kvinnene, de med kortest botid i Norge). Hvilke grupper dette er, vil til en viss grad variere fra undersøkelse til undersøkelse. En slik strategi krever også en viss infrastruktur; tilgang til visse nøkkelvariable fra registre (kan være folkeregisteret eller andre typer register) som gir oss data for hele brutto-utvalget til undersøkelsen, slik at vi kan ta stikkprøver underveis i datainnsamlingen. For å kunne justere for eventuelle skjvheter i nettoutvalget er det altså viktig å vite hvordan visse kjennemerker er fordelt i frafallsgruppa. For mer informasjon om vektning og poststratifisering, se Kleven et.al (2005).

Aktiv frafallsoppfølging for å få tak i flere "hard-to-gets" kan også ha negative konsekvenser, i form av at omfanget av *målefeil* øker. Dette skjer dersom dem vi får svar fra i de siste innsamlingsrundene systematisk gir data med *dårligere konsistens eller mer partielt frafall* (at enkelte spørsmål i skjema står ubesvart). Dersom spørsmålene eller språket i skjemaet er vanskelig å forstå, eller skjemaet er vanskelig å fylle ut på egen hånd, vil en del av de siste respondentene vi får fatt i antakelig være sårbare for å droppe enkeltspørsmål, eller misforstå spørsmål. Den billigste måten å unngå dette på er å lage gode spørsmål og velfungerende spørreskjema fra start. Da må skjemaene testes før start. Dersom vi vil sjekke omfanget av målefeil i ettertid kan vi analysere det partielle frafallet ved å se på omfanget av ubesvarte spørsmål, eller lage konsistenssjekker. Vi kan også re-intervjue tidligere respondenter, om hvordan de oppfattet spørsmålene, hvordan de tenkte da de svarte osv. Dette er også en form for konsistensmåling, men ved hjelp av kvalitative metoder, og det er en relativt dyr framgangsmåte som få organisasjoner har anledning til å benytte.

Problemene knyttet til mangelfull oppdatering av folkeregisteret vil typisk være mindre når de kobles mot et bedre oppdatert register over brukere. For eksempel har brukere av barnehager og legekontor gjerne kjent og nokså oppdatert adresse og/eller telefonnummer. Brukerundersøkelser der trekkingen av respondenter tar utgangspunkt i egne registre kan derfor oppnå høyere svarprosent enn undersøkelser som er trukket fra folkeregisteret.

Tiltak for å øke *svartilbøyeligheten* kan være alt fra god og forståelig informasjon om undersøkelsen, til ulike varianter av overtalelse og belønning. Betaling av informanter er blitt et stadig mer aktuelt tema etter hvert som svartilbøyeligheten i generelle befolkningsundersøkelser har sunket. Ulike varianter av betaling (lodd, gavekort, kontanter) er anvendt i flere av undersøkelsene som er omtalt her. Det er etter hvert en omfattende litteratur som dokumenterer at økonomiske insentiver kan ha stor positiv effekt på svarprosenten (Goyder and Leiper 1985, Collins et al 2000, Groves et al 2004). Betaling av informanter er fortsatt kontroversielt i mange forskningsmiljøer, og i Norge utløste denne tematikken så sent som i fjor en debatt om mulige faglige og etiske konsekvenser av slike virkemidler (se f.eks [Forskning.no](http://forskning.no), februar 2008^[1]). Etiske og surveyfaglige utfordringer knyttet til betaling og andre teknikker for å øke svartilbøyeligheten er behandlet i Tyldum (2009 – under publisering). Tyldum peker blant annet på at andre overtalestetnikker enn økonomiske insentiver også kan være etisk problematiske, for eksempel at overgangen mellom etisk forsvarlig tillitsbygging og uetisk "friendship faking" kan være glidende og vanskelig å identifisere. Hun diskuterer også mulige konsekvenser betaling av informanter kan ha for hva slags informasjon respondentene gir fra seg, og antyder at det er særlig problematisk å anvende økonomiske insentiver når temaet for undersøkelsen omfatter sensitive og private opplysninger.

Verdien av purringer og oppfølging

En rekke undersøkelser viser at det er problematisk å oppnå høy svarprosent i enkelte innvandrergupper. Hvor høy svarprosent man lykkes med å oppnå er åpenbart delvis et ressurs spørsmål: hvor mange forsøk på kontakt tillater budsjettet for undersøkelsen, og hvor store midler er satt av til informasjon om og forankring av undersøkelsen i de gruppene som skal undersøkes.

Men hvor stor betydning har oppfølgingen for tallene til slutt? Fosen et.al. (2009) fant at oppfølgingsundersøkelsen som ble gjennomført i forbindelse med den siste leveårsundersøkelsen til SSB kun i liten grad reduserte skjevheter i utvalget. Fase to med datafangst økte den opprinnelige svarprosenten på 54 til 64. Utslagene av økt svarprosent på estimatene varierte noe fra spørsmål til spørsmål. Dette er i tråd med annen forskning som har påvist til dels store forskjeller i konsekvenser av utvalgsskjevheter fra spørsmål til spørsmål i en og samme undersøkelse. Spesielt holdningsspørsmål ser ut til å være sårbare, i betydningen at utvalgene kan gi et mye skjevare bilde av utbredelsen av ulike holdninger enn av for eksempel stemmegivning, alder og kjønn.

En metode som kan anvendes for å vurdere om det bør iverksettes ekstratiltak for å øke svarprosenten er å undersøke om det er en sammenheng mellom hvor vanskelig det er å rekruttere respondenter og hva respondentene svarer. Dersom de sist rekrutterte respondentene tydelig tipper estimatene i en ny retning kan det være grunn til å fortsette datainnsamlingen. Det kan også utvikles metoder for å vekte resultatene ved hjelp av de sist innkomne resultatene (Fosen et al, op.cit).

Hvilken effekt har oversettelser på svarprosenten?

Dette vil åpenbart ha sammenheng med hvilke innvandrergupper som er i målgruppen for undersøkelsen. Hvis man ønsker å intervju nyankomne flyktninger er oversetting en nødvendighet. I kartlegginger av mer etablerte innvandrergupper vil manglende oversetting kunne gi underrepresentasjon av personer med svake norskerferdigheter. Svake norskerferdigheter er utbredt også i enkelte etablerte innvandrergupper. Det kan faktisk også skje at enkelte respondenter blir irritert over å bli tiltalt eller tilskrevet på sitt morsmål, særlig gjelder dette personer med lang

[1] <http://www.forskning.no/artikler/2008/februar/1202480277.75>

oppholdstid og som opplever seg selv som mer eller mindre norske. Både Fafo og SSB har derfor etablert en praksis der det sendes ut informasjon på både norsk og morsmål, og rekruttere tospråklige intervjuere.

I LKU 2005/2006 er det relativt få av respondentene som ender som frafall fordi de er forhindret fra å delta (mellom 0,2 og 3,5 prosent av bruttoutvalget). Denne frafallsgruppen omfatter også tilfellene der språkproblemer oppgis som årsak til frafall. Eneste delutvalg med et visst frafall på grunn av dette (3,7 prosent) er Irak; her er det kurderne som har vært forhindret ved at spørreskjema ikke var oversatt. Undersøkelsen omfattet oversettelser av skjema og informasjonsmateriell til 12 ulike språk, men altså ikke kurdisk. Det ble gjort tilsvarende erfaringer med frafall blant kurdere i Kavli 2004 og Kavli og Nadim, under utgivelse.

I IMDi-undersøkelsen (2008) ble spørreskjemaet oversatt til fire språk, mens utvalget omfattet personer fra en rekke land i den tredje verden. Respondentene ble ikke tilbudt flere enn disse fire språkene til intervjuet (telefon), eller et oversatt skjema (et av språkene var engelsk). Dette designet er ifølge rapporten en viktig faktor til at undersøkelsen endte med et svært stort frafall. Populasjonen omfatter folk fra nær sagt alle verdens hjørner, men om ikke disse behersket norsk eller et av de fire språkene godt nok, var de rett og slett forhindret fra å delta. Valg av strategi for å møte språkproblemene er en svært viktig del av undersøkelsesopplegget. Utgifter til, og arbeidet med, oversettelser og tolker eller egne intervjuere er betydelig. Det kan være mye å vinne på å konsentrere utvalget til å omfatte et visst antall land eller språkgrupper.

Gode oversettelser er dessuten viktig ikke bare for svarprosenten, men også for at spørsmålene skal bli forstått og dermed besvart mest mulig korrekt.

Måle- og prosesseringsfeil i undersøkelser blant minoritetsbefolkningen

Målefeil oppstår i større eller mindre grad i alle surveyer, selv om surveyprodusentene gjennom planleggingen forsøker å redusere omfanget av og effekten av målefeil så mye som mulig. En type målefeil er knyttet til om spørsmålene måler det de faktisk er tenkt å måle. Når det skal lages undersøkelser for minoritetsbefolkningen er det visse tilleggsmomenter som kan føre til målefeil og/eller manglende sammenliknbarhet mellom grupper:

- 1) oversetting av skjema,
- 2) ulik forståelse av begreper og institusjoner på tvers av kulturer
- 3) kulturforskjeller i tilbøyeligheten til å kritisere myndighetene
- 4) kulturforskjeller i tilbøyeligheten til å bruke ytterpunktene i en likert-skala¹⁴

Kvalitetssikring av oversettelser, intervjuguider samt av opplæringen av intervjuere er av avgjørende betydning. I tillegg må det nedlegges et betydelig arbeid i å forsøke å finne ut av eventuelle kulturforskjeller i begrepsforståelse og svaring. Flere undersøkelser nevner dette problemet. Ifølge IMDi-undersøkelsen (2008) var det problemer med forståelsen av selv "enkle" begreper og uttrykk. Det samme kommer fram i den siste leveårsundersøkelsen til SSB (Gulløy, 2008).

¹⁴ En skala som brukes til å angi grad av enighet i et utsagn. Ofte brukes 1-5, men andre spenn kan også anvendes.

Holdningsspørsmål er sårbare for oversetting til andre språk, det samme gjelder spørsmål om fysisk og kanskje særlig psykisk helse. I noen tilfeller eksisterer ikke det samme begrepsapparatet på de språkene det skal oversettes til, for eksempel har det oppstått problemer med å få oversatt "psykiske problemer" til språk som ikke har noe begrep som samsvarer særlig godt. Ord som barnehage, trygdekontor, sosialkontor, handlingsplan og brukermedvirkning er også utfordrende. Sensitive spørsmål kan også by på utfordringer, i den forstand at vi ikke alltid vet på forhånd hva som viser seg å være sensitivt. Dersom spørsmålene oppfattes som krenkende eller for nærgående kan dette føre til økt frafall.

I mange undersøkelser inngår det i skjema å spørre utførlig om hvor mange og hvem som bor i husholdningen. Dette kan også være problematisk og vanskelig å gjennomføre. Et eksempel er levekårsundersøkelsene i SSB, der det var meningen at alle husholdningsmedlemmene skulle registreres med fødselsdato og slektskapsforhold til respondenten. I praksis var det en stor andel intervjuere som ikke gjennomførte denne oppgaven, fordi det ble negativt mottatt og i tillegg var vanskelig å få til.

Konklusjonen må være at kognitive tester er et "must" før spørreskjema ferdigstilles. Disse kan avdekke både dårlige spørsmålsformuleringer og sensitive temaer. Likevel finnes det ikke alltid perfekte løsninger på oversettingsproblemer. I så fall er det av stor betydning at de som skal tolke dataene kjenner til problemene. En forenkling av skalaene kan være en løsning dersom det er store ulikheter i tilbøyeligheten til å bruke ytterpunktene.

Fra litteraturen omkring kognitiv forståelse av spørreskjemaer og den økende mengden litteratur om krysskulturell kommunikasjon, vet vi at surveyfaget står overfor en stor utfordring når det gjelder å lage spørreskjemaer som er slik at spørsmål og svar i minst mulig grad skaper måleproblemer. Kunnskap om sammenliknbarheten forutsetter inngående testing av innsamlingsinstrumentene (Dunbar, Rodriguez and Parker, 2003, Olsen 1998, Haraldsen 1999, Ryen 2003). Ryen påpeker at man ... "må vite noe om hva som ligger i ulike termer i ulike kulturer". På denne måten blir man oppmerksom på ulikheter i bruk, nyanser i uttrykk osv, i de "samme" spørsmålene – for ulike språk- eller kulturgrupper.

Undersøkelser som tematisk er *erfaringsbaserte og i mindre grad omhandler generelle oppfatninger* er mindre utsatt for målefeil. Dersom undersøkelsene består av holdningsspørsmål, blir målefeilene minst når spørsmålene dreier seg om holdninger til objekter som respondentene kan forventes å ha en mening om. Dersom ikke dette er mulig, kan målenøyaktigheten økes ved at svaralternativene gir anledning til å svare at man ikke vet eller ikke har noen mening.

Oppsummering/konklusjon

Innvandrede etniske minoriteter i Norge har vært utsatt for en betydelig – og økende - mengde kvantitative kartlegginger i løpet av de siste 20 årene. Utfordringene knyttet til oversetting og tilrettelegging av spørreskjemaer, rekruttering og oppfølging av intervjuere og ikke minst til å oppnå kontakt med de som skulle intervjues har vært omfattende. Erfaringene som er høstet om oversettingsproblematikk og spørreskjemautforming lar seg ikke på noen enkel måte oppsummere. Dette har sammenheng med at dette er kunnskap som er veldig spesifikk og knyttet til de enkelte spørsmålsformuleringene og språkene, samt at denne kunnskapen i begrenset grad er dokumentert. Kunnskapen befinner seg dermed ikke på papir, men i hodene på de som har utført og analysert undersøkelsene.

Når det gjelder svarprosent og svartilbøyelighet har vi sett at disse varierer betydelig mellom ulike landgrupper i samme undersøkelse, og dessuten varierer svarprosent og svartilbøyelighet fra undersøkelse til undersøkelse. De undersøkelsene vi her har omtalt – og som er gjennomgått i noe større detalj i vedlegg 1 – er svært forskjellige. Det er anvendt ulike datainnsamlingsmetoder, de omhandler ulike tema, utvalgene er trukket fra ulike registre, de henvender seg til ulike målgrupper (landbakgrunn, oppholdsgrunnlag, deltakelse i integreringstilbud, familietype, alder, elevstatus, osv), og ikke minst: De har svært ulike økonomiske rammer. Romslige økonomiske rammer gir helt andre muligheter for både forarbeid og oppfølging, og til å utvide datainnsamlingsperioden dersom det skulle vise seg nødvendig. Generelt har offisielle statistikkbyråer romsligere budsjetter til datainnsamling enn det instituttsektoren har.

Det er et relativt nytt fenomen at vi nå har grupper av norskfødte med ikke-vestlig landbakgrunn som er store nok til at det kan gjennomføres surveyer som kan rapporteres etter både landbakgrunn og generasjon. I en fersk Fafo-survey (Familiepraksis og likestilling 2009) er svarprosenten blant norskfødte med pakistansk landbakgrunn høyere enn blant pakistanskfødte. Dette er også tilfelle i en dansk survey fra 2007 (Tænketanken...2007). I Statistisk sentralbyrås ungdomsundersøkelse fra 2006 (Gulløy 2008) var imidlertid svarprosenten blant norskfødte ungdom med pakistansk landbakgrunn lavere enn blant pakistanskfødte generelt. Dette må imidlertid ses i lys av generelle problemer med å komme i kontakt med ungdom, noe som ikke er et minoritets-spesifikt problem, se f.eks Nadim (2007). De unge er vanskelige å finne (er ikke hjemme/har ikke telefon registrert i eget navn/tar ikke telefonen), men er villige til å svare når man først oppnår kontakt. Generelt er det grunn til å tro at utfordringene knyttet til å legge surveyer til rette for norskfødte med ikke-vestlig landbakgrunn vil være betydelig mindre enn for ikke-vestlige innvandrere. Utfordringene ligger kanskje i større grad i oppfølgings- og kontaktarbeidet.

Det at undersøkelsene er så forskjellige gjør det selvsagt vanskelig å trekke klare konklusjoner om hvilke tilnærminger som er best. De høyeste svarprosentene er oppnådd i SSBs levekårsundersøkelser. Dette er undersøkelser der det er nedlagt omfattende arbeid i temakonkretisering, spørsmåls- og skjemautforming, oversetting, opplæring og oppfølging av intervjuere, og der datainnsamlingsperioden ved behov har blitt utvidet. Det er dessuten benyttet en kombinasjon av telefonintervjuing og oppsøkende personlig intervju sammen med ulike spørings- og oppfølgingsstrategier. Dette har gitt uttelling i høyere svarprosent.

En annen undersøkelse som oppnådde nokså høy svarprosent er ”Styring over eget liv” (Djuve og Kavli 2000). Dette var også en undersøkelse der det var nedlagt betydelig arbeid i skjematutforming og opplæring/oppfølgning av intervjuere, det ble gjennomført oppsøkende personlige intervjuer, men der budsjettet ikke tillot særlig lang datainnsamlingsperiode. Når svarprosenten likevel ble såpass høy tror vi det har sammenheng med at målgruppen var nyankomne flyktninger – en gruppe folkeregisteret og UDI har nokså oppdaterte adressedata på – og at undersøkelsens tema fenget i målgruppen. Vi ser de samme tendensene også i andre undersøkelser som involverer relativt nyankomne flyktninger og innvandrere, eller personer som er brukere av offentlige tjenester og er trukket ut på bakgrunn av dette. Også foreldre med barn i skolealder ser ut til å være noe lettere å nå (Kavli 2007).

”Skaff meg en jobb” (Djuve og Hagen 1995) hadde også god svarprosent i noen av landgruppene, og spesielt blant vietnamesere. Dette må nok delvis tilskrives to eksepsjonelt dyktige vietnamesiske intervjuere, som dessuten hadde bedre oversikt over hvor vietnameserne i Oslo bodde enn det folkeregisteret kunne bidra med. De to hadde erfaring med henholdsvis tolkearbeid og sosialt arbeid, og hadde et svært stort nettverk blant vietnamesere i Oslo.

Svartilbøyeligheten varierer generelt mindre enn svarprosenten, men det er en tendens til at også denne faller over tid. Det kan tenkes at minoritetene (også) er i ferd med å gå lei av å bli kartlagt, ikke minst i de gruppene som har vært gjenstand for flest undersøkelser. ”Trettheten” kan trolig knyttes både til at de samme personene får relativt mange henvendelser om å delta i undersøkelser, og en økende skepsis til hvordan resultatene vil bli brukt i lyset av den negative fokuseringen innvandrertematikk ofte har i media.

Svartilbøyeligheten er relativt høy i SSBs undersøkelser. Dette har trolig sammenheng med det grundige forarbeidet, den omfattende innsatsen for å finne fram til kontaktinformasjon for respondenter, samt med SSBs generell høye tillit i befolkningen.

Svartilbøyeligheten var dessuten høy i både ”Skaff meg en jobb” og ”Styring over eget liv”. I begge disse undersøkelsene opplevde intervjuerne at intervjuobjektene nærmest var lettet over at noen (omsider) var interessert i å høre om deres opplevelse av situasjonen i Norge. Også i Fafos siste undersøkelse (Familiepraksis og likestilling), er det eksempler på at intervjuerkorpsset rapporterer om respondenter som tidligere har måttet takke nei til å delta grunnet språkproblemer og som er glade over å kunne svare. Kanskje er dette i seg selv et funn med relevans for utformingen av offentlige tjenester (funnet tyder ikke på særlig omfattende brukerinnflytelse). Flere av disse undersøkelsene omhandler tjenester som nokså direkte påvirker målgruppens livssituasjon, noe som med stor sannsynlighet øker svartilbøyeligheten.

Skoleundersøkelsene har også generelt høy svarprosent, riktignok er denne ikke beregnet etter landbakgrunn. Skoleundersøkelser er en billig og god måte å samle inn data på, selv om det selvsagt i disse som i andre undersøkelser kan diskuteres hvor ærlig respondentene svarer på sensitive spørsmål. Ulempen er selvsagt at metoden ikke er egnet til å samle inn data fra andre enn skoleelever.

Oppsummeringsvis kan vi fastslå at et godt forarbeid som sikrer gode spørsmålsformuleringer og oversettelser er helt avgjørende for et godt resultat. En presentasjon av undersøkelsen som skaper tillit og interesse er selvsagt også av betydning. Betaling av informanter har også vist seg som et effektivt virkemiddel, men er som nevnt kontroversielt. Utfordringene knyttet til å oppnå kontakt med respondentene varierer med landbakgrunn, og det ser ut til å være særlig krevende å finne somaliske respondenter. Med unntak av i SSBs studier har det også vært krevende å oppnå kontakt med chilenerne og tamiler. Noe av problemet kan være knyttet til kombinasjonen bosetningsmønster/ familiestørrelse/ vanskelig boligmarked i Oslo. Ikke minst somalierne har en utsatt

situasjon på boligmarkedet i Oslo, og flytter hyppig. Flere studier tyder dessuten på at problemene med frafall er større i byene enn i mindre tettbygde strøk. En rekke av de studiene som er gjennomgått her, er geografisk avgrenset til Oslo og eventuelt Akershus.

Det kan synes som problemene med å oppnå kontakt med respondentene i noen grad kan løses ved å tilføre mer ressurser: kombinasjon av telefonintervju og oppsøkende intervju samt lang datainnsamlingsperiode med tilpassa oppfølgingsstrategier reduserer problemet med lav svarprosent. Dessuten vil en slik tilnærning i kombinasjon med saumfaring av offentlige registre kunne gi en mer korrekt registrering av avgang (se over): Personer som har flyttet til utlandet, er feilregistrert som å tilhøre målgruppen eller er døde tas ut av bruttoutvalget. I telefonsurveys med kort datafangstperiode er det i regelen umulig å skille avgang fra ”ikke oppnådd kontakt”. Dermed blir svarprosenten kalkulert på feil grunnlag, og blir misvisende høy.

Nedenfor er svarprosent og svartilbøyelighet i noen av de viktigste undersøkelsene gjengitt i tabellform. Ved sammenligninger er det imidlertid viktig å huske at undersøkelsene er av forskjellig karakter, både når det gjelder innsamlingsmetoder, tema, tidsramme og øvrige ressurser.

Tabell 6 Svarprosjenter i et utvalg surveyer.

	LK Utenl. borg 1983	LKI 1996	LKI 2005	LKI LKI dom 2006	Skaiff meg en jobb 1995	Stiv- ring over eget liv 2000	Kurs for arbeid 2002	Hvor- dan gikk det etter- på? 2004	Levekår på vandring 2007	Demo- kratisk, Rog- stad 2007	Felles fritid? 2007	Fami- lieprak- sis og likestil- ling 2009	Non- response DK 2007	Tyskland i Tranæs og Zimer-mann
Pakistan	72	62	68				47		39	(61)	56	37	41	
Norskfødte m/pakistansk -fødte for- eldre				50*								50*		
Somalia		66	54		51	49		41	34		60			
Tyrkia	69	54	63	58*	55					(38)			55	46
Iran		62	57		48							38	64	42
Vietnam	83	74	65	74*	70		37					33		
Sri Lanka		81	74		42				46					
Irak			74			64		64				30		
Chile	74	66	61		33		31							
Tidl Jugosl		70	59 ¹⁵		66									37
Bosnia		---	68		55					(53)				
Polen														
Majoritetsbef										(21)		38		

*Norskfødte eller innvandret før fylte 6 år

0 Tall i parentes er beregnet med utgangspunkt i personer som er oppringt, ikke bruttoutvalg.

¹⁵ Gjelder Serbia og Montenegro

¹⁶ Personer med bakgrunn fra Bosnia inngikk i kategorien "Personer med bakgrunn fra det tidligere Jugoslavia"

Tabell 7 Svartilbøyelighet i et utvalg surveyer

	LK Utenl. stats borg 1983	LKI 1996	LKI 2005	LKI 2006	LKI 2006	Skaiff meg en jobb 1995	Stiv- ring over eget liv 2000	Kurs for arbeid 2002	Hvor- dan gikk det etter- på? 2004	Levekår på vandring 2007	Demo- kratisk, Rog- stad 2007	Felles fritid? 2007	Fami- lieprak- sis og likestil- ling 2009	Non- response DK 2007	Tyskland i Tranæs og Zimer-mann
Pakistan	94	77	77	75			61		60	71	71	59	61		
Norskfødte m/pakistansk -fødte for-												70			
Somalia	86	69				90	67		85	63	82				
Tyrkia	83	76	71	71	69					45				63	64
Iran		80	73		83							70	76		
Vietnam	95	82	71	90			49						50		
Sri Lanka		91	80		63					67					
Irak			80			88			86				59		
Chile	89	80	74		64		61								
Tidl Jugosl						89									53
Bosnia		82	63		68					56					
Polen			72												61
Majoritetsbef										58	38	54	85		

*Norskfødte eller innvandret før fylte 6 år

Vedlegg: En gjennomgang av konkrete undersøkelser

Gjennomgangen av studier omfatter i all hovedsak en kort presentasjon av undersøkelsens tema, de viktigste hovedfunnene, utvalget, metodikken og svarprosenten og eller svartilbøyeligheten. I noen tilfeller har vi også inkludert en gjennomgang av hvilke tiltak som ble gjennomført for å øke undersøkelsens kvalitet.

I de studiene Statistisk sentralbyrå og Fafo har gjennomført, er det i noen tilfeller gjennomført nye analyser av datamaterialet for å etablere et bedre sammenlikningsgrunnlag av metodikk og svarprosenten på tvers av undersøkelser. Informasjonen om hvilke tiltak som ble satt i verk, mellom annet for å bedre kvaliteten på datainnsamlingen, er ofte noe mer detaljert beskrevet for våre egne undersøkelser enn for undersøkelser gjennomført av andre der vi har bygget kun på dokumentasjon som foreligger i publisert form.

Fordi det er gjennomført relativt få brukerundersøkelser i offentlig sektor som er spesielt tilrettelagt for innvandrede brukere, vil vår gjennomgang også omfatte studier der offentlige tjenester ikke er tema. I flere av studiene er likevel offentlige tjenester behandlet i mindre spørsmålsbatterier. Der dette er tilfelle har vi inkludert disse under gjennomgangen av hovedfunn, selv om spørsmålene ikke nødvendigvis var et hovedtema i den enkelte undersøkelsen.

Vi gjør oppmerksom på at denne gjennomgangen ikke aspirerer til å være en full oversikt over alle undersøkelser som er gjennomført rettet mot innvandrede minoriteter verken i eller utenfor Norge. Hensikten er snarere å sammenfatte en del felles erfaringer og utfordringer.

Undersøkelser gjennomført av SSB

LEVEKÅR BLANT INNVANDRERE I NORGE 2005/2006

Kilder

Blom, S. and K. Henriksen. 2008. Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006. Oslo, Statistisk sentralbyrå. Rapport 2008:5.

Gulløy, E. 2008. Levekår blant innvandrere 2005/2006. Dokumentasjonsrapport. Notater 2008/5. Statistisk sentralbyrå.

Blom, S. 2008. Innvandreres helse 2005/2006. Rapporter 2008/35. Statistisk sentralbyrå.

Utvalg

Utvalget består av personer med minst to års botid i Norge med bakgrunn fra Bosnia-Hercegovina, Serbia-Montenegro, Tyrkia, Irak, Iran, Pakistan, Sri Lanka, Vietnam, Somalia og Chile. Omfatter både innvandrere og etterkommere.

Utvalgsstørrelse og frafall

5000 personer i alder 16–70 år, 500 fra hver av de ti nasjonalitetsgruppene. Kun kommuner med mer enn 1 prosent av trekkegrunnet (fra hver landgruppe) er med i utvalgsplanen.

Bruttoutvalg 4752, nettoutvalg 3053 (64,2 prosent). Frafall 1699 personer, 35,8 prosent. Store variasjoner mellom landgruppene, se tabell nedenfor. Her ser vi også at en høy andel av intervjuobjektene ikke er å treffe.

Tabell V1 Svarprosent og frafallsårsaker etter landbakgrunn. Prosent av bruttoutvalg

	I alt	Intervju	Ønsker ikke å delta	Forhindret	Ikke truffet	Antall Personer
I alt	100	64,2	22,5	1,4	11,9	4752
Landbakgrunn						
Serbia og Montenegro	100	59,1	35,3	0,2	5,3	487
Tyrkia	100	62,7	24,3	1,3	11,8	474
Bosnia-Hercegovina	100	68,4	24,2	1,8	5,5	487
Somalia	100	54,1	22,3	1,5	22,1	453
Sri Lanka	100	73,8	17,4	1,0	7,7	478
Irak	100	73,5	14,6	3,7	8,2	486
Iran	100	56,8	20,6	0,8	21,7	475
Pakistan	100	68,0	19,2	1,5	11,3	453
Vietnam	100	64,6	25,5	1,4	8,4	486
Chile	100	60,9		0,4	17,8	473
			20,9			

Svartilbøyeligheten er i alt 72,9 %; dette er et høyt tall, som viser at holdningene til undersøkelsen som sådan ikke var særlig negativ. Svartilbøyeligheten ligger høyere enn i mange undersøkelser som henvender seg til den generelle befolkningen i Norge. Lavest svartilbøyelighet når kontakten først er opprettet har personer i utvalget med bakgrunn fra Serbia, Somalia, Vietnam og Tyrkia.

Tabell V2 Svartilbøyelighet etter landbakgrunn. Absolutte tall og prosent

	Intervju	Ønsker ikke å delta	Forhindret	Antall personer truffet	Svartilbøyelighet
I alt	3053	1068	66	4187	72,9
Landbakgrunn					
Serbia og Montenegro	288	172	1	461	62,5
Tyrkia	297	115	6	418	71,1
Bosnia-Hercegovina	333	118	9	460	72,4
Somalia	245	101	7	353	69,4
Sri Lanka	353	83	5	441	80,0
Irak	357	71	18	446	80,0
Iran	270	98	4	372	72,6
Pakistan	308	87	7	402	76,6
Vietnam	314	124	7	445	70,6
Chile	288	99	2	389	74,0

Eventuelle skjevheter i dette utvalget kommer som et resultat både av skjevhet oppstått i trekkingen (bl a som følge av at noen typer kommuner er utelatt fra trekkegrunnet av praktiske hensyn), og skjevhet som følge av frafall og ulike frafallsmønstre i de ulike landgruppene. En samlet vurdering av de fire kjennmerkene kjønn, alder, innvandringsgenerasjon og bosted når det gjelder fordelingene i de ulike utvalgene er at skjevhetene, med visse unntak for visse land, ikke er av særlig betydning. Nedenfor presenteres de ulike underutvalgenes (bakgrunnsland) kvalitet med hensyn til frafall, skjevhet eller andre relevante utvalgskjennetegn.

- Iran: kvinner så vidt underrepresentert i nettoutvalget på tross av svært høyt frafall blant kvinner. Menn stor avgang og ikke truffet? Relativt lav svarprosent, mange skeptiske til undersøkelsen. Stor andel ikke truffet. Bosatte i ”resten av landet” underrepresentert. Alt i alt relativt god representasjon, men visse skjevheter i frafallet.
- Sri Lanka: totalt små skjevheter. Høy svarprosent og høy svartilbøyelighet. God representasjon.
- Somalia: menn svakt overrepresentert i nettoutvalget i forhold til trekkepopulasjonen. Lav svarprosent, lav svartilbøyelighet. De yngste kraftig underrepresentert i nettoutvalget i forhold til i bruttoutvalget. Svært høy avgang: nesten utelukkende utvandring. Stor andel ikke truffet. Oslo klart underrepresentert i nettoutvalget på tross av sterk overrepresentasjon i bruttoutvalget. Bosatte i småkommuner i resten av landet klart overrepresentert – høyere svartilbøyelighet her? Alt i alt god representasjon med unntak av for bosted.
- Tyrkia: Menn tydelig overrepresentert i nettoutvalget, de aller yngste underrepresentert, norskfødte underrepresentert. Lav andel ikke truffet, mange som ikke ønsker å delta. Noe svakere representasjon med hensyn til kjønn.
- Bosnia-Hercegovina: lite avgang. Høy svarprosent, middels svartilbøyelighet, mange som ikke ønsker å delta. Alt i alt god representasjon, bortsett fra i visse aldersgrupper.
- Serbia og Montenegro: lite skjevheter i nettoutvalget. Lite avgang. Lav svarprosent. Lav svartilbøyelighet. Mange skeptiske til undersøkelsen. God representasjon.
- Vietnam: menn underrepresentert, de yngste og norskfødte overrepresentert, osloboere underrepresentert. Middels svarprosent, lavere svartilbøyelighet. Mange som ikke ønsker å delta. Lite avgang. Visse skjevheter på alle kjennemerkene vi har sjekket for.
- Pakistan: Sterk overrepresentasjon av de yngste i utvalget, noe for de norskfødte. Ellers lite skjevheter. Middels til høy svarprosent og svartilbøyelighet. Svært høy avgang, men få ikke truffet. God representasjon med unntak av for alder og generasjon.
- Chile: den yngste aldersgruppa overrepresentert, ellers lite utslag. Lav svarprosent, middels svartilbøyelighet. God representasjon med unntak av for alder.
- Irak. Menn tydelig overrepresenterte. Oslo tydelig underrepresentert. Bosatte i småkommuner i resten av landet overrepresentert. Lite avgang. Høy svarprosent og svartilbøyelighet, få ikke truffet. Noe svakere representasjon med hensyn til kjønn og bosted.

Feltarbeid og datainnsamling

Papirskjema. Personlig intervju/telefon. Besøksandel: 62 prosent. Intervjutid: 71 minutter i gjennomsnitt.

Erfaringer viser at ikke-vestlige innvandrere kan være vanskelig å komme i kontakt med for intervju. Mange innvandrere er relativt tilbøyelige til å flytte, og deres nye adresser blir ikke alltid meldt til myndighetene. Den senere tids overgang fra bruk av fasttelefon til mobiltelefon skaper likeledes utfordringer for intervjuerne. Etablerte registre over telefonabonnenter er ofte ufullstendige når det gjelder mobilnummer. Et ukjent antall av dem som intervjueren ikke har

lykkes å komme i kontakt med, kan likeledes ha forlatt landet og burde således vært registrert som "avgang" fra målgruppen i stedet for frafall. Frafallsprosenten blir slik sett dratt opp. Av hensyn til datakvaliteten ble det bestemt å tilby alle intervjuobjektene muligheten for å bli intervjuet på eget språk, uavhengig av norskkunnskaper. Dette ble løst ved å tilby intervjuere med kompetanse i de aktuelle språkene. Forskjellige framstøt for å spore opp adressen til de uttrukne har også vært forsøkt. Frafallet er størst blant osloboere.

Intervjuerne hadde instruks om å være sensitive i forhold til ønsker om å bli intervjuet av en person med samme kjønn som en selv.

Språk og oversettelse

Spørreskjemaene er oversatt til hovedspråkene i landene respondentene eller deres foreldre kommer fra, i tillegg til engelsk. Til sammen 12 språk i tillegg til norsk. Spesialopplærte intervjuere med bakgrunn fra de samme landene er lært opp til å foreta intervjuene på respondentens morsmål dersom hun/han ønsker det. Vi valgte i utgangspunktet å prioritere besøksintervju framfor telefonintervju for å redusere misforståelser og kommunikasjonsvansker.

Skulle ha såkalte "spesialintervjuere"; særs kompetente intervjuere som skulle ha ansvar for å følge opp hver sine landgrupper. Denne ordningen fungerte imidlertid ikke særlig godt. Etter hvert ble alt ansvar for oppfølgingen av individuelle intervjuere plassert i prosjektgruppa

Feltperioden varte fra september 2005 til januar 2007. Den gjennomsnittlige intervjutiden var 71 minutter og svarprosenten 64. Til sammenlikning kan nevnes at svarprosenten i de ordinære levekårsundersøkelsene for årene 2004, 2005 og 2006 var henholdsvis 69, 70 og 67 prosent.

Sammendrag av resultater

Innvandrere og etterkommere behandles i rapporten nesten alltid som en samlet gruppe. Når vi nedenfor sammenligner resultatene med befolkningen, menes *befolkningen generelt, og ikke (bare) den etnisk norske* delen av befolkningen. Resultatene er da sammenlignet med tilsvarende funn for hele befolkningen slik det fremkommer i de regulære levekårsundersøkelsene eller andre undersøkelser (veid med hensyn til alder, kjønn og bosted i landet, for å få samme fordeling som i innvandrerpulasjonen til LKI).

Vel halvparten av utvalget har opphold av fluktgrunner, de fleste på humanitært grunnlag. Median botid er 12 år, men varierer mye mellom landgruppene, kortest blant irakere og somaliere, lengst blant pakistanere. Knappt en av ti er etterkommere. Andelen er størst blant pakistanere, vietnamesere og tyrkere.

En majoritet blant innvandrere og etterkommere hjelper familien i opprinnelseslandet økonomisk, men kun en mindre del gjør det månedlig. I gjennomsnitt eier en av ti jord i hjemlandet, og en noe større andel eier bolig. Om lag en av fire regner med å returnere til opprinnelseslandet, men helst i eldre år. På en skala fra en til sju gir to tredeler uttrykk for en grad av samhörighet med Norge som er over middels.

Siden 1996 har boligstandarden bedret seg for innvandrerbefolkningen. Andelen som bor i frittliggende hus og som eier bolig har gått opp, mens andelen i blokk og som er leietakere har gått ned. Graden av trangboddhet er redusert. Men innvandrerfamiliene har i noen grad dårligere boliger (mer råte og støy) enn gjennomsnittet av befolkningen.

Andelen innvandrere og etterkommere som er gift eller samboende er minst like stor som i befolkningen. Langt de fleste i par er gift, men noen har ikke ektefellen sin i Norge. En større andel enn i 1996 har foreldre i Norge, men færre i alle aldersgrupper bor sammen med foreldre.

Innvandrere og etterkommere fra våre landgrupper framstår som mer religiøse enn befolkningen. De er mer religiøst aktive, og religionen betyr mer i deres liv. I alt er to tredeler i utvalget oppdratt i islam. Blant iranere og chilenerne er det mange som ikke lenger oppfatter seg som troende.

Blant innvandrere som kom til Norge etter fylte 18 år, hadde nærmere to av ti ikke fullført noen utdanning, mens en av fire oppgav å ha høyere utdanning. En av fire fullførte senere en utdanning i Norge. Legges høyeste utdanning fra utlandet eller fra Norge til grunn, er utdanningsnivået et høyest blant iranere, chilenerne, irakere og bosniere og lavest blant tyrkere og somaliere.

Andelen sysselsatte var 57 prosent blant innvandrerne og 75 prosent i befolkningen. Ergonomiske problemer i arbeidsmiljøet er mer utbredt blant innvandrerne. De har også mer repetitivt arbeid, men vurderer likevel ikke risikoen for belastningsskader som større. Oppfatningen av arbeidet som styrt utenfra og som en psykisk påkjenning, er mer utbredt blant innvandrere enn i befolkningen.

Kontrollert for forskjeller i husholdstørrelse er innvandrerens husholdsinntekt etter skatt markert lavere enn befolkningens. Øverst i inntekthierarkiet befinner personer med bakgrunn fra Bosnia-Hercegovina og Sri Lanka seg; nederst ligger personer med bakgrunn fra Somalia og Irak.

Menn og kvinner i utvalget gjør noe mer husarbeid i uka enn tilsvarende grupper i befolkningen. Det er langt mindre vanlig blant innvandrerpar at begge er i lønnet arbeid enn blant par i befolkningen. Innvandrerforeldre sørger selv for pass av egne barn i større grad enn folk flest.

I gjennomsnitt for alle landgruppene rapporterer ikke innvandrere å ha blitt utsatt for vold eller trusler, tyveri og skadeverk mer enn befolkningen som helhet gjør.

Vel to tredeler av innvandrerne i undersøkelsen har allerede norsk statsborgerskap. Medregnet dem som på intervjuetidspunktet har søkt og som forventer å søke, blir andelen 94 prosent. Om lag halvparten av de resterende kan tenke seg å søke hvis de kan beholde sitt opprinnelige statsborgerskap.

Nesten halvparten av innvandrerne har opplevd diskriminering på ett eller flere områder. Innvandrere fra Somalia og Iran har opplevd diskriminering oftest og på flest områder. Menn har opplevd mer negativ forskjellsbehandling enn kvinner, trolig fordi de deltar på flere samfunnsarenaer.

Innvandrere og etterkommere vurderer sin egen helse som noe dårligere enn det befolkningen som helhet gjør. Mens 86 prosent av landets befolkning oppfatter sin egen helse som god eller meget god, er det tilsvarende tallet for de ti ikke-vestlige landgruppene i undersøkelsen 67 prosent. Innvandrerkvinner vurderer sin egen helse som mindre positiv enn innvandrer menn. Oppfatningen av egen helse som god eller meg god synker sterkere med alderen i innvandrergruppen enn den gjør i den generelle befolkningen. Innvandrere og etterkommere fra Tyrkia og Irak rapporterer flest helseproblemer. Somaliske innvandrer og etterkommer, personer med bakgrunn fra Serbia og Montenegro og til dels fra Sri Lanka framstår som friskest. Omfanget av psykiske vansker (målt ved hjelp av 5 spørsmål i henhold til Hopkins Symptoms Checklist-5) ser ut til å være større blant innvandrere og etterkommere enn i den generelle befolkningen.

LEVEKÅR BLANT UNGE MED INNVANDRERBAGGRUNN 2006

Kilder

- Løwe, T. 2008. Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn. Unge oppvokst i Norge med foreldre fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam. Rapporter 2008/14. Statistisk sentralbyrå.
- Gulløy, E. 2008. Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn 2006. Dokumentasjonsrapport. Notater 2008/31. Statistisk sentralbyrå.

Formål

Et tilleggsutvalg til hovedundersøkelsen LKI 2005/2006 for å kunne få et bedre grunnlag for analyse av levekårene blant unge med innvandrerbakgrunn i Norge; både for å sammenligne situasjonen for de som er vokst opp i Norge sammenlignet med eldre førstegenerasjons innvandrere, og i forhold til unge i Norge generelt. Undersøkelsen dekker befolkningen i alderen 16–25 år med bakgrunn fra Tyrkia, Pakistan og Vietnam. Dette vil si at de er oppvokst i Norge med foreldre fra de nevnte landene. De kan være født her, eller har flyttet til landet før fylte 6 år. Tre av fire av de unge med innvandrerbakgrunn er født i Norge, mens resten har innvandret før de fylte 6 år.

Utvalgsstørrelse og frafall

Bruttoutvalget består av 500 respondenter fra hver landgruppe, til sammen 1500. Kun kommuner med mer enn 1 prosent av trekkegrunnlaget (fra hver landgruppe) er med i utvalgsplanen. Til sammen ble 871 personer intervjuet; dette gir en samlet svarprosent på 61.

Svært høy svartilbøyelighet, på 79 prosent i alt. Den høye andelen som ikke var å treffe er hovedkilde til frafall blant de unge med bakgrunn fra Pakistan og Vietnam, mens det er en mye større nekterandel blant utvalget med bakgrunn fra Tyrkia. Vi ser i tabellen nedenfor at frafallet varierer kraftig med landgruppene.

Andelen som ikke er å treffe er svært høy. Å få direkte kontakt med intervjuobjektene var et gjennomgående problem; årsakene er hovedsakelig å finne i problemer med kontaktmuligheter og -strategier. Sammenheng med mobiltelefoner; aktiv utestenging, problemer med å finne nummer, uregistrerte mobiler.

Tabell V3 Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn. Svarprosent og frafallsårsaker etter landbakgrunn. Prosent av bruttoutvalg

	I alt	Intervju	Ønsker ikke å delta	Forhindret	Ikke truffet	Antall Personer
I alt	100	61,0	15,3	0,9	22,9	1429
Landbakgrunn						
Pakistan	100	50,1	15,4	1,3	33,2	461
Tyrkia	100	57,9	23,1	0,8	18,1	480
Vietnam	100	74,2	7,4	0,6	17,8	488

Skjevheter som resultat av trekking og som resultat av ulike frafallsmønstre i de tre landgruppene gir et utvalg med visse skjevheter. I utgangspunktet var personer bosatt i Oslo generelt overrepresentert i bruttoutvalget, mens personer bosatt i kommuner med relativt få innvandrere (fra de tre angjeldende landene) var underrepresentert. I tillegg var kvinner underrepresentert i utvalget med bakgrunn fra Pakistan og overrepresentert i utvalget fra Vietnam. Oppå denne utvalgs-skjevheten kommer effekten av frafallsskjevhet, som gir ulike resultater for de tre gruppene av bakgrunnsland:

- Vietnam: Menn noe underrepresentert, de yngste overrepresentert, Osloboere noe underrepresentert. Svak representasjon for den eldste aldersgruppen. Høy svarprosent, svært høy svartilbøyelighet. Lite avgang.
- Pakistan: Menn betydelig overrepresentert, likeledes for de yngste i utvalget. Svak representasjon for kvinner. Lite skjevheter når det gjelder innvandringsgenerasjon og bosted. Lav svarprosent; relativt få som ikke ønsker å delta, men svært mange ikke truffet. Svært høy avgang. God representasjon med unntak av for alder og generasjon.
- Tyrkia: Menn noe underrepresentert i nettoutvalget, de yngste overrepresentert. Høy andel som ikke ønsker å delta, relativt mange som ikke er å treffe. Relativt lav svartilbøyelighet sammenlignet med de to andre delutvalgene. Svak representasjon med hensyn til alder (de eldste i gruppen). Svak representasjon fra steder med svært få innvandrere med bakgrunn fra Tyrkia.

Feltarbeid og datainnsamling

Papirskjema. I utgangspunktet besøksintervju, supplert med telefonintervju. I realiteten ble store deler av intervjuene gjennomført over telefon (70 prosent). 60 minutter intervjuetid.

Intervjuerne hadde instruks om å være sensitive i forhold til ønsker om å bli intervjuet av en person med samme kjønn som en selv.

Språk og oversettelse

Spørreskjemaene var basert på skjema fra hovedundersøkelsen (se over). Ble ikke oversatt, fordi man regnet at ungdommene ville kunne la seg intervju på norsk. Dersom dette var vanskelig, ville de erfarne intervjuerne kunne bistå.

Flerspråklige intervjuere fra hovedundersøkelsen ble benyttet, i tillegg til at ordinære SSB-intervjuere med norsk bakgrunn etter hvert også kom med i feltarbeidet

Feltperioden varte fra september 2005 til januar 2007. Den gjennomsnittlige intervju-tiden var 71 minutter og svarprosenten 64. Til sammenlikning kan nevnes at svarprosenten i de ordinære levekårsundersøkelsene for årene 2004, 2005 og 2006 var henholdsvis 69, 70 og 67 prosent.

Resultater

Unge med innvandrerbakgrunn bor i større grad hos foreldrene enn unge ellers, særlig de eldste. Unge med pakistansk bakgrunn har størst husholdninger, men bor også i de største boligene. Trangbodhet oppfattes sjelden som et problem da bare en av ti synes boligen er for liten. Et mindretall ønsker seg mange med samme landbakgrunn i nabolaget, og tre av ti mener det ideelle her ville være "noen få".

Andelen gifte er høyere – og andelen som har samboer vesentlig lavere – enn blant andre unge. Blant dem med tyrkisk bakgrunn er nesten hver fjerde gift, mot knapt en av åtte med pakistansk og bare en av hundre med vietnamesisk bakgrunn. To av tre gifte hadde svært stor innflytelse på ekteskapsinngåelsen. En av fem gifte har ektefellen boende i utlandet.

Unge med innvandrerbakgrunn er like aktive i jobb og/eller utdanning som andre unge. Nær to av tre går på skole eller studerer, kvinner noe oftere enn menn, som blant unge ellers. Andelen som har arbeid er fullt på høyde med andre unge. Andelen som har arbeid er særlig høy blant unge med tyrkisk bakgrunn. Det er her stor kjønnsforskjell blant dem med pakistansk bakgrunn.

Unge med innvandrerbakgrunn har mindre problemer med husholdningsøkonomien enn andre unge.

Unge med innvandrerbakgrunn har bare litt dårligere egenvurdert helse enn andre unge, men er mer plaget av nervøsitet og tungsinn. Eldre unge med innvandrerbakgrunn røyker oftere enn andre unge, mens de yngste røyker sjeldnere.

Tre av ti har ingen gode venner med norsk bakgrunn, og andelen er lavere blant de yngre enn blant de eldre. Det er færre som mangler venner med norsk bakgrunn enn blant eldre førstegenerasjonsinnvandrere. Ensomhet er også mindre utbredt enn i foreldregenerasjonen. Unge med innvandrerbakgrunn er verken mer eller mindre ensomme enn andre unge.

En av tre ser film eller TV på foreldrenes morsmål daglig. Når de leser, velger de aller fleste norske bøker og aviser.

Nesten halvparten sier at religion er "svært viktig i livet". Blant dem med pakistansk og tyrkisk bakgrunn er religion minst like viktig for de unge som for førstegenerasjonsinnvandrere. Unge menn med pakistansk bakgrunn er mer religiøst aktive enn førstegenerasjonsinnvandrere.

To av tre mener de snakker svært godt norsk. De fleste behersker foreldrenes morsmål godt, og en del mestrer morsmålet *bedre* enn norsk. De som har hatt lengre opphold i hjemlandet, har dårligere norskkunnskaper enn andre.

Nesten halvparten har følt seg forskjellsbehandlet på grunn av sin utenlandske bakgrunn på ett eller annet samfunnsområde. Unge med vietnamesisk bakgrunn føler seg alt i alt sjeldnere dårlig behandlet enn unge med pakistansk eller tyrkisk bakgrunn. Kvinner føler seg sjeldnere dårlig behandlet enn menn. Unge med tyrkisk bakgrunn føler seg oftere diskriminert på boligmarkedet enn andre. Én av fire mente diskriminerende holdninger var blant årsakene til at de var blitt gående uten jobb. Dette er nøyaktig den samme andelen som blant innvandrerbefolkningen for

øvrig. Færre etterkommere enn førstegenerasjonsinnvandrere sier de har opplevd forskjellsbehandling på boligmarkedet.

Et klart flertall av unge med innvandrerbakgrunn føler en betydelig grad av samhørighet med Norge som land. De føler imidlertid ikke større samhørighet med Norge enn foreldregenerasjonen, og samhørighetsfølelsen er ikke sterkere blant eldre enn yngre ungdommer.

Over halvparten blant unge med pakistansk bakgrunn har gått på skole i Pakistan, og en av fem har her hatt minst ett års skolegang. En av tre vurderer på sikt å flytte til opprinnelseslandet. Andelen som vurderer å flytte er betydelig lavere enn blant førstegenerasjonsinnvandrere.

LEVEKÅR BLANT IKKE-VESTLIGE INNVANDRERE I NORGE 1996

Kilder

Blom, S. 1998. Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge. Oslo, Statistisk sentralbyrå. Rapport 1998:16.

Gulløy, E., S. Blom, og A. Aa. Ritland. 1997. Levekår blant innvandrere 1996. Dokumentasjonsrapport med tabeller. Oslo, Statistisk sentralbyrå, Avdeling for personstatistikk/Seksjon for intervjuundersøkelser.

Formål

Å kartlegge viktige sider ved levekårene hos ulike innvandrergrupper i Norge. Spørreskjema i stor grad bygget på levekårsundersøkelsene for den generelle befolkningen, for å kunne sammenligne levekår.

Utvalg

3962 innvandrere og etterkommere fra 8 ikke-vestlige land i alderen 16–70 år: det tidligere Jugoslavia, Tyrkia, Iran, Pakistan, Vietnam, Sri Lanka, Somalia og Chile. Minst to års botid. Utvalget trukket med like mange fra hvert bakgrunnsland: ca 495. Avgang Bruttoutvalg: 3835 personer.

Sammensetningen av land valgt fordi de hver for seg representerer tallmessig betydelige grupper av ikke-vestlige bakgrunnsland for innvandrere i Norge. Viderefører data fra 1983 for fire av bakgrunnslandene, og dekker samtidig de tre gruppene som inngår i Fafos levekårsundersøkelser fra Oslo (1993 og 1995). Erfaringene fra SSBs egen undersøkelse i 1983 (se under) tilsa at det ikke var nødvendig å inkludere Storbritannia denne gang, fordi levekårene deres ikke skilte seg nevneverdig fra den generelle befolkningens.

Utvalgsstørrelse og frafall

2561 intervjuer ble gjennomført, samlet svarprosent på 66,8 %. Stor variasjon mellom de ulike landgruppene. Frafall 33,2 %, høyest frafall i utvalget med bakgrunn fra Tyrkia, Pakistan og Iran, lavest frafall i utvalget med bakgrunn fra Sri Lanka, Vietnam og det tidligere Jugoslavia.

Tabell V4 Svarprosent og frafallsårsaker etter landbakgrunn i Levekår blant innvandrere 1996.

Prosent av bruttoutvalg

	I alt	Intervju	Ønsker ikke å delta	Forhindret	Ikke Truffet	Antall Personer
I alt	100	66,8				3835
Landbakgrunn						
Tidl Jugoslavia	100	70,0	14,1	1,2	15,1	482
Tyrkia	100	54,0	14,5	2,9	28,6	476
Iran	100	62,0	13,4	1,7	22,5	476
Pakistan	100	62,0	15,1	2,9	20,4	483
Vietnam	100	74,0	9,5	1,2	15,1	482
Sri Lanka	100	81,0	7,7	0,6	11,2	481
Somalia	100	66,0	10,0	0,6	23,6	478
Chile	100	66,0	15,7	0,6	17,4	477

Tabell V5 Svartilbøyelighet etter landbakgrunn i Levekår blant innvandrere 1996

	Svartilbøyelighet	Antall personer
Landbakgrunn		
Tidl Jugoslavia	82,0	482
Tyrkia	76,0	476
Iran	80,0	476
Pakistan	77,0	483
Vietnam	82,0	482
Sri Lanka	91,0	481
Somalia	86,0	478
Chile	80,0	477

Det er store forskjeller i frafallsmønster og svartilbøyelighet. Vi ser at utvalgene fra Tyrkia og Pakistan har den laveste svartilbøyeligheten, mens Sri Lanka klart har den høyeste. Utvalget med bakgrunn fra Somalia har også svært høy svartilbøyelighet. Dette er et interessant resultat, gitt at denne gruppen ofte fremstilles som vanskelige å få intervjuet. Det er problemene med å finne fram til respondenter ne som er hovedutfordringen når det gjelder det somaliske utvalget i denne undersøkelsen. De har faktisk den laveste andelen som nekter å være med av alle de åtte land-gruppene!

Når det gjelder skjevheter, er det en overrepresentasjon av kvinner i landgruppene fra Chile og Somalia, generell underrepresentasjon av ugifte. Innvandrere og etterkommere fra oslo-området er underrepresentert når det gjelder utvalgene fra Tyrkia, Iran, Somalia og Chile.

Feltarbeid

Besøksintervjuer, noe telefonoppfølging. Intervjuene foregikk over 11 uker i tillegg til oppfølging våren 1996, til sammen 16 ukers feltarbeid. Problemer med å finne folk, omfattende sporing for intervjuerne.

Intervjuere og språk

Egne intervjuere ansatt, med flerspråklig bakgrunn. Etter hvert supplert med SSBs vanlige intervjuere. Et bakgrunnsland skiller seg ut ved at kun 40 prosent av intervjuene ble gjennomført med den spesialengasjerte staben; Iran, pga skeptiske til å la seg intervju av iranere. Med unntak for Iran, er frafallsprosenten høyere for de vanlige SSB-intervjuerne enn for de spesialengasjerte intervjuerne.

Resultater

Innvandrere og deres etterkommere har gjennomgående lavere utdanning, er i mindre grad sysselsatt og er utsatt for større belastninger i arbeidslivet enn nordmenn¹⁷. Utdanning, språkferdigheter, ankomstår og innvandringsgrunn påvirker innvandrernes sjanser på arbeidsmarkedet. Innvandrerne har langt lavere disponibel husholdsinntekt pr husholdsenhet enn nordmenn. De bor billigere og trangere.

En av fem innvandrere og etterkommere rapporterer at de er blitt diskriminert på boligmarkedet, en av sju at de er blitt plaget på jobben pga sin innvandrerbakgrunn, og en av fjorten at de er blitt utsatt for vold eller alvorlige trusler. De som rapporterer at de er blitt diskriminert er i større grad personer med lavstatuspreget arbeids- eller boligsituasjon.

Seks av ti innvandrere oppgir at de har en god norsk venn. Andelen er størst blant innvandrere og etterkommere med bakgrunn fra det tidligere Jugoslavia, og lavest blant innvandrere og etterkommere fra Vietnam og Somalia. Innvandrere forteller oftere enn nordmenn at de er ensomme (mer enn førti prosent, mot under tjue prosent blant nordmenn). Innvandrere fra Somalia og Iran er mest utsatt.

Rapporten viser til et overraskende resultat: det er mindre vanlig blant innvandrere og deres etterkommere å ha en varig sykdom, funksjonshemming eller virkning av skade, enn blant nordmenn med samme alders-, kjønns- og bostedsfordeling. Tidligere har forholdet vært omvendt. Innvandrere oppgir i større grad å ha nervøse lidelser enn nordmenn. Alt i alt tyder undersøkelsen på at ikke-vestlige innvanderers helsetilstand er sterkere "polarisert" enn nordmenns. Det er betydelige forskjeller i rapportert sykkelighet etter hvilket land innvandrerne har bakgrunn fra.

¹⁷ I rapporten fra 1997 brukes kategorien "nordmenn" om sammenligningsgrunnlaget for innvandrerne og deres etterkommere. I dag ville vi nok ha kalt det "den generelle befolkningen".

LEVEKÅR BLANT UTENLANDSKE STATSBORGERE 1983

Kilde

Levekår blant utenlandske statsborgere, 1983 / Liv Anne Støren. Dokumentet er del av serien Sosiale og økonomiske studier Bind nr: 63

Formål

Å sammenligne levekår i ulike grupper av utenlandske statsborgere med hverandre og med den norske befolkningen¹⁸ slik det fremkommer i levekårsundersøkelsene. Spørreskjemaet bygger stort sett på de ordinære levekårs skjemaene. Tema: boforhold, miljø, forhold til arbeidslivet,

Utvalg

Utenlandske statsborgere 16–79 år, 250 personer trukket ut fra hvert av landene Chile, Pakistan, Vietnam, Tyrkia og Storbritannia. Utvalget av land på basis av at dette var de tallmessig største nasjonale gruppene utenlandske statsborgere fra de ”respektive verdensdelområder” i Norge på den tiden (bortsett fra det som kalles ”nordboere” i Europa). Kun kommuner med mer enn 20 personer fra hver av nasjonalitetene var med i trekkegrunnlaget av praktisk grunner.

1156 personer ble til sammen forsøkt intervjuet; avgangen var totalt på 8 prosent. Ifølge dokumentasjonen var det særlig briter som hadde flyttet ut av landet, som var årsak til avgangen.

Utvalgsstørrelse og frafall

871 personer ble intervjuet.; dette gir en svarprosent på 75,3. Frafall 24,7 prosent samlet, men varierer mellom landgruppene.

Tabell V6 Svarprosent og frafallsårsaker etter landbakgrunn i Levekår blant utenlandske statsborgere 1983. Prosent av bruttoutvalg

	I alt	Intervju	Ønsker ikke å delta	Forhindret	Ikke Truffet	Antall Personer
I alt	100	75,3				1156
Landbakgrunn						
Tyrkia	100	69,0	14,9	0,0	16,8	237
Storbritannia	100	78,0	3,5	0,0	18,1	199
Pakistan	100	72,0	3,8	0,8	23,0	239
Vietnam	100	83,0	4,2	0,4	12,0	241
Chile	100	74,0	8,8	0,0	17,5	240

¹⁸ I rapporten fra 1983 brukes kategorien ”den norske befolkningen” om sammenligningen til de utenlandske statsborgerne i levekårsundersøkelsen.

Tabell V7 Svartilbøyelighet etter landbakgrunn i Levekår blant utenlandske statsborgere 1983

	Svartilbøyelighet	Antall personer
Landbakgrunn		
Tyrkia	83,0	237
Storbritannia	95,7	199
Pakistan	94,0	239
Vietnam	95,0	241
Chile	89,0	240

Skjevhet

For kjennemerkene kjønn, alder og ekteskapelig status er det ingen skjevheter av betydning mellom netto- og bruttoutvalg.

Feltarbeid og datainnsamling

Feltarbeidet pågikk fra midten av oktober til slutten av november 1983, altså ca seks uker. For å redusere frafallet ble det foretatt oppfølging fram til begynnelsen av januar 1984.

Rekruttering og opplæring av egne intervjuere, i tillegg til at SSBs egne intervjuere ble brukt til intervju av britene. Intervjuerne behersket norsk i tillegg til hjemlandets språk.

Motivasjonskampanje via nærradioene på forhånd.

Språk og oversettelse

Spørreskjemaet ble oversatt til alle fem språk.

Sammendrag

Undersøkelsens utvalg kan hovedsaklig deles i to grupper; arbeidsinnvandrerne (britene, pakistane, tyrkerne) og flyktninginnvandrerne (chilenere og vietnamesere). Britiske kvinner har først og fremst kommet gjennom familiegenforening, i likhet med tyrkiske og pakistanske kvinner.

Det er store forskjeller mellom nasjonalitetene når det gjelder fordeling etter sosioøkonomisk status.

Høye andeler lavlønte og langtidsledige, og flere negative sider ved arbeidsmiljøet, i alle gruppene unntatt britene. Men pakistanere og briter rapporterer minst grad av fysisk dårlig arbeidsmiljø.

Meget stor forskjell i boforhold mellom de fire 3.verden-nasjonalitetene og norske og britiske statsborgere.

Chilenere deltar i stor grad i aktiviteter og organisasjoner, og dette forklares med deres sterke politiske tradisjoner fra hjemlandet. Pakistanere og tyrkere deltar i mindre grad. Lesing av bøker og bibliotekbruk sterkt utbredt i alle grupper. Tyrkere låner i like stor grad som nordmenn, mens resten av utvalget låner mer.

Vanligere blant utlendinger enn blant nordmenn å ha svak familietilknytning. Ofte uten voksne familiemedlemmer her. I alle gruppene unntatt britene avhenger besøkskontakt med naboer, kontakt med venner og fortrolig vennskap av at n har kontakt med noen av samme nasjonalitet. Kontakt med nordmenn betyr lite.

Vanligere med mer enn 20 timers husarbeid pr uke blant chilenske, tyrkiske og pakistanske kvinner enn blant de øvrige kvinnene.

Besøk til/fra hjemlandet er uvanlig Med unntak av britene sender flertallet av utlendingene penger til hjemlandet.

Små forskjeller i omfanget av sykdom, unntatt chilenerne, som er mye mer syke enn andre nasjonaliteter. Pakistanere og vietnamesere i størst grad skaffet seg opplysninger om tilbud i helsevesenet fra offentlige instanser.

Utenlandske statsborgere fra 3. verden-landene er ikke mer utsatt for vold enn britene eller nordmennene, bortsett fra chilenerne. Yngre mer utsatt enn eldre, menn mer enn kvinner. Barn av pakistanere, chilenerne, vietnamesere og tyrkere mer utsatt for mobbing enn barn av briter og nordmenn.

Vietnameserne har høyest andel som er under utdanning. For chilenerne er det særlig etterutdanning eller omskolering som er aktuelt. Voksenopplæring like utbredt som blant nordmenn. Tyrkere og pakistanere deltar i mindre grad enn andre på yrkesopplæringskurs.

Blant pakistanere og tyrkere mest vanlig å skaffe seg jobb ved hjelp av anbefaling via slekt/venner og direkte kontakt med arbeidsgiver. Arbeidsformidlingen som jobbkanal absolutt mest vanlig blant vietnamesere.

Informasjon gjennom det offentlige om bolig, ytelser og stemmerett har hatt størst betydning for pakistanerne.

Kommunal formidling av bolig mest vanlig blant pakistanere og tyrkere.

Offentlige ytelser mest utbredt i flyktninggruppen. Hos arbeidsinnvandrerne har sosialhjelpen omtrent samme omfang som i tilsvarende grupper (aldersmessig) i øvrige befolkning.

Bruk av tilsynsordninger for barn lite vanlig blant tyrkere og pakistanere.

LEVEKÅR I GRORUDDALEN 2008

Kilde

Lagerstrøm, B. O. og T. Rørvik. 2008. Levekårsundersøkelse i Groruddalen 2008. Dokumentasjonsrapport. Notater 2008/38. Statistisk sentralbyrå.

Formål

Undersøkelsen inngår som en del av dokumentasjonsgrunnlaget for satsingen for bedre miljø og levekår i Groruddalen i Oslo. Det er planlagt ytterligere to datainnsamlinger; i 2012 og 2017. 2008-dataene skal beskrive utgangssituasjonen ved prosjektets oppstart. Hovedmålet med byutviklingsprosjektet er en bærekraftig byutvikling, synlig miljøopprustning, samt bedre livskvalitet og levekår for beboerne.

Spørreskjemaet baserer seg på SSBs ordinære levekårsundersøkelser, og er for en stor del identisk med skjemaet for kartlegging av boforhold, nærmiljø og fritid i den landsomfattende Levekår/tverrsnittundersøkelsen 2007.

Utvalg

Populasjonen utgjøres av befolkningen i de fire groruddalsbydelene Bjerke, Grorud, Stovner og Alna.

Det er trukket strata fra fire innsatsområder og bydeler; til sammen er utvalget delt i åtte strata. Dette er gjort for å kunne sammenligne situasjonen i de ulike områdene. Utvalget er altså disproporsjonalt i forhold til innbyggertallet i de ulike bydelene. Før analyse må datamaterialet vektet både for å korrigere for utvalgsdesign og frafall. 880 personer i alderen 18–66 år ble trukket til utvalget; 110 i hvert av de åtte strataene av innsatsområder/bydeler. Avgangen besto av 18 personer. Bruttoutvalget består altså av 862 personer.

Utvalget er tenkt å fungere som et panel for de to neste datainnsamlingene.

Undersøkelsen oppnådde en svarprosent på 54, dette er lavere enn det som er vanlig i de ordinære levekårsundersøkelsene.

Frafall og svartilbøyelighet

Frafallet endte altså på 46 prosent. Nedenfor ser vi fordeling av frafallsårsaker i forhold til geografiske strata, kjønn, alder og om respondenten er født i Norge eller ei. Her ser vi at "Ikke truffet" i alt er den klart viktigste frafallsårsaken; hele 75 prosent av alt frafallet har sin årsak i at respondenten ikke var å få fatt i. Kun 15 prosent av dem som ikke ble med i undersøkelsen uttykte at de faktisk ikke hadde noe ønske om å delta, mens nær 10 prosent var forhindret fra å delta. Det siste er en relativt høy andel; ofte ligger "forhindret" på et nivå langt under 5 prosent. Vi antar den høye andelen som er forhindret her har sammenheng med at Groruddalen har en stor andel innvandrere og barn av innvandrere, og at noen av disse har hatt problemer med å delta fordi skjema og materiell ikke er oversatt til andre språk.

Tabell V8 Levekår i Groruddalen 2008: svarprosent og frafallsårsaker etter strata, kjønn, alder og om IO er født i Norge. N og prosent av totalt frafall.

	Ønsker ikke å delta		Forhindret		Ikke truffet		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%
I alt	61	15,4	37	9,3	299	75,3	397	100,0
Strata								
Bjerke uten innsatsområde	3	6,0	1	2,0	46	92,0	50	100,0
Bjerke innsatsområde	8	19,5	9	22,0	24	58,5	41	100,0
Grorud uten innsatsområde	6	12,5	0	0,0	42	87,5	48	100,0
Grorud innsatsområde	12	26,1	8	17,4	26	56,5	46	100,0
Stovner uten innsatsområde	0	0,0	2	4,3	45	95,7	47	100,0
Stovner innsatsområde	20	39,2	5	9,8	26	51,0	51	100,0
Alna uten innsatsområde	1	1,8	2	3,6	53	94,6	56	100,0
Alna innsatsområde	11	19,0	10	17,2	37	63,8	58	100,0
Kjønn								
Menn	34	15,7	19	8,8	163	75,5	216	100,0
Kvinner	27	14,9	18	9,9	136	75,1	181	100,0
Aldersgruppe								
18-29	8	7,1	7	6,3	97	86,6	112	100,0
30-39	15	14,9	12	11,9	74	73,3	101	100,0
40-49	13	16,0	4	4,9	64	79,0	81	100,0
50-59	14	22,2	8	12,7	41	65,1	63	100,0
60-66	11	27,5	6	15,0	23	57,5	40	100,0
Født i Norge?								
Ja	36	20,9	7	4,1	129	75,0	172	100,0
Nei	25	11,1	30	13,3	170	75,6	225	100,0

Når frafallet brytes ned på de ulike kjennemerkene ser vi at omfanget av de ulike frafallsårsakene varierer kraftig. Ett av kjennemerkene vi har undersøkt gir lite utslag på tendensen til frafall, nemlig kjønn. Vi ser ingen virkning av kjønn på tendensen til å ende som frafall i undersøkelsen i Groruddalen.

Ser vi på respondentens alder er det slik at de yngste har større tendens til ikke å være mulig å treffe, mens de eldste i større grad nekter å være med i undersøkelsen.

Frafallsmønsteret varierer også voldsomt i de ulike strata fra de fire bydelene. Områdene som *ikke* er innsatsområder har en betydelig høyere andel respondenter som ikke er å treffe, men relativt færre som ikke ønsker å være med. De har også svært få som er forhindret fra å delta. Satsingsområdene for grorudsatsningen har mye høyere andel respondenter som nekter å være med i undersøkelsen, eller som er forhindret. Vi antar at disse forskjellene har sammenheng med områdenes befolkningssammensetning.

Det er ikke mulig å se noen sammenheng mellom det å være født i eller utenfor Norge og tendens til ikke være truffet i løpet av feltarbeidet. Resultatet er til dels noe overraskende; vi ville forventet at en større andel av utvalget med etnisk norsk bakgrunn, og også en stor andel av bar-

na av innvandrene, i større grad ville være å få fatt i for intervjuerne. Tendens til å nekte å være med er høyere blant dem som er født i Norge, mens tendensen til å være forhindret er høyere blant dem som ikke er født i Norge. Begge disse forholdene er forventet: språkproblemer hos innvandrene gir antakelig problemer med å svare, mens etnisk norske respondenter og muligens også barna av innvandrene etter hvert har større tendens til å nekte å være med. Uten mer inngående analyse av data vil vi si at resultatet særlig peker mot ett forhold: at det er de unge i utvalget som representerer den store utfordringen i forhold til å finne fram til svarpersonene. Dessuten gir ulikheter i bydelenes befolkningsstruktur (innsatsområde/ikke innsatsområde) antakelig store utslag på frafallstendensen i de ulike strataene. Problemet med unge respondenter og telefonintervjuer bekreftes av andre studier, for eksempel levekårsundersøkelsene blant innvandrere fra SSB. En stor andel av populasjonen i Groruddalen er innvandrere.

Konklusjonen styrkes når vi beregner svartilbøyeligheten i de ulike aldersgruppene og etter om respondenten er født i Norge eller ei. Fødeland har ingen betydning for svartilbøyeligheten her, slik vi så over, mens tendensen til å ville svare klart reduseres med alderen.

Tabell V9 Levekår i Groruddalen 2008: svartilbøyelighet etter alder og om IO er født i Norge. N og prosent av svartilbøyelighet når kontakt er oppnådd

	Svartilbøyelighet		Total	
	N	%	N	%
I alt	465	82,6	465	100,0
Aldersgruppe				
18-29	112	88,2	112	100,0
30-39	101	78,9	101	100,0
40-49	81	82,7	81	100,0
50-59	63	74,1	63	100,0
60-66	40	70,2	40	100,0
Født i Norge?				
Ja	172	80,0	172	100,0
Nei	225	80,4	225	100,0

I tabellen nedenfor framkommer eventuelle skjevheter i nettoutvalget i forhold til bruttoutvalget. Aldergruppen 18–29 og personer som ikke er født i Norge er noe underrepresentert i datamaterialet. Dersom en ønsker å presentere data for et tverrsnitt av den voksne befolkningen i de fire utvalgte groruddalsbydelene, vil grupper som er underrepresentert i bruttoutvalget veie for lite i de samlede resultatene, men innenfor hver gruppe vil personene som er trukket ut være representative for sin gruppe.

Tabell V10 Levekår i Groruddalen 2008: trukket utvalg, bruttoutvalg, nettoutvalg, frafall og differanse mellom netto- og bruttoutvalg fordelt på strata, kjønn, alder og om IO er født i Norge. N og prosent.

	Utvalg		Bruttoutvalg		Nettoutvalg		Frafall		Avvik brutto-
	N	%	N	%	N	%	N	%	nettoutvalg
I alt	880	100,0	862	100,0	465	100,0	397	100,0	0,0
Strata									
Bjerke uten innsatsområde	110	12,5	108	12,5	58	12,5	50	12,6	-0,1
Bjerke innsatsområde	110	12,5	106	12,3	65	14,0	41	10,3	1,7
Grorud uten innsatsområde	110	12,5	108	12,5	60	12,9	48	12,1	0,4
Grorud innsatsområde	110	12,5	106	12,3	60	12,9	46	11,6	0,6
Stovner uten innsatsområde	110	12,5	109	12,6	62	13,3	47	11,8	0,7
Stovner innsatsområde	110	12,5	108	12,5	57	12,3	51	12,8	-0,3
Alna uten innsatsområde	110	12,5	108	12,5	52	11,2	56	14,1	-1,3
Alna innsatsområde	110	12,5	109	12,6	51	11,0	58	14,6	-1,7
Kjønn									
Menn	452	51,4	440	51,0	224	48,2	216	54,4	-2,9
Kvinner	428	48,6	422	49,0	241	51,8	181	45,6	2,9
Aldersgrupper									
18-29	212	24,1	202	23,4	90	19,4	112	28,2	-4,1
30-39	219	24,9	216	25,1	115	24,7	101	25,4	-0,3
40-49	205	23,3	204	23,7	123	26,5	81	20,4	2,8
50-59	144	16,4	143	16,6	80	17,2	63	15,9	0,6
60-66	100	11,4	97	11,3	57	12,3	40	10,1	1,0
Født i Norge?									
Ja	453	51,5	443	51,4	271	58,3	172	43,3	6,9
Nei	427	48,5	419	48,6	194	41,7	225	56,7	-6,9

Datainnsamling

Innsamlingsmetode var i all hovedsak pc-assisterte telefonintervjuer, med enkelte besøksintervjuer for å unngå frafall (6,5 prosent av intervjuene).

Datainnsamlingen foregikk over to måneder våren 2008. Opprinnelig periode fem uker, ble forlengta pga lav svarinnngang. Etter at den opprinnelige feltperioden var avsluttet foretok intervjuerne reiser rundt i bydelene for å oppsøke respondenter; motivere og gjøre avtale om intervju. I tillegg ble det gjennomført besøksintervju dersom det viste seg at repondenten ikke hadde telefon.

Informasjonsbrev i forkant av undersøkelsen, og oppfølgingsbrev etter endt første runde til dem som da ikke var intervjuet.

Resultater

Datamaterialet vil bli analysert senere, i forbindelse med midtveis- og sluttsituasjon.

LESEFORSTÅESESUNDERSØKELSEN BLANT MINORITETSSPRÅKLIGE 2003/2004

Kilde

Gabrielsen, E. and B. O. Lagerstrøm (2005). "Mange innvandrere er dårlige til å lese norsk." Samfunnsspeilet 19(2005)nr 2: s. 2–10.

Tema

Kartlegging av leseferdigheter i den voksne befolkningen. For innvandrere er lese-, skrive- og snakkeferdigheter på det "nye" språket avgjørende for livskvalitet og integrering, fkes gjennom arbeidsliv og utdanning.

Artikkelen gir en presentasjon av resultater fra to undersøkelser, i 1998 ("IALS"-undersøkelsen) og 2003 ("ALL"-undersøkelsen) for ikke-vestlige innvandrere, samt en tilleggsundersøkelse "Leseferståelsesundersøkelsen blant minoritetsspråklige" (LFM).

Hovedfunn

Svært mange innvandrere fra mange ikke-vestlige land har så dårlige ferdigheter i å lese norsk at det kan gå utover deres evne til å orientere seg i den norske hverdagen. De kan for eksempel få vansker med å skjønne hvordan de skal bruke medisiner riktig, eller forstå en rutetabell eller offentlig informasjon.

Viktige lyspunkt er at yngre leser vesentlig bedre enn eldre innvandrere, og at utdanning gir betydelige forbedringer i leseferdighetene.

I ALL; Innvandrere fra ikke-vestlige innvandringsland har dårligere leseferdigheter enn den delen av befolkningen som er født i Norge, og innvandrere fra vestlige innvandringsland. Noe bedre resultater i den siste undersøkelsen, men usikkert om dette er signifikant på grunn av forskjeller i metodologi.

LFM: Resultatene ser ut til å bekrefte at majoriteten av innvandrere fra de tre landene Somalia, Pakistan og Vietnam har bekymringsfullt svake leseferdigheter på norsk. Store forskjeller særlig på det laveste ferdighetsnivået. Forskjeller i leseferdigheter *mellom* de tre landgruppene ikke signifikante.

Det er i mindre grad forskjeller mellom kvinner og menn i utvalget. Forskjeller i leseferdigheter mellom innvandrere med kort eller lang botid varierer etter landbakgrunn. Personer med bakgrunn fra Vietnam og Somalia har bedre leseferdigheter etter fem års botid, mens personer med bakgrunn fra Pakistan må det mye lengre botid (16 år) til før leseferdighetene forbedres. De som står utenfor arbeidslivet leser dårligst. Effekten av utdanning varierer også mellom de tre landene.

Utvalg

IALS 1998: Representative utvalg, 6000, voksne fra alle land bosatt i Norge, 16–65 år.

ALS: Representativt utvalg, 6000 i Norge, alder 16–65 år.

LFM: Stratifisert utvalg, disproporsjonalt etter kjønn, utdanningsnivå og botid i Norge, 16–65 år, landbakgrunn fra Pakistan, Somalia og Vietnam, bosatt i Oslo og Akershus. 724 personer i utvalget.

Trekkegrunnlag: registeret over befolkningens høyeste utdanning (BHU).

Metode

IALS: Besøksintervju med kartlegging av leseferdigheter på skala, bakgrunnsintervju.

ALS: Besøksintervju med kartlegging av leseferdigheter, bakgrunnsintervju.

LFM: Telefon og besøksintervju med kartlegging av leseferdigheter.

Svarprosent og svartilbøyelighet

Stort frafall: svarprosent 38.5. Dette skyldtes først og fremst problemer med å komme i kontakt med respondentene via telefon eller ved besøk på registrerte adresser.

Frafallet fordelte seg slik: intervju 38,5 prosent, Ønsker ikke delta 19,9 prosent, ikke å treffe 38,4 prosent, andre årsaker 3,2 prosent.

Ikke særlig store skjevheter for kjente kjennemerker som kjønn, alder og botid.

Undersøkelser gjennomført av Fafo

HAGEN M.FL 1994: OSLO – DEN DELTE BYEN? LEVEKÅR I OSLO.

Tema

Studien er en kartlegging av levekår i befolkningen i Oslo. Det er trukket et tilleggsutvalg i tre innvandrergupper (personer født i Pakistan, Chile eller på Sri Lanka).

Hovedfunn

Et viktig funn fra undersøkelsen var at innvandrerbefolkningen var av de gruppene som hadde størst omfang av "klassiske" levekårsproblemer som arbeidsledighet, trangboddhet og lav inntekt.

Metode

Telefonintervju/personlige intervjuer. MMI gjennomførte datainnsamlingen. Det er intervjuet 2809 i hovedutvalget, og til sammen 322 personer i de tre innvandrerguppene. Innvandrene ble identifisert delvis gjennom det ordinære utvalget og utover dette på grunnlag av navn i telefonkatalogen. Utvalget av innvandrere er altså ikke et sannsynlighetsutvalg. Identifisering på grunnlag av navn fungerte bra for å finne pakistanere og tamiler, men mindre godt for chilenerne. Til gjengjeld ble det identifisert flere chilenerne gjennom det ordinære utvalget.

Spørreskjemaet ble oversatt til urdu, spansk og tamil, og tilbakeoversatt. Ved behov ble intervjuene foretatt på morsmål. Intervjuene ble i hovedsak gjennomført på telefon, men en del av intervjuene i innvandrerguppene ble gjennomført som personlige intervjuer.

Svarprosent

MMI registrerte ikke svartilbøyeligheten i innvandrertutvalget. Svarprosenten i hovedutvalget var på 64.

DJUVE OG HAGEN 1995: SKAFF MEG EN JOBB. LEVEKÅR BLANT FLYKTNINGER I OSLO.

Tema

Rapporten omhandler levekår for flyktninger 6–7 år etter bosetting. Studien er avgrenset til flyktninger som i mars 1995 var registrert bosatt i Oslo.

Hovedfunn

Rapporten dokumenterer omfattende levekårsproblemer knyttet til arbeidsledighet, fattigdom og sosial isolasjon, men viser også betydelige forskjeller gruppene imellom. Rapporten viser videre svak sammenheng mellom norskferdigheter og arbeidsmarkedsintegrering, samt mellom arbeidsmarkedsintegrering og sosial integrering. Utvalgsdesign og gjennomføring er beskrevet i eget vedlegg.

Utvalg

Utvalget er trukket på grunnlag av UDIs oversikt over flyktninger som ble bosatt i en av landets kommuner i 1988 eller 1989. Denne listen ble så kjørt mot det sentrale personregister for å identifisere dem som var registrert bosatt i Oslo per 1.mars 1995. Dette ga en gruppe på 2738 personer mellom 18 og 65 år. Seks av de syv største landgruppene ble valgt ut til undersøkelsen. De seks utgjorde til sammen 73 prosent av flyktingene som ble bosatt i 1988 og 1989. Utvalget er stratifisert etter landbakgrunn.

Metode/kvalitetssikring

Besøksintervju. Spørreskjemaet ble utformet spesielt for denne undersøkelsen, og er resultat av en prosess der kompetanse fra en rekke fagpersoner ble trukket inn. Det ble også lagt spesiell vekt på å trekke inn synspunkter fra personer som selv har flyktning- eller annen innvandrerbakgrunn. Spørreskjemaet ble oversatt til de aktuelle språkene, og det ble rekruttert intervjuere som kunne gjennomføre intervjuene på respondentenes morsmål. Et unntak ble gjort for intervjuene som skulle gjennomføres blant iranere, som følge av klare råd om å unngå å sende iranere for å intervju iranere (ifølge rådgiverne er iranere mer skeptiske til andre iranere enn til etniske nordmenn). Intervjuerne ble rekruttert og kurset av Fafo. De ble tett fulgt opp underveis i arbeidet, og det ble gjennomført oppfølgingssamtaler med hver intervjuer etter at de hadde gjennomført de to–tre første intervjuene. Intervjuerne ble også aktivt trukket med i analysefasen. Det ble gjennomført seks gruppesamtaler med intervjuerne etter at analysearbeidet var påbegynt, en for hver av de seks opprinnelseslandene som ble omfattet av undersøkelsen. Dette viste seg å være svært vellykket, og ga tilleggsinformasjon om hvordan de ulike spørsmålene hadde fungert, samt innspill til forklaringer på de til dels store ulikhetene mellom de seks landgruppene. Det ble utformet et informasjonsbrev som ble oversatt til de aktuelle språkene og sendt ut i forkant av intervjuene.

Svarprosent

Det skulle vise seg at problemer med å komme i kontakt med de uttrukne respondentene skulle bli den største utfordringen knyttet til svarprosent: Mens frafallet regnet i prosent av bruttoutvalget var på hele 51 prosent, var svartilbøyeligheten hos dem som faktisk ble kontaktet 78 prosent. Det viste seg at nesten ett av fire informasjonsbrev kom i retur fra postverket, noe som ga en indikasjon på svakheter i oppdateringen av det sentrale personregisteret. Av det totale frafallet på 51 prosent skyldtes 23,5 prosent feil adresse, 13,5 prosent var ikke hjemme noen av de minst tre gangene de ble forsøkt kontaktet på sin registrerte adresse, mens 13,6 prosent ble kontaktet men nektet å la seg intervju. Svarprosent og -tilbøyelighet etter etnisk gruppe er gjengitt i tabell V11.

Tabell V11 Svarprosent og svartilbøyelighet i "Skaff meg en jobb".

	<i>Antall trukket ut</i>	<i>Antall intervjuet</i>	<i>Nektprosent av bruttoutvalg</i>	<i>Prosent feil adresse</i>	<i>Prosent aldri hjemme</i>	<i>Svar prosent</i>	<i>Svar tilbøyelighet</i>
Chile	120	40	19,2	30,8	16,7	33,3	63,5
Iran	120*	57	8,3	35,0	7,5	47,5	82,6
SriLanka	120	50	24,2	22,5	11,7	41,7	63,3
Somalia	120	61	5,8	21,7	21,7	50,8	89,7
Tyrkia (kurdere)	67	37	25,4	4,5	14,9	55,2	68,5
Vietnamesere	120	84	4,2	16,7	9,2	70,0	94,4

*En av de uttrukne flyktningene fra Iran kunne ikke intervjues fordi vedkommende var døv og analfabet.

Med hensyn til svarprosenten regnet ut fra bruttoutvalget var altså den klart største utfordringen knyttet til selve registerets kvalitet: En av fire uttrukne bodde ikke på den adressen de var registrert på. Den nest største kilden til frafall var at våre intervjuere ikke traff folk hjemme, til tross for at intervjuerne gjorde inntil tre forsøk på å oppnå kontakt. I en del av disse tilfellene var nok også adressen feil, men uten at det forelå sikker nok informasjon til at intervjueren kunne konkludere med at intervjuobjektet hadde flyttet. I noen tilfelle bodde det andre enn det uttrukne intervjuobjektet på adressen. Disse intervjuobjektene ble registrert som "feil adresse".

Svartilbøyeligheten var som det framgår svært høy. Når vi først oppnådde kontakt var altså viligheten til å bli intervjuet stor. Intervjuerne rapporterte nokså gjennomgående at de ble svært godt tatt imot, og at mange ga uttrykk for tilfredshet med å bli invitert til å si sin mening. En reaksjon som flere av intervjuerne gjenga var "Endelig er det noen som er interessert i å høre hva vi mener". Flere av intervjuerne opplevde å bli invitert inn på mat, noen ble også oppfordret til å komme tilbake ved en annen anledning.

Den positive mottakelsen undersøkelsen fikk hos de som ble kontaktet har antakelig flere årsaker. Livssituasjonen for mange av flyktningene var vanskelig, og behovet for å formidle dette samt forhåpninger om at resultatene skulle kunne bidra til forbedringer var antakelig viktige forklaringer på den høye svartilbøyeligheten. Dessuten var det første gang en omfattende intervjuundersøkelse ble gjennomført blant flyktninger i Norge. I senere tid har omfanget av intervjuundersøkelser vokst, noe som må forventes å slå ut i en viss intervjuetretthet også i innvandrerbefolkningen.

I tillegg ble det nedlagt et betydelig arbeid i å forankre undersøkelsen både hos relevante innvandrersorganisasjoner og ressurspersoner i de aktuelle innvandrergroppene. I tillegg ble det gjort et stort forarbeid med spørreskjemaet, slik at det skulle fange viktige problemstillingene på best mulig måte, og også oppleves som relevant av intervjuobjektene. Det ble også sendt ut et informasjonsbrev til alle respondentene i forkant av undersøkelsen. Både informasjonsbrevet og spørreskjemaet ble oversatt til de aktuelle språkene.

Intervjuerne hadde på grunnlag av erfaringer underveis og generell kunnskap om sine landsmenn i Norge klare oppfatninger om årsaker til frafall og nekt. Som nevnt hadde flere mistanke om at en del av de registrerte adressene var feil, og spesielt blant de somaliske intervjuerne mente flere at intervjuobjektene hadde forlatt landet. Blant de tamilske og tyrkiske intervjuerne opplevde flere at mannlige familiemedlemmer nektet kvinnelige intervjuobjekter å la seg intervju.

DJUVE, ANNE BRITT OG HANNE CECILIE KAVLI (1998): MÅ DE VÆRE UTE OM VINTE- REN? OPPFATNINGER OM BARNEHAGER I FEM ETNISKE GRUPPER I OSLO.

Tema

Viktige problemstillinger som tas opp er: Hva mener innvandrerforeldre om norske barnehager? Hva slags informasjon har de fått? Har innvandrerforeldre andre motiver enn norske foreldre for å sende barna i barnehage, og i tilfelle hvilke? Hvilken rolle spiller økonomi og tilsynsbehov? Mulige konsekvenser av kontantstøtteordningen tas også opp. Rapporten avsluttes med en diskusjon av mulige tiltak for å øke barnehagebruken blant de etniske minoritetene.

Hovedfunn

Tilbakemeldingene fra foreldre som har, eller har hatt, barn i barnehage tyder på at et flertall i alle grupper er svært, eller ganske fornøyde med kvaliteten på barnehetilbudet. Usikkerheten knyttet til kvaliteten på barnehetilbudet var imidlertid mer utbredt blant de innvandrede foreldrene enn blant øvrige foreldre, både blant de som brukte barnehage og de som ikke benyttet seg av barnehage. Innvandrede foreldre har også i større grad vansker med å finne fram til relevant informasjon for sine behov. Det var også eksempler på at regler knyttet til oppholdstid og bruk av barnehageplassen fungerte dårlig for familier som tilbrakte lengre perioder i opprinnelseslandet. Sammenhengen mellom foreldrenes yrkesdeltakelse og barnehagebruk er for øvrig mindre i de innvandrede familiene enn blant etnisk norske familier. Det er et sentralt funn at ønsket om barnehageplass er stort også i innvandrede familier, men at det i størst grad gjelder for de eldste barna.

Utvalg

Trukket av Statistisk sentralbyrå på grunnlag av kobling mellom folkeregisteret og lister fra Oslo kommune over hvilke familier som har minst ett barn i barnehage. Utvalget ble stratifisert etter barnehagebruk, og det ble trukket dobbelt så mange familier som ikke bruker barnehager, som familier som bruker barnehager. Utvalget ble trukket blant personer bosatt i Oslo som per 01.01.98 hadde barn i aldersgruppen 0 til 6 år og der foreldrene hadde innvandret fra Pakistan, Somalia, Vietnam eller Tyrkia. Statistisk sentralbyrås definisjon av innvandrer ble lagt til grunn for trekket (av to utenlandsfødte foreldre). Det ble totalt intervjuet foreldre i 313 småbarnshusholdninger i Oslo fordelt på 74 etniske norske familier, 53 pakistanske, 70 vietnamesiske, 64 tyrkiske og 53 somaliske. Det norske utvalget var avgrenset til (daværende) bydel seks: Gamle Oslo.

Metode

Besøksintervju. Det ble ikke gitt tillatelse fra Statistisk sentralbyrå (som administrerte folkeregistertrekket) til å kontakte utvalget direkte over telefon og kun postal invitasjon om å delta i undersøkelsen kunne utføres. Det ble utformet et informasjonsbrev med forespørsel om å delta på respondentenes morsmål. De som mottok henvendelsen måtte selv returnere en svarslipp der de ga beskjed om at de kunne kontaktes. Mange brev kom i retur og trolig enda flere fant ikke fram til rette person uten å bli returnert. Utvalget fikk dermed ikke anledning til å stille spørsmål om undersøkelsen før de bestemte seg. Senere undersøkelser har illustrert viktigheten av å nå fram med god informasjon til potensielle intervjuobjekter. For mange vil slik informasjon best kunne gis dersom intervjueren får anledning til snakke med de som er trukket ut for å delta. Dette gjelder selvsagt spesielt for analfabeter som i beste fall må skaffe seg hjelp for å lese brevet, men også for personer som kan lese, men som har behov for annen type informasjon eller andre forsikringer enn hva det er plass til i et informasjonsbrev som også skal ivareta formelle krav til innhold. Fordi vi ikke fikk lov til å kontakte utvalget direkte med tanke på å oppnå samtykke ble

oppfølgingsarbeidet dermed ineffektivt og vanskelig. Svarprosenten ble også tilsvarende lav, noe som medførte at dataene ikke kunne brukes på den måten de var tenkt.

Personlig intervju gjennomført på morsmål med utgangspunkt i oversatte spørreskjemaer. Personer som selv ønsket kunne intervjues på norsk av etnisk norske intervjuere. I siste halvdel av intervjuperioden noterte intervjuerne seg begrunnelsen for å ønske norsk intervjuer. Materialet er ikke egnet til å si noe om omfanget av de ulike begrunnelsene, men er likevel interessant som et innspill til hvilke refleksjoner som gjøres blant respondentene. For noen av respondentene var forklaringen den at de snakket godt norsk og derfor like gjerne kunne intervjues av en nordmann. Andre ønsket å praktisere norsk språk, eller ville vise velvilje ved å la seg intervju av en nordmann. Ønsket om å bli intervjuet på norsk var størst blant vietnameserne. Her var det to hovedforklaringer som ble trukket fram. For det første var flere bekymret for at et intervju på vietnamsisk ikke ville bli presist nok i en norsk undersøkelse. Mange la vekt på at det vietnamsiske språket ikke er like direkte som det norske og at det derfor rett og slett er vanskeligere å uttrykke seg på. For det andre var mange usikre på om intervjuerne ville overholde taushetsplikten. De var også engstelige for at det skulle komme noen de kjente for å intervju dem. Dette illustrerer et dilemma ved å bruke morsmålsintervjuere i lokalt avgrensede intervjuundersøkelser. De etniske miljøene kan i noen tilfeller være ganske gjennomskjulte og det er vanskelig å unngå at det oppstår situasjoner hvor intervjuer og intervjuobjekt kjenner til hverandre på en mer eller mindre direkte måte. Dette kan slå ut begge veier. For noen virker det betryggende at en fra deres eget miljø er engasjert i en slik undersøkelse og i flere tilfeller virket det positivt på rekrutteringen av respondenter. For andre er frykten for å bli ”gjenkjent” så stor at de ikke vil la seg intervju. For noen vil det løse problemet å bli intervjuet av en nordmann og det ble derfor ført opp som et eget alternativ på svarslisten.

Frafall

Svarprosenten varierer mellom 12 prosent blant pakistanske foreldre og 23 prosent blant vietnamsiske foreldre. Alle foreldre som deltok i undersøkelsen var i med i trekning av et gavekort på 5000 kroner.

Kvalitetssikring

Informasjonsbrev og spørreskjema ble oversatt til aktuelle språk. Intervjuerkorpset gjennomgikk egen opplæring i spørreskjemaet og diskuterte formuleringen av enkeltpørsmål både i hver språkgruppe og i plenum, for sammen med forskerne å sikre en felles forståelse av spørsmålet. Hver intervjuer gjennomførte 3–5 prøveintervjuer som deretter ble gjennomgått sammen med ansvarlig forsker. Denne prosessen ble gjentatt dersom kvaliteten ikke var god nok. Etter endt datainnsamling ble det gjennomført ny intervjuersamling der funn ble presentert av forskerne og intervjuerne fikk kommentere ut fra sine erfaringer i felt.

KAVLI (2001): EN DRÅPE, MEN I HVILKET HAV? KONTANTSTØTTENS KONSEKVENSER FOR BARNEHAGEBRUK BLANT ETNISCHE MINORITETER.

Fafo rapport 349

Tema

Det er en uttalt, offentlig målsetting å stimulere til økt barnehagebruk blant barn med etnisk minoritetsbakgrunn. Da kontantstøtten ble innført ble den kritisert for å kunne virke i motsatt retning. I rapporten stilles tre spørsmål: 1. Er andelen foreldre som mottar kontantstøtte høyere blant etniske minoriteter enn i majoritetsbefolkningen? 2. Har kontantstøtten ført til redusert barnehagebruk blant ett- og toåringer med etnisk minoritetsbakgrunn? 3. Har kontantstøtten ført til endret barnehagebruk blant barn med etnisk minoritetsbakgrunn i alderen tre til seks år i familier hvor det mottas kontantstøtte?

Hovedfunn

Andelen kontantstøttemottakere var langt høyere blant foreldre med etnisk minoritetsbakgrunn enn i befolkningen sett under ett. Selv om andelen som mottok kontantstøtte var høy i mange grupper, var det imidlertid langt færre som var påvirket av kontantstøtten i den forstand at pengene gjorde det mulig eller ønskelig for dem å endre praksis. Vi delte foreldrene i tre grupper – de tradisjonelt orienterte, de barnehageorienterte og de pragmatisk orienterte. De robuste ytterkategoriene på denne skalaen bestod av foreldre som i liten grad lot seg påvirke til å endre tilsyn for sine barn – enten fordi de prioriterte barnehager eller fordi de prioriterte hjemmebasert omsorg. Midtkategorien var i større grad påvirkbare, både for økonomiske insentiver eller disinsentiver og klimaet i debatten. Gitt at dataene er representative, tilsier det at om lag 10 prosent av alle ett og toåringer i de landgruppene som ble kartlagt, ikke bruker barnehage som en følge av kontantstøtten. Reduksjonen er langt mindre merkbar blant småbarnas eldre søsken.

Utvalg

På bakgrunn av prosjektets målsetting, å kartlegge kontantstøttens konsekvenser for oppvekstvilkårene til barn med etnisk minoritetsbakgrunn, ble det trukket ut foreldre med minst ett barn i altså mellom ett og tre år. Trekkingen ble avgrenset geografisk til Oslo og Akershus. Innvanderbefolkningen fra land utenom vesten utgjorde 1.1.99 13 prosent av Oslos befolkning. Dette er nær ti prosent over landsgjennomsnittet på 3,6 prosent. Oslo står med andre ord over spesielle utfordringer ved at byens offentlige tilbud skal legges til rette for en befolkning som er etnisk langt mer heterogen enn det som er tilfelle i resten av landet. Dette gjør Oslo til et naturlig valg i vår sammenheng. Akershus ble inkludert for å øke antallet potensielle respondenter blant somaliske og vietnamesiske foreldre innenfor rimelig reiseavstand fra Oslo, i lys av at det skulle gjennføres besøksintervjuer.

Vi har sett spesielt på pakistanske, somaliske og vietnamesiske småbarnsforeldre. I tillegg ble det trukket ut en referansegruppe av etnisk norske foreldre. Disse gruppene er valgt fordi de er store, men også fordi de har en noe ulik tilnærming til norsk barnetilsynsordninger (Djuve og Pettersen 1998). Utvalget ble trukket fra Folkeregisteret. Blant somaliske og vietnamesiske foreldre ble alle som tilfredsstilte utvalgsriteriene inkludert, blant pakistanske og norske foreldre ble det trukket et tilfeldig utvalg.

Metode

Besøksintervju. Alle intervjuene ble gjennomført etter et fastlagt spørreskjema. Intervjuerne ble rekruttert av Fafo og fikk felles opplæring i generell intervjuteknikk og i spørreskjemaet. Hver

intervjuer fikk i tillegg individuell oppfølging etter at han/hun hadde gjennomført de første intervjuene, slik at eventuelle misforståelser om hvordan skjemaet skulle brukes ble avklart på et tidlig tidspunkt. Vi har i all hovedsak brukt kvinnelige intervjuere. Det daglige ansvaret for de minste barna ligger ofte på mødrene og de var derfor de mest interessante respondentene i denne undersøkelsen. Særlig somaliske og pakistanske mødre opplever det imidlertid som problematisk å ta imot en fremmed mann hjemme og for å skape tillit og trygghet i intervjusituasjonen valgte vi derfor å bruke primært kvinnelige intervjuere.

Flertallet av intervjuobjektene ble intervjuet på morsmål med utgangspunkt i et oversatt spørreskjema. Bruk av tolk er en mulighet, men det forlenger intervjuet og øker faren for tretthet og tilfeldig svaring. Vi rekrutterte derfor intervjuere med samme landbakgrunn som de foreldrene som er med i undersøkelsen. Samtidig viser tidligere intervjuundersøkelser at enkelte foretrekker å bli intervjuet av en person med etnisk opprinnelse i Norge (Djuve og Pettersen 1998). På svarslippen ble derfor dette ført opp som et eget alternativ. I denne undersøkelsen var andelen foreldre som ønsket en etnisk norsk intervjuer noe lavere enn i tidligere undersøkelser, spesielt blant personer som hadde innvandret fra Vietnam. Fordelingene vises i tabellen under.

Tabell V12 Andel av foreldrene (mor) som ble intervjuet på morsmål, på norsk av intervjuer med samme landbakgrunn som intervjuobjektet, og på norsk av norsk intervjuer, etter landbakgrunn.

	Pakistanere	Somaliere	Vietnamesere
Morsmålsintervju	83,1	92,3	88,9
Intervjuet på norsk av morsmålsintervjuer	7,3	0,0	4,4
Norsk intervjuer	9,7	7,7	6,7
N (n)	124	104	90

Undersøkelsen ble stilet til begge foreldre og inneholdt også spørsmål om begge foreldre. Om lag 10 prosent av intervjuene ble likevel gjennomført med mor alene. Andelen intervjuer der begge foreldre deltok var størst blant de pakistanske (18 prosent) og vietnamesiske (13 prosent) foreldrene. I de tilfellene der mor og far ble intervjuet sammen, vurderte intervjuerne det i hovedsak slik at foreldrene var enige i svarene og at ingen av dem dominerte intervjuet.

Vi valgte i hovedsak å bruke kvinnelige intervjuere ut fra en forventning om at flertallet av intervjuobjektene ville være kvinner. Dette viste seg å stemme og anbefalingene vi fikk under forundersøkelsene til surveyen tilsa at hjemmebesøk av fremmede menn ville fungere dårlige i flere av målgruppene for undersøkelsen.

Svarprosent og svartilbøyelighet

Informasjonsbrev om undersøkelsen ble sendt ut på norsk og morsmål, og adressert til begge foreldre. De som ikke hadde respondert innen 2 uker, ble forsøkt kontaktet direkte, enten over telefon, eller ved å oppsøke folkeregistrert bostedsadresse. Det ble gjennomført intervjuer enten fram til det var oppnådd 125 intervjuer eller til alle var blitt forsøkt kontaktet. Blant foreldre med pakistansk landbakgrunn ble det oppnådd 125 intervjuer før alle var forsøkt kontaktet.

Blant foreldre uten innvandringsbakgrunn svarte nær 40 prosent av bruttoutvalget ja til å la seg intervju ved å returnere svarslippen på informasjonsbrevet. Ikke alle ble intervjuet grunnet økonomiske begrensinger i prosjektet. Svartilbøyeligheten i denne gruppen var dermed nærmere 40 prosent, mens svarprosenten ligger noe lavere.

Tabell V13 Svarprosent og svartilbøyelighet i "En dråpe men i hvilket hav?"

	Bruttoutvalg	Antall gjennomførte intervjuer	Svartilbøyelighet	Svarprosent	Prosent ikke funnet (ikke tilgjengelig på hjemmeadressen/postal retur)
Pakistan	460	125	52	..	10
Somalia	397	103	44	..	30
Vietnam	238	90	51	..	24
Norge	350	125	40*	36	..

* Uten purring

DJUVE, ANNE BRITT OG HANNE CECILIE KAVLI (2000): STYRING OVER EGET LIV. LEVEKÅR OG FLYTTEAKTIVITET BLANT FLYKTNINGER I LYS AV MYNDIGHETENES BOSETTINGSARBEID

Tema

Rapporten omhandler myndighetenes strategier for bosetting av flyktninger i landets kommuner. Det er lagt en levekårsstiltærning til grunn for analysen, ved at de ulike strategiene evalueres etter om de har betydning for flyktingenes levekår 4–6 år etter bosetting. Blant spørsmålene som belyses er: I hvilken grad gjennomføres de gjeldende bosettingsstrategiene? Er det mulig å gjenfinne effekter av myndighetenes bosettingsarbeid på flyktingenes senere levekår? Hvordan kan måloppnåelsen for bosettingsarbeidet bedres? Hvor stor andel av flyktingene flytter fra bosettingskommune, og hvor og hvorfor flytter de? Hvordan går det med de flyktingene som flytter?

Hovedfunn

Økonomisk integrering er en stor utfordring blant bosatte med relativt kort botid. Ingen av de evaluerte bosettingsstrategiene ser ut til å ha noen innflytelse på hvorvidt flyktingene kommer raskt i arbeid. Det gjør imidlertid metodene og virkemidlene kommunene tar i bruk i sitt integreringsarbeid. Sosial integrering ble målt primært gjennom kontakt med norske venner og deltakelse i det "norske" organisasjonslivet. Flyktinger som ble bosatt første gang i lite sentrale kommuner hadde større tilbøyelighet til å ha norske venner, enn personer som ble bosatt i mer sentrale strøk. Organisasjonsdeltakelse var først og fremst knyttet til yrkesaktivitet og (for mange) medlemskap i en fagforening. Målsettingen om lav sekundærflytting ble i liten grad oppnådd – om lag en tredel av alle flyktinger flyttet innen fem år. Fraflyttingen var spesielt stor i de tre nordligste fylkene og fra små, lite sentrale kommuner ellers i landet. Ønske om arbeid og nærhet til familie og venner var de viktigste begrunnelsene for flytting.

Samlede datakilder

De viktigste datakildene i undersøkelsen, er besøksintervjuer med 500 flyktinger bosatt i årene 1994 til 1996. Registerdata fra Utlendingsdirektoratets flyktingregister og Folkeregisteret, samt personlige intervjuer med relevante aktører og kartlegging av bosettingsarbeidet i 15 kommuner i tillegg til en telefonbasert spørreundersøkelse rettet mot alle landets flyktingkonsulenter.

Utvalg, flyktninger

Utvalget ble trukket fra Utlendingsdirektoratets flyktningregister og skjedde i to trinn. Først ble det trukket kommuner etter gitte kriterier (størrelse, sentralitet, omfang på mottak og bosetting av flyktninger i perioden 1994–1996) og deretter intervjuobjekter (flyktninger bosatt i årene 1996–1998, fra Bosnia, Irak, Somalia og Jugoslavia) i de utvalgte kommunene. Det er kun trukket ut personer over 18 år. Vi la vekt på å få mange nok respondenter fra hver av de fire nasjonalitetsgruppene til at det skulle være mulig å analysere forskjeller etter landbakgrunn. I utgangspunktet ønsket vi like mange respondenter fra hver av de fire gruppene. Dette viste seg vanskelig å oppnå, grunnet svært ulike størrelser på flyktninggruppene i de ulike kommunene, samt betydelig større frafall i noen grupper enn i andre (se nedenfor).

I denne typen undersøkelse må det forventes et betydelig frafall. For å oppnå det ønskede antall intervjuer måtte det i trekkingen tas høyde for dette frafallet. I grupper som er på mindre enn 60 personer i den enkelte kommune ble alle flyktningene trukket ut. Med et forventet frafall på 50 prosent vil dette gjøre at vi maksimalt vil sitte igjen med 30 gjennomførte intervjuer fra hver gruppe i den enkelte kommune. Siden de fleste kommunene har betydelig færre enn 60 bosatte flyktninger fra hver gruppe, vil gjennomsnittlig antall intervjuer fra hver kommune bli betydelig lavere. I kommuner med flere enn 60 flyktninger fra den enkelte gruppe ble det trukket ut 60 tilfeldig valgte respondenter. Trekkemetoden som ble valgt var en tilpasning til Utlendingsdirektoratets ønske om sikring av geografisk spredning av utvalget, og at kommuner med ulike sentralitetsnivå skulle komme med. Denne trekkemetoden medførte imidlertid at vi fikk svært få flyttere i utvalget og det ble derfor trukket et tilleggsutvalg på 200 flyttere slik at også problemstillinger knyttet til sekundærflytting kunne behandles.

Metode

Intervjuene ble gjennomført ansikt til ansikt av intervjuere som snakket respondentens morsmål. Intervjuerne hadde gjennomgått opplæring i intervjueteknikk og mer konkret i å gjennomføre det aktuelle intervjuet i forkant, samt gått gjennom og kvalitetssikret oversettelsene slik at eventuelle uklarheter knyttet til enkeltspørsmål og oversettelsen av dem ble løst. Respondentene fikk først et informasjonsbrev på morsmål og norsk om undersøkelsen, med mulighet til å reservere seg mot å delta, alternativt sette opp telefonnummer og ønsket tid for å bli kontaktet av intervjueren. De som ikke responderte, ble forsøkt kontaktet over telefon eller oppsøkt hjemme inn til 3 ganger.

Svarprosent/Svartilbøyelighet

Samlet sett ble svarprosenten i undersøkelsen totalt sett vurdert som god – henholdsvis 78 prosent regnet ut fra alle det ble oppnådd kontakt med og 59 prosent regnet ut fra alle som ble forsøkt kontaktet. Både svarprosent og svartilbøyelighet varierte, som tabellen viser, mellom de landgruppene som var inkludert i undersøkelsen. Høyest svartilbøyelighet fikk vi blant personer fra det tidligere Jugoslavia med 89 prosent – 66 i svarprosent. Og lavest blant personer fra Somalia, med 67 prosent svartilbøyelighet og 49 i svarprosent.

Den viktigste frafallsårsaken var at intervjuerne ikke fant eller ikke oppnådde kontakt med utvalget. Dette gjaldt om lag en fjerdedel av bruttoutvalget. Intervjuerne var instruert til å forsøke å oppsøke informantene på registrert bosted inn til tre ganger. I tillegg ble det gjort gjentatte forsøk over telefon. Det er rimelig å anta at en del av de som ikke var funnet var på reise, men noen vil også ha flyttet uten å oppgi ny bostedsadresse. I tillegg kan det være slik at enkelte har unngått intervjuerne, ved å la være å svare når de blir forsøkt kontaktet. Bare 16 prosent sa aktivt nei til å delta.

Frafallsanalysene viste videre at frafallet var større blant flyktninger som hadde flyttet fra den kommunen de opprinnelig ble bosatt i, enn blant flyktninger som hadde blitt i bosettingskommunen.

Tabell V14 Svarprosent og svartilbøyelighet i "Styring over eget liv".

	Bruttoutvalg	Antall gjennomførte intervjuer	Antall nekt	Antall ikke funnet	Svartilbøyelighet	Svarprosent
Jugoslavia	267	177	22	68	89 %	66 %
Bosnia	306	167	80	59	68 %	55 %
Irak	154	99	13	42	88 %	64 %
Somalia	115	56	28	31	67 %	49 %
Total	842	499	143	200	78 %	59 %

DRØPPING, JON ANDERS OG HANNE CECILIE KAVLI (2002): KURS FOR ARBEID. NORSKOPPLÆRING OG YRKEDELTADELSE BLANT IKKE-VESTLIGE INNVANDRERE OG FLYKTNINGER.

Tema

I rapporten studeres yrkesdeltakelse, norskopplæring og norskferdigheter i sammenheng. Hovedspørsmålet er i hvilken grad manglende norskferdigheter kan forklare flyktningenes og innvandrernes problemer på arbeidsmarkedet, men søkelyset rettes også mot årsaker til frafall i norskundervisningen og hva som skjer med de som faller fra undervisningen, sammenhengene mellom gjennomført norskundervisning og norskferdigheter, samt spesielle barrierer mot yrkesaktivitet blant kvinner med ikke-vestlig landbakgrunn.

Hovedfunn

Undersøkelsen peker på at de viktigste årsakene til frafall og uteblivelse fra norskopplæringen (dersom vi ser bort fra oppbrukt timetall) er omsorgsoppgaver (særlig for kvinner) og jobb/utdanning. De høyt utdannede fullfører oftere undervisningen enn andre. Omsorgsansvar ser ut til å slå ut på to måter: Det er en sterk motivasjonsfaktor for å fullføre, men en betydelig barriere dersom det ikke lar seg kombinere med norskopplæring. Selv om det å fullføre norskundervisningen bidrar til å løfte de fleste ut av gruppen med dårlige norskferdigheter, viste analysen samtidig at andre forhold er viktigere for å forklare hvem som blir virkelig gode i norsk. Vi har stilt spørsmålet om gode norskferdigheter er en forutsetning for eller et produkt av yrkesaktivitet. Svaret avhenger av hva som legges i «gode norskferdigheter»: Et visst språknivå ser ut til å være en forutsetning for å få de fleste jobber, noe som antyder at deltakelse i norskopplæring er positivt for senere yrkesdeltakelse. På den andre siden finner vi at de virkelige gode norskkunnskapene ikke oppnås gjennom kursdeltakelse alene, men gjennom *praktisering* av norskkunnskapene. Undersøkelsen munner ut i tre hovedutfordringer med en tilhørende drøfting av virkemidler: Deltakelsesutfordringen (særlig økt deltakelses- og fullføringsgrad), tiltaksutfordringen (særlig knyttet til de økonomiske rammene for norskopplæringen) og ansettelsesutfordringen (generelt knyttet til nedbygging av barrierer for yrkesdeltakelse).

Utvalg

Rapporten baserer seg på flere kilder, og det er lagt vekt på å benytte både kvantitative og kvalitative metoder. Utgangspunktet har vært å innhente informasjon både direkte fra flyktninger og innvandrere selv og fra sentrale aktører innenfor voksenopplæringen og Aetat.

Besøksintervjuer etter standardisert spørreskjema av 394 personer av chilensk, marokkansk, somalisk, pakistansk og vietnamesisk opprinnelse over 18 år som har kommet til Norge i perioden 1978–1998, bosatt i Oslo og Bergen. Disse landgruppene ble hovedsakelig valgt fordi de er blant de største ikke-vestlige innvandrergруппene i disse to byene: Særlig gjelder dette marokkanere, pakistanere, somaliere og vietnamesere i Oslo, og chilenerne og vietnamesere i Bergen.

Kvalitative intervjuer med 30 av de personene som ble intervjuet i surveyen ble gjennomført av forskerne ved prosjektet, herav 17 kvinner og 13 menn. Ettersom disse intervjuene ble gjennomført i etterkant av spørreskjemaundersøkelsen, fikk vi anledning til å være mer strategiske i utvelgelsen av informanter. Det viktigste siktemålet her var å etablere en bedre forståelse av hva som påvirker valget om å delta i norskundervisningen og å fullføre denne.

Fokusgruppeintervjuer med kvinner av somalisk og marokkansk opprinnelse.

I Fafos opprinnelige plan for prosjektet baserte vi oss på et surveymateriale bestående av totalt 600 respondenter. Ut fra en antakelse om at en av tre ville være mulige å finne og villig til å la seg intervjuer, ble det bestilt trekking av et utvalg på 900 menn og 900 kvinner fra Folkeregistret. Etter at bruttoutvalget ble trukket, viste det seg imidlertid at gruppene marokkanere, somaliere og pakistanere i Bergen var såpass små at det ville bli umulig å oppnå den opprinnelig planlagte fordelingen i Bergen. Det ble derfor foretatt ny trekking av utvalg i Bergen, der vietnamesere og chilenerne ville bli overrepresentert, for å nå et bruttoutvalg på 900. Etter trekking av bruttoutvalg ble endelig fordeling slik:

Metode

Intervjuene varte i gjennomsnitt i 45 minutter og ble gjennomført ved personlig møte, det vil si at respondentene ble oppsøkt av en av Fafos intervjuere – som oftest i hjemmet, men også andre steder dersom det passet bedre for respondenten. Erfaringsmessig blir kvaliteten på datamaterialet bedre når respondenten får mulighet til å uttrykke seg på det språket vedkommende er mest fortrolig med, og vi har også erfaringer med at direkte kontakt mellom én respondent og én intervjuer (framfor kun postale henvendelser) stimulerer til deltakelse i spørreundersøkelser. Alle intervjuerne var derfor tospråklige, slik at respondentene, dersom ønskelig, skulle få anledning til å besvare spørsmålene på sitt morsmål.

Dersom det etter gjentatte forsøk ikke lot seg gjøre å avtale personlige møter mellom intervjuer og respondent, ble det gjennomført intervju over telefon. I Bergen valgte vi imidlertid å basere oss utelukkende på telefonintervjuing av respondenter med marokkansk, pakistansk og somalisk opprinnelse. Begrunnelsen for dette valget var at det var bosatt svært få personer fra disse landene i Bergen. Framfor å ansette intervjuere til å kontakte personer fra disse landene i Bergen, valgte vi i stedet å la intervjuerne i Oslo gjennomføre telefonintervjuer med dem.

Intervjuerne ble rekruttert av Fafos og fikk felles opplæring i generell intervjuteknikk og en grundig kursing i spørreskjemaet. Hver intervjuer fikk i tillegg individuell oppfølging etter at de første intervjuene var gjennomført, slik at vi kunne avklare eventuelle misforståelser om hvordan spørreskjemaet skulle brukes på et tidlig tidspunkt. Spørreskjemaene ble lagt inn på data etter hvert som de kom inn, noe som også fungerte som en kvalitetssjekk med hensyn til intervjuernes utfylling av spørreskjemaet.

Frafall¹²

Samtlige 1800 personer i bruttoutvalget mottok brev om undersøkelsen i august 2000. I tillegg til en presentasjon av undersøkelsens innhold og hensikt, inneholdt brevet en svarslipp og frankert returkonvolutt. Av disse kom 98 (5%) i retur på grunn av ukjent adresse/flytting. Det var særlig brev til somalierne i utvalget som kom i retur (12%), men for øvrig lå returprosenten på mellom beskjedne tre og seks prosent.

Det var ikke lett å få laget avtaler med intervjuobjektene. Det er usikkert hva årsakene til dette kan være, men en mulig forklaring kan være at etniske minoriteter føler en generell «tretthet» med hensyn til å delta i slike undersøkelser. En annen, mer konkret, årsak var den dokumentaren om imamenes råd til en ung kvinne, Kadra, som med skjult mikrofon stilte spørsmål om hvordan hun burde forholde seg til mistanken om at foreldrene ville sende henne ut av Norge for å om-skjæres. Visningen av dokumentaren og debatten som fant sted i etterkant, sammenfalt med vårt feltarbeid. Spesielt de somaliske og marokkanske intervjuerne meldte tilbake at skepsisen til å delta i et intervju etter denne episoden var stor. Enkelte av de kvinnelige intervjuerne opplevde situasjonen som så ubehagelig at de ikke ønsket å fortsette arbeidet og under halvparten av de somaliske innvandrerne i utvalget ble dermed forsøkt kontaktet. Vi endret derfor strategi underveis i datainnsamlingsperioden og gjennomførte fokusgruppeintervjuer i disse to innvandrergruppene. De videre tallene om frafall, svarprosent og svartilbøyelighet gjelder derfor kun personer innvandret fra Pakistan, Vietnam og Chile.

Den viktigste frafallsårsaken samlet sett var at intervjuerne ikke oppnådde kontakt med intervjuobjektene. Dette gjaldt 22 prosent av pakistanerne, 24 prosent av vietnameserne og ifølge våre registreringer hele 50 prosent av chilenerne. I sistnevnte tilfelle skal det likevel noteres at registreringen av frafallsårsak ikke er like presis som i de andre landgruppene grunnet skifter av intervjuere underveis og misforståelser knyttet til utfylling av denne informasjonen. Andelen som aktivt takket nei til å delta var samlet sett 21 prosent, men her var det som tabellen viser store variasjoner mellom de tre landgruppene.

Som nevnt ovenfor ble det bestemt at personene fra Marokko, Somalia og Pakistan bosatt i Bergen skulle telefonintervjues. Dette kan ha bidratt til den lave responsraten: Ved å forsøke å opprette kontakt kun ved bruk av telefon, mister vi både dem som ikke har telefon i det hele tatt og de fleste av de etter hvert mange som kun har mobiltelefon. Totalt ble det oppnådd intervju med 32 prosent av personene som ble forsøkt kontaktet. Svartilbøyeligheten var høyere – 56 prosent.

Tabell V15 Svarprosent og svartilbøyelighet i "Kurs for arbeid"

	Forsøkt kontaktet	Andel nekt	Andel ikke funnet	Svarprosent	Svartilbøyelighet
Pakistan	258	31 %	22 %	47 %	61 %
Vietnam	242	45 %	24 %	37 %	49 %
Chile	349	19 %	50 %	31 %	61 %
SUM	1219	21 %	43 %	32 %	56 %

¹⁹ Det er gjennomført nye frafallsanalyser for publisering i denne rapporten slik at tallene kunne presenteres mest mulig likt på tvers av undersøkelsene som presenteres. I den forbindelse ble det gjort noen justeringer i den opprinnelige datafilen og tallene her avviker dermed på noen områder litt fra de som ble presentert i rapporten i 2002.

KAVLI, HANNE (2004): HVORDAN GIKK DET ETTERPÅ? EN OPPFØLGING AV TIDLIGERE DELTAKERE I FORSØK MED INTRODUKSJONSPROGRAM GJENNOM TELEFONINTERVJUER OG REGISTERDATA. FAFO-NOTAT 2004:24

Tema

Hvilken tilknytning har de tidligere deltakerne til arbeidslivet tre–fire år etter oppstart i prosjektet? Står jobbene i forhold til den utdanningsbakgrunn og yrkeserfaring flyktningene har? Er andelen yrkesaktive høyere enn blant flyktninger med tilsvarende oppholdstid i landet og som ikke har deltatt i prøveprosjekt?

Hva er de viktigste inntektskildene til deltakerne tre–fire år etter oppstart i prosjektet og hvordan opplever de sin egen økonomiske situasjon? Også her skal funnene relateres til flyktninger som ikke har deltatt i prøveprosjektene.

Hvordan vurderer flyktningene i dag den kvalifiseringen de ble tilbudt? Har de i møtet med norsk arbeids- og samfunnsnivå savnet kvalifisering innen noen områder? Er det påtakelig forskjell mellom den beskrivelsen de tidligere deltakerne i introduksjonsprogram gir av kvalifiseringstilbudet, sammenliknet med flyktninger som ikke har deltatt i slike tilbud? Hvilke hindre opplever flyktningene selv som mest avgjørende for deltakelse i arbeid og utdanning?

Hovedfunn

De drøyt 300 tidligere deltakerne i introduksjonsprogram som er fulgt i offentlige register kom raskere, og i større grad i arbeid enn andre flyktninger bosatt i samme periode. Forskjellen mellom deltakere og andre flyktninger er spesielt markert for kvinner. Resultatene er positive, men det er også klare forbehold knyttet til våre funn. Likhetene mellom deltakere og ikke-deltakere var på mange områder slående. En del av de mer generelle vurderingene flyktningene ga om det kommunale tilbudet er likevel viktige:

- Seks av ti flyktninger i undersøkelsen mener kommunens *opplæringstilbud har hatt stor betydning* for deres videre muligheter på arbeids- og utdanningsmarkedet. Tidligere deltakere i introduksjonsprogram er verken mer eller mindre fornøyd enn andre.
- Jo flere timer opplæring flyktningene har fått per uke i den mest intensive kvalifiseringsperioden, jo mindre nytte mener de det samlede kvalifiseringstilbudet har hatt.
- Halvparten av alle spurte sier at de kunne trengt *mer eller annen* opplæring. Særlig yrkesrelevant arbeidspraksis/kurs, mer eller bedre norskundervisning samt hjelp til å komme videre med en ordinær utdanning nevnes ofte. Tidligere deltakere i introduksjonsprogram svarer like ofte som andre at de ønsket mer eller annen opplæring.
- Tidligere deltakere trekker fram en rekke positive sider ved introduksjonsprogrammet, spesielt å lære om norsk språk og samfunn, praktisere norskferdighetene, arbeidspraksis, og om en opplevelse av å ha innflytelse over sin egen situasjon. Forhold enkelte deltakere trakk fram som negative var dårlig individuell tilpasning av opplæringen og ønsker om mer eller annen type opplæring som ikke ble innfridd.

Utvalg og metode

Undersøkelsen bygger på flere datasett.

Tidligere innsamlede data om deltakere. Under evalueringen av de første 16 prøveprosjektene ble det samlet inn deltakeropplysninger for 379 personer: Skjemaset ble utfylt av deltakerens kontaktperson ved oppstart i introduksjonsprogrammet og inneholder grunnleggende informasjon om den enkelte deltakers bakgrunn. I utgangspunktet var planen at alle deltakere skulle kartlegges på denne måten, men det viste seg å bli for arbeidskrevende for kommunene. Rapporteringskravet ble derfor redusert til minimum 20 deltakere i hver kommune²⁰. Om lag 850 personer deltok i programmet i perioden vi undersøker og Fafo fikk altså informasjon om rundt halvparten.

Registerinformasjon om tidligere deltakere og andre flyktninger bosatt i samme periode. For å følge tidligere deltakere over tid ble de forsøkt gjenfunnet i offentlige register. I alt 317 av 379 ble identifisert. De fleste deltakerne innvandret til Norge i 1997, 1998 eller 1999. Uttrekket av registerinformasjon ble derfor avgrenset til alle flyktninger som innvandret de samme tre årene.

Telefonintervjuer av tidligere deltakere og andre flyktninger bosatt i samme periode. De samme 317 tidligere deltakerne ble også forsøkt kontaktet gjennom brev og over telefon for å intervjues. For å kunne sammenlikne med personer som ikke var registrerte deltakere i introduksjonsprogram ble det trukket et separat utvalg fra FLYREG på 600 personer. Uttrekket ble tatt fra kommuner eller bydeler som ikke hadde deltatt i den formelle utprøvingen av introduksjonsprogram. I tillegg ble det tatt hensyn til landbakgrunn, bosettingsår (1997, 1998 og 1999) og første bosetningskommunes sentralitet slik at kontrollgruppen så langt mulig skulle være sammenliknbar med de registrerte deltakerne.

Vi har hentet inn opplysninger fra Det sentrale folkeregister (DSF), Arbeidstakerregisteret, FD-trygd og Register over befolkningens høyeste utdanning (BHU) for alle flyktninger som ble registrert innvandret til Norge (definert – av Statistisk sentralbyrå - som at de fikk personnummer) i årene 1997, 1998 og 1999. I tillegg er den samme informasjonen koblet på de tidligere deltakerne i forsøk med introduksjonsprogram.

I tillegg til faktisk informasjon om yrkes- og utdanningsaktivitet var vi interessert i deltakere og ikke-deltakeres egne vurderinger av det kommunale opplæringsstilbudet og sine videre muligheter i det norske samfunnet. Det var bakgrunnen for intervjuundersøkelsen. Alle tidligere deltakere i forsøk med introduksjonsprogram som hadde folkeregistrert adresse i Norge fikk informasjonsbrev om undersøkelsen. I tillegg trakk vi et utvalg på 600 flyktninger bosatt i årene 1997–99 i kommuner eller bydeler som ikke deltok i Utlendingsdirektoratets utprøving av introduksjonsprogram. Kontrollgruppen (heretter kalt ikke-deltakere) ble trukket fra FLYREG etter bosettingsår (1997, 1998, 1999), nasjonalitet (150 Somaliere, 150 Irakere, 300 øvrige) og bostedskommunens sentralitet. Flyktninger bosatt i de 16 kommunene eller bydelene som deltok i utprøvingen av introduksjonsprogram ble utelatt.

²⁰ Kommuner som hadde færre enn 20 deltakere i programmet rapporterte for alle deltakere.

Svarprosent/Svartilbøyelighet

Som i andre undersøkelser mot liknende målgrupper, varierer svarprosenten betydelig. Samlet sett oppnådde undersøkelsen en svarprosent på 48 prosent blant de tidligere deltakerne i introduksjonsprogrammet og 41 prosent blant ikke-deltakerne. Bare en av ti sa aktivt nei til å delta i undersøkelsen. At personer var vanskelige å finne på grunn av lite oppdaterte adresser i Folkeregisteret eller galt, eventuelt manglende telefonnummer var et langt større problem. Rundt halvparten av utvalget falt ut på grunn av gal adresse eller manglende telefon. Blant personer fra Irak/Iran var dette et mindre problem – bare en firedel var umulige å få kontakt med. Særlig stort var problemet i den somaliske delen av utvalget der nærmere halvparten av bruttoutvalget ikke ble purret over telefon grunnet mangelfulle opplysninger. Andelen som ikke lot seg finne i gruppen "andre nasjonaliteter" er også høy, men dette har trolig også med språkvansker å gjøre i den forstand at det også gjorde oppsporingsarbeidet vanskeligere. Det var et problem her at intervjuerne ikke snakket flyktingenes morsmål. Informasjonsbrevet om undersøkelsen ble sendt ut på morsmål i tillegg til norsk i de største språkgruppene (somal, arabisk og kurdisk). Intervjuerstaben behersket samlet sett somali, arabisk, kurdisk (sorani og kurmanji), fransk, spansk og persisk. Like fullt ble 39 intervjuer avbrutt på grunn av språkproblemer.

Et spesielt tiltak i denne undersøkelsen, var at alle som lot seg intervjuet ble tilbudt et universal gavekort pålydende 150 kroner. Tiltaket ble brukt for å motivere for deltakelse først og fremst fordi bruttoutvalget av tidligere deltakere i forsøkene med introduksjonsprogram var så lavt at en høy deltakelse var viktig. De som ønsket, kunne velge å donere gavekortet til Redd Barna. Vi har nødvendigvis bare kvalitativ informasjon om, og i hvilken grad, et slikt insentiv bidro til høyere svarprosent. Tilbakemeldinger fra intervjuerne var imidlertid at beløpet var for lavt til å spille noen stor rolle, men at det i flere tilfeller var hyggelig å kunne tilby noe til gjengjeld for den tiden respondentene tross alt brukte.

Tabell V16 Oversikt over bruttoutvalg, frafall og antall/andel gjennomførte intervjuer etter landbakgrunn og deltaker/ikke-deltaker.

	Somalia		Irak		Andre		Totalt	
	D	I-D	D	I-D	D	I-D	D	I-D
Nektet (antall)	6	10	11	14	24	37	41	61
Ukjent adresse (antall)	16	49	5	19	66	36	87	104
Aldri hjemme (antall)	15	30	18	20	45	115	78	165
Språkvansker (antall)	15	24	15	24
Intervjuet (antall)	27	61	58	97	73	88	158	246
Bruttoutvalg (antall)	64	150	92	150	223	300	329	600
<i>Nekt (prosent)</i>	9	7	12	9	11	12	12	10
<i>Ikke funnet (prosent)</i>	48	53	25	26	50	50	50	45
<i>Språkvansker (prosent)</i>	7	8	5	4
<i>Svarprosent</i>	42	41	63	65	33	29	48	41
<i>Svartilbøyelighet</i>	82	86	84	87	65	59	96	74

FRIBERG, JON HORGEN (2005): UNGDOM, FRITID OG DELTAKELSE I DET FLERKULTURELLE OSLO. FAFO-NOTAT 2005:16.

Tema

Hensikten med undersøkelsen er å kartlegge deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter blant ungdom i Oslo, og finne årsaker til de forskjeller som finnes mellom ulike etniske grupper. Utgangspunktet er en uttrykt bekymring for at ungdom som enten selv har innvandret eller har innvandrede foreldre, ikke deltar på lik linje med andre etnisk norske ungdommer i de organiserte fritidstilbudene som finnes.

Hovedfunn

Ungdom med ikke-vestlig bakgrunn er i mindre grad med i organisasjoner eller foreninger enn barn med etnisk norsk bakgrunn. Jenter med bakgrunn fra land som Marokko, Vietnam, Pakistan og Irak har særlig lav organisasjonsdeltakelse. Blant de som oppgir at de er medlem av en organisasjon, deltar de med ikke-vestlig bakgrunn i mindre grad i det man forbinder som typiske organisasjonsaktiviteter enn andre. Også her er jentene minst aktive. Gutter med ikke-vestlig bakgrunn er like aktive som etnisk norske når det gjelder trening og sportsaktiviteter utenom idrettslagene. Motivasjonen for å delta i organiserte fritidsaktiviteter ser ut til å være høy, også blant ungdom med ikke-vestlig bakgrunn, og fordelene ved å være aktiv i en organisasjon vurderes likt. Variasjoner i deltakelse forklares delvis av økonomi, og delvis av kulturell kapital (foreldrenes utdanningsnivå og elevens karakterer). Det gjenstår likevel store forskjeller også etter kontroll for disse forholdene og rapporten drøfter derfor i tillegg forhold som organisasjonenes evne til å inkludere nye grupper av medlemmer, segregerte ungdomsmiljøer, ulike forventinger knyttet til tid med familie og til inntektsbringende arbeid og spørsmål om foreldres vurderinger av hva slags aktiviteter som egner seg for hhv gutter og jenter.

Utvalg, metode og svartilbøyelighet

Populasjonen for undersøkelsen bestod av alle elevene ved grunnkurs ved alle offentlige skoler i Oslo. Dette utgjorde i alt 4930 elever. Privatskolene og spesialskolene er holdt utenfor undersøkelsen. Datainnsamlingen ble gjennomført ved at elevene fylte ut et spørreskjema som ble delt ut i klassen. Utfyllingen skjedde under tilsyn av en lærer. Undersøkelsen har to typer frafall: skolevist og individuelt. Tre skoler, Sogn, Ullern og Ulsrud, valgte å ikke delta på grunn av manglende kapasitet. Til sammen omfattet dette et frafall på 1072 personer. I tillegg oppstod det individuelt frafall når enkeltelever ikke ønsket å delta eller ikke var til stede da undersøkelsen ble gjennomført. Det individuelle frafallet utgjorde 860 elever. Avhengig av om vi regner bruttoutvalget som hele populasjonen og inkluderer både det skolevise og individuelle frafallet, eller regner de skolene som takket ja til å delta i undersøkelsen som bruttoutvalget, får vi en svarprosent på henholdsvis 61 eller 78 prosent.

FRIBERG, JON HORGEN OG GURI TYLDUM (RED.) (2007): POLONIA I OSLO. EN STUDIE AV ARBEIDS- OG LEVEKÅR BLANT POLAKKER I HOVEDSTADSOMRÅDET. FAFO-RAPPORT 2007:27.

Tema

Etter EU-utvidelsen østover i 2004 har Norge blitt et sentralt destinasjonsland for arbeidsmigrasjon fra Polen. De polske arbeidsinnvandrerne har vært svært viktige i blant annet byggebransjen, industrien og landbruket, og har gjort det mulig å opprettholde høy produksjon i en periode med stramt arbeidsmarked og høy økonomisk vekst. Arbeid i Norge har gitt mange polakker mulighet til økte inntekter og bedre levestandard. Samtidig blir det stadig avdekket historier om grov utnyttning og underbetaling, og vi har til nå visst lite om hva slags forhold polakkene i Norge lever og arbeider under, og hvordan de selv opplever møtet med det norske samfunnet. Denne rapporten gir et innblikk i deres liv i Norge, og besvarer sentrale spørsmål om hvordan de opplever det norske arbeidslivet. Hvem er de, og hvor kommer de fra? Hvorfor har de kommet til Norge, og hvor lenge planlegger de å bli? Hva slags lønns- og arbeidsvilkår har de, hvordan forholder de seg til norske fagforeninger, og i hvilken grad får de tilgang til velferdsgoder i Norge? Rapporten peker på hvilke utfordringer både norske myndigheter og polakkene i Norge selv står overfor i det utvidede europeiske arbeidsmarkedet.

Hovedfunn

Det er store forskjeller i arbeids- og levekår mellom ulike grupper polske arbeidsinnvandrere. Mens mange har relativt gode arbeidsvilkår og tilgang til nødvendige sosiale velferdstjenester i Norge og er fornøyde med sin situasjon, er det andre grupper som systematisk opplever usikre arbeidsvilkår, lav lønn og manglende tilgang til helse og velferdstjenester. De avgjørende faktorene som påviker deres situasjon er 1) deres tilknytningsform til det norske arbeidsmarkedet: De som ansettes direkte i norske firmaer har betydelig bedre kår enn de som hyres inn via utenlandske underleverandører. 2) Legal status: Rapporten viser at det har vokst fram et betydelig marked for arbeid utenfor og i gråsonene av loven med svært dårligere vilkår for polske arbeidstakere uten oppholdstillatelse eller tilgang til grunnleggende beskyttelse mot utnyttning. 3) Kjønn og bransje: Markedet for polsk arbeidskraft i Oslo er ekstremt kjønnsdelt – nesten alle menn jobber i bygg, mens flertallet av kvinner jobber med renhold i private hjem. Flertallet av kvinner befinner seg i den uformelle økonomien med svært usikre arbeidsvilkår og få muligheter til å legalisere sitt opphold og få tilgang til helse og velferdstjenester. Fordi så mange befinner seg i den uformelle økonomien, er antallet kvinner høyere enn offisiell statistikk tilsier. Undersøkelsen viser videre at svært mange polske arbeidsinnvandrere har et relativt langsiktig perspektiv på sitt opphold i Norge og ønsker å bringe sine familier hit. Videre viser undersøkelsen en økende tendens til at arbeidsinnvandrere melder seg inn i norske fagforeninger.

Metode og utvalg

Studien retter seg kun mot polske borgere i Norge, siden dette er den største gruppen blant nye arbeidsinnvandrere etter EU-utvidelsen. Dette er imidlertid en vanskelig tilgjengelig populasjon for statistikkproduksjon. For det første finnes det ingen fullstendig liste over befolkningen som vi kan trekke et utvalg fra. For det andre er det mange som kun oppholder seg i Norge i korte perioder av gangen, og mange har ikke ordinære adresser, men bor i brakker og andre midlertidige boliger. Om vi finner boligene deres er det dessuten stor sannsynlighet for at vi ikke treffer dem hjemme, siden mange har svært lange arbeidsdager. Sist, men ikke minst kan mange være skeptiske til å la seg intervju, dersom de ikke har lovlig arbeid eller opphold i Norge. Snøballrekruttering kan være en god måte å komme i kontakt med slike målgrupper på. Ved å be respondentene identifisere nye respondenter som tilhører målgruppen, kan man få et mer effektivt

og målrettet utvalg. Problemet er at vi da ikke vil få representative estimater fordi snøballrekrutteringen gir en rekke skjevheter i utvalget. Rekrutteringsprosessen i seg selv kan gi overrepresentasjon av bestemte typer personer og folk med store nettverk vil lett bli overrepresentert.

Et av de mer vellykkede forsøk på å omgå disse svakhetene er Douglas Heckathorns *Respondentdrivet Utvalgstrekkning* (RDS). Heckathorn introduserer to nye elementer til snøballmetoden: Et dobbelt insentivsystem og estimeringsmetoder som tar hensyn til størrelse på og egenskaper ved nettverket. Gjennom det doble insentivsystemet betaler man respondentene for både å delta i undersøkelsen, og for å rekruttere nye respondenter. Belønningen for å rekruttere er minst like viktig som betalingen for å delta. Den som rekrutterer har selv opplevd å bli intervjuet, og fungerer som garantist og pådriver ovenfor potensielle respondenter. I vår studie av arbeids- og levekår blant polakker i Oslo (PMO studien) var det ofte rekrutterer som kontaktet oss for å gjøre en avtale – ikke respondentene selv. Videre ser vi at det doble insentivsystemet kan være effektivt selv for å komme i kontakt med mer velstående respondenter som ikke nødvendigvis er interessert i belønningen på egne vegne; flere respondenter understreket at de deltok kun for å gjøre en venn en tjeneste. Antallet respondenter som kan rekrutteres er begrenset (mellom 2 og 6 personer), da datakvaliteten blir bedre i ”lange og smale” bølger (i.e. mange runder med begrenset økning i hver runde), enn i korte og brede. Det er også viktig å unngå en for rask vekst i bølgen, da man vil ønske å unngå å bli oversvømmet av respondenter. Rekrutteringen organiseres ved at alle respondenter etter gjennomført intervju får utdelt et sett vouchere (tilsvarende maksimumsantall de kan rekruttere) som de kan gi til venner og bekjente i målgruppen. Kun personer som har en gyldig voucher kan bli intervjuet. Alle vouchere som blir mottatt blir registrert slik at rekrutterer kan få utbetalt sin belønning. En stor fordel med RDS som surveymetode er nettopp at respondentene kontakter oss for å delta. I PMO studien brukte vi SMS som kontaktform; for å gjøre avtale om intervju sendte respondentene en SMS til oss med ordet MØTE, og så ringte feltkoordinatoren dem tilbake for å gjøre avtale om intervju. For å gjøre avtale om å hente penger sendte de SMS med ordet PENGER. Bruk av SMS som kontaktform kan være en stor fordel dersom man henvender seg til ulike språkgrupper i undersøkelsen, og trenger å allokere intervjuere mht. språk.

I utregning av estimatene tar man i RDS hensyn til *overgangssannsynlighetene* mellom grupper, dvs. sannsynligheten for at personer med en gitt egenskap rekrutterer personer med samme egenskap (f.eks om kvinner rekrutterer andre kvinner eller menn). Eksempelvis antar en at det finnes en sannsynlighet for at en kvinne skal rekruttere en annen kvinne, og en annen for at hun skal rekruttere en mann. Hvis disse overgangssannsynlighetene er konstante vil rekrutteringsprosessen matematisk kunne sees på som en første ordens Markov-prosess. En egenskap ved en slik prosess er at den relativt kort ut i kjeden av rekrutteringer vil konvergere mot en stabil fordeling av egenskaper (i eksempelet andelen menn og kvinner) som tilsvarende fordelingen i den aktuelle populasjonen. I tillegg blir alle respondenter spurt hvor mange de kjenner i målgruppen, og sammen med overgangssannsynlighetene blir informasjon om respondentens og dennes rekrutterers størrelse på nettverk brukt til å produsere estimater. Dette betyr at vekt og varians er egenskapsspesifikke. En egen programvare er produsert for analyse av RDS data, og kan lastes ned fra www.respondentdrivensampling.com. Programvaren lider imidlertid fremdeles under et dårlig brukergrensesnitt, og har begrensete muligheter for multivariat analyse.

KAVLI, HANNE (2007): EN FELLES FRITID? LIVET ETTER SKOLETID BLANT BARN OG UNGE I OSLO. FAFO-RAPPORT 2007:22.

Tema

I denne studien rettes søkelyset mot barn og unge som bor i Norge og deres sosiale nettverk slik det kommer til uttrykk gjennom kontakt med venner og deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter. Bakgrunnen for undersøkelsen var et ønske om å kartlegge hvilke barn og unge som har forhøyet risiko for å stå utenfor sosiale arenaer som er vanlige blant jevnaldrende. Sentrale spørsmål var: Hvor omfattende er forskjellene i deltakelse mellom barn og unge med ulike landbakgrunn? Finner vi samme variasjoner i vennekontakt som vi ser med hensyn til deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter? Hva betyr forhold som for eksempel familieøkonomi, bostabilitet og foreldres holdninger til typisk vestlige aktivitetsmønster for barnas deltakelse? Og ikke minst – kan vi forvente at forskjellene vil jevne seg ut over tid, eller står vi overfor et mer permanent trekk ved Norge som flerkulturelt samfunn?

Hovedfunn

De aller fleste barn og unge har regelmessig kontakt med venner på fritiden, uavhengig av landbakgrunn og kjønn. Blant de relativt få som ifølge foreldrene ikke har kontakt med venner etter skoletid er barn med pakistansk eller somalisk bakgrunn overrepresentert sammenliknet med barn i resten av befolkningen.

Organiserte fritidsaktiviteter er langt mer vanlig blant barn med norsk bakgrunn enn blant barn med pakistansk eller somalisk bakgrunn. Jenter med pakistansk eller somalisk bakgrunn deltar i markert lavere grad enn guttene og kjønnsforskjellene er størst i de eldste aldersgruppene. Blant barn med norsk bakgrunn er det ingen forskjeller i omfanget av gutters og jenters deltakelse.

Tre av fire pakistanske og somaliske foreldre er positive til at barna kan delta på skolerelaterte fritidsaktiviteter. En av fire foreldre sier likevel at de ikke ønsker at barna skal delta på leirskole eller andre overnattingsturer i skolens regi. At barna sover hjemme, muslimske lærere, mer informasjon om aktiviteten og opplegget rundt, tilbud om å låne nødvendig utstyr og ikke egenandel ble trukket fram av foreldrene som eksempler på tiltak som ville gjøre det mer aktuelt å la barna delta i slike aktiviteter i skolens regi. Om lag tre av fire foreldre opplever at de regler og verdier som barna lærer i skolen er de samme som foreldrene ønsker å formidle til barna hjemme.

Blant barn med pakistansk og somalisk bakgrunn går et flertall i de yngste aldersgruppene på Koranskole, men andelen deltakere synker etter hvert som barna blir eldre. Blant barn med pakistansk bakgrunn i aldersgruppen 6–9 år går 36 prosent på Koranskole daglig. Blant barn med somalisk bakgrunn er daglig Koranskole langt mindre vanlig.

Undersøkelsen dokumenterer store variasjoner i situasjonen på boligmarkedet blant barnefamilier i Oslo. Somaliske familier, spesielt enslige forsørgere, opplever flere problemer med boligen og flytter i gjennomsnitt oftere enn både pakistanske og norske familier. Nær halvparten av de somaliske flytterne har byttet bolig ufrivillig siste fem år, mot 29 prosent av de pakistanske og 12 prosent av de norske flyttefamiliene.

Metode
Besøksintervju

Utvalg

Utvalget er trukket fra Folkeregisteret. Det ble gjort avgrensinger i bosted (Oslo), familietype og barnas alder (minst et barn i skolealder) og begge foreldrenes fødeland (Pakistan eller Somalia). I trekket ble Statistisk sentralbyrås definisjon av innvandrere anvendt – det vil si en person som er født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre, eller født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Bruttoutvalget er dermed sammensatt av familier i Oslo med minst ett barn i skolealder, der begge foreldrene har innvandringsbakgrunn fra Somalia eller Pakistan.

Svarprosent/svartilbøyelighet

Foreldrene fikk tilsendt et informasjonsbrev om undersøkelsen, der de fikk mulighet til å reservere seg fra å delta. Under 5 prosent i begge landgrupper benyttet seg av denne muligheten. Intervjuerne kontaktet deretter familier som ikke hadde reservert seg fortløpende, fram til ca 600 intervjuer var oppnådd. I den somaliske gruppen ble hele populasjonen (familier med minst ett barn i skolealder i Oslo) forsøkt kontaktet.

Totalt ble det gjennomført intervju med 58 prosent av de familiene som ble forsøkt kontaktet, henholdsvis 60 prosent av familiene med somalisk bakgrunn og 56 prosent av familiene med pakistansk bakgrunn. Svartilbøyeligheten, altså andelen av de personene intervjuerne kom i kontakt med som deltok i undersøkelsen, var henholdsvis 71 prosent blant personer med pakistansk innvandringsbakgrunn og 82 prosent blant personer med somalisk innvandringsbakgrunn.

Tabell V17 Svarprosent og svartilbøyelighet i "En felles fritid".

	Antall forsøkt kontaktet	Gjennomførte intervjuer	Andel nekt	Andel ikke funnet	Svarprosent	Svartilbøyelighet
Pakistan	661	373	23 %	20 %	56 %	71 %
Somalia	369	220	13 %	27 %	60 %	82 %
Totalt	1030	593	20 %	23 %	58 %	75 %

I likhet med tidligere undersøkelser er det en relativt liten andel som nekter å delta i undersøkelsen – 13 prosent i det somaliske utvalget og 23 prosent i det pakistanske. Det som trekker ned svarprosenten er den relativt høye andelen familier som vi ikke kom i kontakt fordi de ikke lenger var bosatt på folkeregistrert adresse. Dette gjelder hele 27 prosent av det somaliske utvalget og 21 prosent av det pakistanske. Dette anser vi som relativt høyt i et utvalg der barn i skolealder var et kriterium for å trekkes ut. I en del tilfeller greide intervjuerne å spore opp familier i utvalget via nettverk og samtaler med nåværende beboer, så det reelle omfanget av uregistrerte flyttinger er høyere enn det som framgår av tabellen. Denne ekstra innsatsen i å spore opp personer i utvalget som ikke lenger bodde på folkeregistrert adresse kan ha bidratt til å redusere skjevhetene i materialet. Like fullt er det grunn til å anta at de familiene som flytter oftest vil være underrepresentert i vårt datamateriale, nettopp fordi de er vanskeligere å spore opp.

Både svarprosent og svartilbøyelighet i denne undersøkelsen er relativt høy sammenliknet med andre undersøkelser rettet mot de samme landgruppene. En mulig årsak kan være temaet for intervjuet, som ifølge intervjuerne ble oppfattet som relevant av målgruppen.

Kvalitetssikring:

Intervjuerne gjennomgikk, som i de andre undersøkelsene, grundig opplæring i forkant. Hver intervjuer gjennomgikk deretter de tre første intervjuene med ansvarlig forsker for å oppklare eventuelle misforståelser. De neste intervjuene ble kvalitetssikret på samme måte fram til de var

feilfrie. Etter at datainnsamlingen var avsluttet ble intervjuerne samlet til et felles seminar, der hovedtrender fra surveyen ble presentert og de fikk anledning til å kommentere resultatene. Dette viste seg nok en gang å gi viktig informasjon og input til fortolkninger av surveyematerialet. Ansvarlig forsker gjennomførte også selv flere intervjuer i en tidlig fase av datainnsamlingen for å få et bedre grep om hvordan spørreskjemaet fungerte.

KAVLI, HANNE C OG MARJAN NADIM (UNDER ARBEID): PÅGÅENDE UNDERSØKELSE OM FAMILIEPRAKSIS OG LIKESTILLING I ULIKE ETNISKE GRUPPER I NORGE. KOMMENDE FAFO-RAPPORT 2009:21.

Tema

Undersøkelsen retter søkelyset mot hvordan menn og kvinner i ulike familier og med ulike familietyper organiserer hverdagen. Vi kartlegger mellom annet holdninger til ekteskap, familiestørelse og skilsmisser, til kjønnsroller og til barneoppdragelse. Søkelyset rettes også mot etterkommere av innvandrere og eventuelle endringer i familiepraksiser mellom generasjoner, samt mot ulike forståelser av menn og maskulinitet. Datainnsamlingen er i skrivende stund avsluttet, men analysene er ikke ferdige. Vi vil derfor ikke referere noen hovedfunn, men kun beskrive selve datainnsamlingen.

Utvalg

Bruttoutvalget i undersøkelsen tok utgangspunkt i et uttrekk fra Det sentrale folkeregister. Uttrekket for undersøkelsen ble gjort i henhold til følgende spesifikasjoner: Alder: 21 og 55 år, Kjønn: lik fordeling av menn og kvinner, Landbakgrunn: Iran, Irak, Vietnam, Pakistan (innvandret), Pakistan (etterkommere) og Norge. Statistisk sentralbyrås definisjon av innvandrere ble benyttet – det vil si en person født i Norge av to utenlandsfødte foreldre, eller født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre. Disse personene ble identifisert ved variablene <eget fødeland>, <mors fødeland> og <fars fødeland>. Merk at barn av en etnisk norsk og en innvandret ikke er inkludert i utvalget. Innenfor de skisserte uttrekkskriteriene ble det trukket 13374 personer brutto. EDB Businesspartner var ansvarlig for uttrekket fra folkeregisteret, og brukte et stratifisert opplegg med tilfeldighet innenfor strataene. I utgangspunktet var det også satt som et kriterium at personene som skulle trekkes skulle ha en botid i Norge tilsvarende minimum 3 år etter innvilget oppholdstillatelse, men dette gikk vi bort fra grunnet usikkerhet knyttet til uttrekkprosedyrer.

Metode

Undersøkelsen ble gjennomført over telefon og hvert intervju tok i snitt 20 minutter. Siden tidligere erfaringer med intervjuing i innvandrergupper tilsa at svarprosenten ofte blir dårligere i disse gruppene sammenlignet med for gjennomsnittet av befolkningen, ble det iverksatt en del tiltak for å prøve å gjøre svarprosenten så høy som mulig i denne undersøkelsen. For det første ble det tilrettelagt for intervjuing på morsmål for samtlige landgrupper som inngikk i undersøkelsen. Det ble også lagt opp til en ekstra lang feltperiode (ca. 18 uker totalt), for å legge til rette for å gjøre avtaler, særlig med tanke på at det for mange av målgruppene er vanlig med lange utenlandsopphold om sommeren. Intervjuobjektene ble videre ringt opp langt flere ganger i

²¹ Teksten er for en stor del hentet fra Synovate Norges dokumentasjonsnotat levert sammen med datamaterialet

gjennomsnitt enn det som er standard ved vanlige telefonundersøkelser. Det ble dessuten brukt mye tid og ressurser på å lete opp alternative nummer til respondentene på Internett, siden mange av de numrene som hadde blitt koblet på Folkeregistertrekket ved den opprinnelige ”nummersettingen” ikke var korrekte. Videre ble respondentene tilbudt å få tilsendt et eget informasjonsbrev for å skape en større legitimitet for undersøkelsen. For å legge til rette for best mulig svarprosent ble det gjort intervjuing både på dag- og kveldstid. I noen grupper var det enklere å få tak i respondentene, og kvinner spesielt, på dagtid. I tillegg til dette ble det stort sett benyttet en fast stab av intervjuere, og det ble også holdt et motivasjonsmøte og oppsummeringsmøte med intervjuerne.

Svarprosent/svartilbøyelighet:

En stor del av frafallet, 38 prosent og 1889 personer, er registrert som ”ikke svar”. Dette er personer/ nummer hvor intervjuerne ikke har oppnådd kontakt, og dermed ikke har kunnet avklare annen status. I ”ikke svar”- gruppen inngår det dessuten noen respondenter (ca. 2 % av antall forsøkt kontaktet) som måtte avbryte intervjuingen på grunn av språkvansker. Frafall grunnet språk var primært et problem i gruppen med irakisk landbakgrunn, hvor dette gjaldt 85 personer. I intervjuernes skriftlige oppsummeringer underveis og i etterkant av datainnsamlingen noterer enkelte at de har fått positiv respons på muligheten for å intervjues på morsmål fra respondenter som tidligere har blitt forespurt om å delta i undersøkelser, men har vært forhindret på grunn av språkvansker.

Svarprosenten er høyest blant pakistanske etterkommere. Her ble alle i målgruppen invitert til å delta i undersøkelsen, noe som innebærer at halvparten av alle pakistanske etterkommere i alderen 21–55 år er intervjuet. Lavest svarprosent finner vi blant irakiske innvandrere, men også i den vietnamesiske gruppen er svarprosenten under snittet. I likhet med de andre undersøkelsene er imidlertid svartilbøyeligheten langt større – både blant iranske innvandrere og pakistanske etterkommere 70 prosent.

Tabell V18 Svarprosent og svartilbøyelighet i ”Familiepraksis og likestilling”.

	Antall forsøkt kontaktet	Antall intervjuer	Antall nekt	Antall ikke funnet	Svarprosent	Svartilbøyelighet
Irak innv.	1000	300	208	492	30 %	59 %
Iran innv.	826	312	131	383	38 %	70 %
Pakistan innv.	801	300	206	295	37 %	59 %
Pakistan etterk.	597	300	129	168	50 %	70 %
Vietnam innv.	914	300	305	309	33 %	50 %
Norge	795	300	253	242	38 %	54 %
Total	4933	1812	1232	1889	37 %	60 %

BRÅTHEN, MAGNE, ANNE BRITT DJUVE, TOR DØLVIK, KÅRE HAGEN, GUDMUND HERNES OG ROY A. NIELSEN. 2007. LEVEKÅR PÅ VANDRING. VELSTAND OG MARGINALISERING I OSLO.

Tema

Rapporten omhandler levekårs situasjonen i Oslo og analyserer forskjeller etter blant annet bydelsgruppe, alder, utdanning og etnisk gruppe.

Hovedfunn

Oslo er en by preget av velstand og muligheter. Også minoritetsbefolkningen tar del i velstandsveksten som har skjedd siden forrige levekårsundersøkelse i Oslo (1994). Likevel er det fortsatt betydelige etniske skillelinjer i økonomi og helse. Barnefattigdom rammer nesten utelukkende barn med etnisk minoritetsbakgrunn. Det er ikke spurt spesifikt om brukertilfredshet, men noen av spørsmålene som er stilt kan indirekte si noe om vurderingen av offentlige tjenester: I den norske befolkningen er det ti prosent som nevner bedre velferdstjenester som ett av de to viktigste forholdene som ville kunne bidra til å gjøre livet bedre, mens bare to prosent av tamilene og pakistanerne og fire prosent av somalierne svarer det samme. Minoritetsgruppene er også klart mindre opptatt av fritid, mens de i klart større grad nevner "barn" og "tryggere nærmiljø" som forhold som ville gjøre livet bedre. Det er klart færre i innvandrergруппene enn i majoritetsbefolkningen som bekymrer seg for at de ikke skal få nok velferdstjenester når de blir gamle. Innvandrerne bekymrer seg derimot for å bli ensomme. (Kilde: nye analyser av surveydataene).

Metode

Telefonintervju. Det ble brukt tospråklige intervjuere til intervju minoritetsutvalgene. Forskere fra Fafo var involvert i opplæringen av intervjuerne. Intervjuperioden var kort (seks uker).

Utvalg

Det er trukket et utvalg fra folkeregisteret av personer mellom 20 og 80 års. Utvalget var stratifisert etter visse fødeland: Det er trukket et eget utvalg av personer født i hhv Pakistan, Somalia og SriLanka, samt et utvalg fra befolkningen minus disse landgruppene.

Svarprosent

Tabell V19 Svarprosent og svartilbøyelighet i "Levekår på vandring".

	<i>Bruttoutvalg</i>	<i>Nettutvalg</i>	<i>Nekt</i>	<i>Ikke kontakt</i>	<i>Svarprosent</i>	<i>Svartilbøyelighet</i>
Hovedutvalg	4218	3501	35	17	48	58
Pakistan	547	356	26	35	39	60
Somalia	609	329	20	46	34	63
SriLanka	471	325	23	31	46	67

Andre norske undersøkelser

ROGSTAD, JON (2007): DEMOKRATISK FELLESSKAP. POLITISK INKLUDERING OG ETNISK MOBILISERING.

Tema

Politisk deltakelse og tillit til politiske institusjoner.

Hovedfunn

I en del av spørsmålene er det betydelige forskjeller mellom de tre gruppene, men et fellestrekk er at både valgdeltakelsen og tilliten til politiske institusjoner er klart lavere i de tre innvandrergruppene enn blant etniske nordmenn.

Utvalg

1200 respondenter med bakgrunn fra hhv Tyrkia, Pakistan, Bosnia og Norge. Utvalgene i innvandrergruppene er trukket fra Folkeregisteret. Kriteriet for å bli trukket ut var at respondenten selv eller en av foreldrene var født i Pakistan, Bosnia eller Tyrkia, og at man på trekketidspunktet hadde folkeregistrert adresse i Oslo. Personer uten (kjent) innvandrerbakgrunn er trukket tilfeldig fra Telenors abonnementsregister. Undersøkelsen ble gjennomført i perioden fra midt på høsten 2003 fram til årsskiftet 2004.

Metode

Telefonintervju. Spørreskjemaet som er brukt er utformet i samarbeid med en rekke europeiske forskningsinstitutter, og liknende undersøkelser er gjennomført i Sverige, Danmark, Nederland, Tyskland og Belgia (resultater fra disse undersøkelsene er imidlertid ikke referert). Spørreskjemaet er oversatt til de tre aktuelle språkene. Dataene ble samlet inn av Opinion gjennom en telefonsurvey. Telefonsurvey ble valgt framfor personlige intervju av kostnadsmessige hensyn. Postal survey ble valgt bort med den begrunnelse at denne metoden erfaringsvis gir lav svarprosent i minoritetsbefolkningen.

Svarprosent

På grunnlag av opplysningene i vedlegg 1 til rapporten kan følgende tabell over svarprosent og tilbøyelighet presenteres.

Tabell V20 Svarprosent og svartilbøyelighet i "Demokratisk fellesskap".

<i>Land- bakgrunn</i>	<i>Prosent nummersatt av bruttoutvalg</i>	<i>Antall intervjuet</i>	<i>Antall oppringte</i>	<i>Nekt- prosent av oppringt</i>	<i>Prosent ikke svar</i>	<i>Svarprosent av oppringt</i>	<i>Svar- tilbøyelighet</i>
Tyrkia	Ikke oppgitt	300	795	46,7	15,6	37,7	44,7
Bosnia	Ikke oppgitt	300	568	42,4	4,8	52,8	55,5
Pakistan	Ikke oppgitt	300	493	24,5	14,6	60,9	71,3
Norge	Ikke aktuelt	300	1406	34,7	44,0	21,3	38,1

Når utvalg trekkes fra folkeregisteret og deretter nummersettes (telefonnummer hentes fra Telenors register og kobles på riktig abonnent) er det vanligvis en del personer man ikke lykkes i å finne telefonnummer til. Dette kan skyldes at navn ikke er stavet identisk i Telenors registre som i folkeregisteret, at enkelte har hemmelig telefonnummer, og at telefondekningen fortsatt kan være lavere i enkelte befolkningsgrupper. Det kan for eksempel være en utfordring å finne telefonnummer til godt voksne pakistanske kvinner. Det er ikke oppgitt i hvilken grad dette var et problem i denne undersøkelsen. Kvinner utgjør imidlertid nesten halvparten av respondentene i hver av innvandringsgruppene, noe som tilsier at man har lykket relativt godt i å nå fram til disse (i det norske utvalget er det overvekt av kvinnelige respondenter). Svarprosenten regnet på basis av antall oppringte personer er svært lav i det norske utvalget, og svartilbøyeligheten er nokså lav både i det norske, det tyrkiske og det bosniske utvalget. Den pakistanske gruppen skiller seg her ut, med en svartilbøyelighet på 71 prosent. Når det først oppnås kontakt ønsker altså sju av 10 pakistanere å la seg intervju.

Svarprosenten for øvrig er lav i forhold til andre telefonsurveys. I rapporten nevnes at temaet kan oppleves som vanskelig (demokrati og deltakelse) og ubehagelig (det flerkulturelle Norge) som mulige forklaringer på dette. Det gjenstår likevel en rekke spørsmål knyttet til hvorfor den pakistanske gruppen i så fall opplever temaet som mindre vanskelig og ubehagelig, og hvorfor den norske gruppen tilsynelatende er vanskeligere å oppnå kontakt med (svært høy andel "ikke svar").

STAMSUND, MARY ANN: DEN STORE NORSKE BOLIGDUGNADEN. BOFORHOLD FOR FLYKTINGER. 1999, BYGGFORSK.

Tema

Kartlegging av boforholdene for flyktninger som ble bosatt under "den store boligdugnaden" i 1994 og 1995. Flertallet av flyktningene som omfattes av undersøkelsen er bosniske.

Hovedfunn

Flyktningene hadde i hovedsak gode boforhold, men en del flyktninger som bor i by rapporterte om for små boliger. De fleste flyktningene hadde kontakt med naboene, men mange ønsket likevel mer kontakt. Over halvparten av flyktningene i utvalget ønsket å flytte. De fleste ønsket å flytte til arbeid eller utdanning, men klima og for liten bolig var også hyppige flyttegrunner.

Metode

Postal. Spørreskjemaene ble oversatt til tre språk: engelsk, arabisk og bosnisk/kroatisk/serbisk. Konvolutter med brev og spørreskjema ble sendt til kommunene, kun med påført adresse. Kommunene påførte navn på adressene og videresendte konvoluttene til flyktningene. Det ble foretatt to purrerunder.

Utvalg

Trekkingen skjedde med utgangspunkt i boliger som kommunene hadde fått etableringstilskudd til. Det ble gjort et utvalg av 26 kommuner, hvorav fem store byer. I kommunene utenom byene ble alle boliger som hadde motatt tilskudd trukket ut, i byene ble det gjort et utvalg. Det ble i alt trukket ut 365 husholdninger.

Svarprosent

I 32 av boligene bodde det med sikkerhet ikke flyktninger. Dette kan regnes som en form for avgang. De 147 besvarte spørreskjemaene tilsier dermed en svarprosent på 44.

SØHOLT, SUSANNE: GJENNOM NÅLØYET – EN SAMMENLIGNING AV TILPASNINGER TIL BOLIGMARKEDET BLANT HUSHOLD MED PAKISTANSK, TAMILSK OG SOMALISK BAKGRUNN. 2007, NIBR

Tema

Tilpasninger på boligmarkedet blant hushold med minoritetsbakgrunn – hvordan oppleves og håndteres boligmarkedet?

Hovedfunn

Studien er en i hovedsak kvalitativ studie, og er nokså omfattende. Det er dermed ikke enkelt å gi en kortfattet oppsummering av hovedfunn. En av gruppene, nemlig den somaliske, er kartlagt i større bredde enn de andre to gruppene, og er den eneste gruppen som er kartlagt ved hjelp av surveyemetodikk. I denne gruppa er det identifisert to hovedstrategier som ble benyttet i møtet med den vanskelige boligsituasjonen: Reproduserende skikker – det vil si at de lente seg på sitt etniske nettverk og den somaliske gjestfriheten (i praksis: bodde hos andre), og tilpasninger til kommunal boligbistand. Den siste var gjerne resultat av resignasjon.

Metode

Personlig intervju på norsk/morsmål, med spørreskjema. Spørreskjemaet var på både norsk og somalisk.

Utvalg

Snøballrekruttering, til sammen 100 intervjuer.

Frafall

Ikke oppgitt. Det beskrives imidlertid at de somaliske intervjuerne opplevde det som vanskelig å oppnå de planlagte 10 intervjuene som hver av dem skulle gjennomføre. En av årsakene var at det var vanskelig å motivere til deltakelse når slik deltakelse ikke førte til bedre bosituasjon. For å oppnå det planlagte antallet intervjuer ble det satt to intervjuere på hver intervju.

TORGERSEN, LEILA. 2005. BETYDNINGEN AV INNVANDRERBAKGRUNN FOR PSYKISKE VANSKER BLANT UNGDOM. NOVA.

Metode

Skoleundersøkelse. Spørreskjema er delt ut, utfylt og samlet inn igjen i klassesituasjon. Elevene la selv det utfylte skjemaet i konvolutt og klistret igjen. Elever som ikke var til stede ble fulgt opp igjen ved en senere anledning.

Tema

Avhandlingens tema er i hvilken grad andregenerasjons innvandrere og opprinnelige norske ungdommer er forskjellige når det gjelder utbredelsen av psykiske vansker, samt om det er de samme risikofaktorene som gjør seg gjeldende i de to gruppene.

Hovedfunn

Andregenerasjons innvandrerungdom fra Pakistan oppga i større grad å være plaget av depressive symptomer sammenlignet med etnisk majoritetsungdommer. Krangling med foreldrene var en tydeligere risikofaktor for depressivt stemningsleie blant andregenerasjons innvandrerungdom, sammenlignet med etnisk majoritetsungdom. Det var ingen forskjeller i betydningen av tilknytning til foreldrene.

Utvalg

Analysene er gjort på bakgrunn av datamaterialet fra Ungdomsundersøkelsen i Oslo 1996. Utvalget består av samtlige elever i Oslo-skolene i de to siste klassetrinnene, inklusive spesialskoler og privatskoler. Til sammen deltok 11425 respondenter, hvorav 147 ungdommer født i Pakistan og 438 norskfødte ungdommer hvis begge foreldre ble født i Pakistan (i rapporten omtalt som andre generasjon). En rekke temaer er dekket. En detaljert beskrivelse av framgangsmåten er presentert i Bakken (1998).

Svarprosent

94,4. Det er ikke presentert frafallsanalyser etter landbakgrunn. Skjemaene ga inntrykk av samvittighetsfull utfylling, noe tilbakemeldinger fra lærere også støttet. Skjemaet var imidlertid noe for langt for en del elever, noe som viste seg i lavere svarprosent på slutten av spørreskjemaet. Oppfølgingsrunden økte svarprosenten med omkring fem prosentpoeng.

ØIA, TORMOD, 2003. INNVANDRERUNGDOM – KULTUR, IDENTITET OG MARGINALISERING. NOVA.

Metode

Skoleundersøkelse. (Spørreskjema er delt ut, utfylt og samlet inn igjen i klassesituasjon). Avhandlingen tematiserer (blant annet) innvandrerspesifikke faktorer knyttet til marginalisering blant ungdom.

Hovedfunn

Analysen avdekker en rekke forhold som påvirker tendensen til å utvikle asosialitet som er felles for norske ungdommer og innvandrerungdommer. Dessuten er det gjennomført en del analyser av innvandrerspesifikke forhold som blant annet viser at minoritetsungdom som ønsker å forholde seg både til hjemlandets (evt foreldrenes hjemland) kultur og til norsk kultur er best beskyttet mot asosialitet. Analysene viser dessuten at blant ungdom med minoritetsbakgrunn – i motsetning til blant norske ungdommer – påvirker mors yrkesaktivitet tendensen til asosialitet: Når mor er yrkesaktiv øker tendensen til asosialitet.

Utvalg og svarprosent

Samme som Torgersen (2005), over.

Internasjonale studier av minoritetsbefolkninger

STEVE JOHNSON OG YVETTE FIDLER, 2006. JOBCENTRE PLUS CUSTOMER SATISFACTION SURVEY: ETHNIC MINORITY BOOSTER 2005.

Policy Research Institute, Leeds.

Utgitt

2006 av Corporate document Service, Leeds, for Department for Work and Pensions under lisens fra Her Majesty's Stationary Office.

Metode

Telefonsurvey. Denne er utført av selskapet MORI.

Tema

Undersøkelsen kartlegger brukernes (kundernes) erfaringer, synspunkter på og tilfredshet med tjenestene fra Jobcentre Plus. Intervjuene fokuserte på den ferskeste erfaringen kundene hadde, uansett hvilken form for kontakt det var snakk om (personlig oppmøte på kontor, telefonkontakt, osv).

Hovedfunn

Kunder med etnisk minoritetsbakgrunn har hyppigere kontakt med Jobcentre Plus enn majoritetsbefolkningen. De er mer opptatt av at de ansattes høflighet og vennlighet, at de ansatte bærer navneskilt, og tilgjengelighet av tjenester for kunder som ikke behersker engelsk godt. Brukere som er kategorisert som "black" er minst fornøyd med kvaliteten på tilbudet, men variasjonene mellom etniske grupper i fornøydhet er relativt små. Brukere med minoritetsbakgrunn kjenner imidlertid i mindre grad til hvilke rettigheter de har som kunder.

Utvalg

Utvalget er trukket av ansatte i Department for Work and Pensions (DWP) fra databasene til Jobcentre Plus. Rapportens sammendrag starter med å slå fast at en rekke problemer oppsto i arbeidet med å etablere et representativt utvalg av alle kunder med minoritetsbakgrunn og tjenestetyper. I alt 2018 intervjuer ble gjennomført med kunder med minoritetsbakgrunn, og resultatene sammenliknet med svarene fra "white respondents". Som følge av problemene med å etablere et representativt utvalg er resultatene rapportert separat for brukere av ulike stønadstyper (Jobseekers Allowance, (JSA) Incapacity Benefit (IB) og Income Support (IS) – tilsvarende omtrent dagpenger, uføretrygd og sosialhjelp). Det understrekes at sammenlikninger mellom de ulike kundegruppene ikke er pålitelige.

Registrene til Jobcentre Plus er ufullstendige når det gjelder hvorvidt etnisk minoritetsbakgrunn er registrert. Mottakere av JSA er oftere enn ellers registrert med minoritetsbakgrunn, og for

denne stønadstypen ble det trukket et tilfeldig utvalg stratifisert etter etniskgruppe, alder, kjønn, stønadsperiode, kontortype og region.

Som følge av "sampling and statistical problems" er resultatene ofte rapportert for sammenslåtte grupper av minoriteter. De sammenslåtte kategoriene det rapporteres for er:

White

Black: black Caribbean, Black African, black other

Asian: Indian, Pakistani, Bangladeshi, other Asian

Other: mixed, Chinese, other

Enkelte variabler, og kun for JSA-kunder, er analysert etter mer detaljerte etniske grupper.

Svarprosent

15 557 JSA case ble trukket ut. 1333 intervjuer ble gjennomført, tilsvarende en svarprosent på 8,6. Tilsvarende stratifisering var ikke mulig å gjennomføre for de andre stønadsgruppene, som følge av for få registrerte mottakere med minoritetsbakgrunn. Det ble gjennomført 293 intervjuer med IB-mottakere og 392 intervjuer med IS-mottakere, med svarprosent på hhv 5 og 6. Selv om utvalget er trukket som et stratifisering sannsynlighetsutvalg er telefonintervjuingen gjennomført som et kvoteutvalg: Det er fastsatt en målkvote for hvert av strataene. Intervjuerne ringer til de har fylt kvotene.

Alt i alt vurderer forfatterne de metodiske og utvalgsmessige utfordringene ved undersøkelsen til å være så omfattende at resultatene bør tolkes med stor varsomhet: "It is clear from this introduction, in which the sampling and survey methodology have been set out in some detail, that the survey on which the results presented in the remainder of this report are based should be regarded as experimental in nature. Identifying and contacting EM customers of Jobcentre Plus was a problematic process and, although the survey team went to great lengths to ensure that the sample was as robust as possible, the resulting database has a number of shortcomings which mean that **great care should be exercised in interpreting the results from this pilot study**". S 9-deres utheving.

SHAUN L. GABBIDON OG GEORGE E. HIGGINS 2008: : THE ROLE OF RACE / ETHNICITY AND RACE RELATIONS ON PUBLIC OPINION RELATED TO THE TREATMENT OF BLACKS BY THE POLICE.

Police Quarterly, dec 2008.

Tema

I USA finnes omfattende dokumentasjon av at vurderingene av hvor profesjonelt og rettferdig politiet utfører sitt arbeid varierer med respondentenes etniske bakgrunn. Denne studien analyserer hvorvidt etnisk bakgrunn påvirker vurderingene av hvordan 'blacks' behandles av politiet.

Hovedfunnet

er – som i tidligere studier – at respondenter som selv er Blacks er klart mer tilbøyelige til å mene at Blacks ikke behandles rettferdig av politiet. Også personer med latinamerikansk bakgrunn ("Hispanics") er mer tilbøyelige til å mene at svarte ikke behandles rettferdig av politiet.

Metode

Telefonintervju. Datamaterialet er hentet fra the 2004 Minority Rights & Relations/Black-White Social Audit polls, som ble gjennomført av the Gallup Organization. Det er gjennomført 2250 telefonintervjuer. "Blacks" og "Hispanics" er oversamlet, og det er gjennomført henholdsvis 500 og 800 intervjuer i disse gruppene.

Svarprosent

Ikke oppgitt. Artikkelen viser til at Gallup beskriver datamaterialet som (etter vekting) representativt for USA, med en maksimum feilmargin på 5 prosent. Uten kjent svarprosent er slike feilmarginer etter vårt syn ikke pålitelige. Det er heller ikke oppgitt hvordan "blacks" og "hispanics" er identifisert, men det er sannsynlig at dette har skjedd ved egenkategorisering. På gallups hjemmesider er det informert om at enkelte av intervjuene med "hispanics" er gjennomført på spansk.

VAN RYZIN, GREGG, MUZZIO, DOUGLAS OG STEPHEN IMMERWAHR 2004: EXPLAINING THE RACE GAP IN SATISFACTION WITH URBAN SERVICES.

Urban Affairs Review 2004; 39; 613.

Tema

Artikkelen refererer en rekke undersøkelser som viser at svarte (blacks) i USA er mindre tilfredse med kommunale tjenester enn hvite. Forfatterne konkluderer med at forskjeller i tilfredshet etter rase og etnisitet er det mest konsistente funnet fra tre tiår med surveys av medborgertilfredshet med kommunale tjenester. De påpeker videre at det til tross for dette har vært viet liten oppmerksomhet til å forklare *hvorfor* svarte er mindre tilfredse med tjenestene. Kan ulikhetene tilbakeføres til ulikheter i sosioøkonomisk status, har de sammenheng med at noen etniske grupper bor segregert i områder med lavere tjenestekvalitet/større utfordringer, eller skyldes de at tilliten til lokale myndigheter og myndighetsutøvere varierer mellom etniske grupper? Dette er problemstillinger som analyseres i artikkelen.

Hovedfunn

Forfatterne finner at forskjeller i sosioøkonomisk status og nabolag bare forklarer en liten del av forskjellene i tilfredshet, mens forskjeller i tillit til myndighetene forklarer en stor del av forskjellene i tilfredshet. Selv etter kontroll for sosioøkonomisk status, bosted og tillit er det imidlertid signifikante forskjeller i tilfredshet mellom White, Blacks og Hispanics.

Metode

Dataene som er anvendt er fra to årganger av the Survey of Satisfaction with New York City Services (SSNYCS), med tilsammen 3635 respondenter. 34% av utvalget er karakterisert som "White", 27 prosent "Black", 25 prosent "Hispanic, 5 prosent "Asian" og 8 prosent "other".

Svarprosent

Ikke oppgitt

**MOGENSEN, G. V. OG P. C. MATTHIESSEN (RED.) 2000: INTEGRATION I DANMARK
OMKRING ÅRTUSINDSKFITET, INDVANDRERNES MØDE MED ARBEJDSMARKEDET OG
VELFÆRDSSAMFUNDET**

Rockwoolfondens forskningsenhed. Aarhus universitetsforlag.

Tema

Levekår blant danske innvandrere fra ikke-vestlige land, med særlig vekt på integrasjonen i arbeidsmarkedet. Undersøkelsen er ”stærkt inspireret af den ovenfor nævnte undersøgelse fra Norges Statistisk sentralbyrå” (SSBs Levekår blant innvandrere 1996).

Hovedfunn

Innvandrerne fra landene som er dekket av undersøkelsen har utdanning på et lavere nivå enn gjennomsnittet for den danske befolkningen. Utvalgene med bakgrunn fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam har relativt dårligere danskunnskaper (basert på spørsmål om intervjuvurdering) enn andre i utvalget. Jo mer utdanning fra hjemlandet, jo bedre danskunnskaper. Dessuten betyr det å delta i samfunnet mye; å være i arbeid, å omgås dansker og å ha dansk utdanning. I tillegg også oppholdstid og alder, og det at det snakkes dansk i hjemmet.

Innvandrerne er i mindre grad integrert på det danske arbeidsmarkedet i 1998 enn i 1985. For kvinner er det av stor betydning for sysselsettingen om de har barn under 7 år. Dette er ikke viktig for mennene, mens orientering mot det danske samfunnet har betydning for mennene. Danskunnskapene er svært viktige. Det er store forskjeller i sysselsettingsgraden mellom de ulike bakgrunnslandene i utvalget. Sannsynligheten for å være sysselsatt (blant dem som har søkt en jobb siste fem år) er lavere blant de som har mistanke om eller er sikre på at de har blitt diskriminert, sammenlignet med de som ikke har opplevd dette. Rapporten konkluderer med at arbeidsmarkedets integrasjonen for innvandrerne går tregt.

Rapporten går igjennom registerdata for mottak av diverse ytelser fra den danske staten. Her konkluderes det bla med at dårlige danskunnskaper øker sannsynligheten for å motta kontantutbetalinger, og at dette henger sammen med at dårlige språkkunnskaper gir dårligere sjanser på arbeidsmarkedet, og dermed øker behovet for støtte.

Rapporten viser at innvandrerne fra ikke-vestlige land har god kjennskap til helsevesenet og benytter seg av dette i vel så stor grad som den danske befolkningen generelt, med unntak av visse tjenester, som fysioterapi og tannhelsetjenester. Når det gjelder helse, er det sykdomsområder der innvandrere har bedre helse enn den danske gjennomsnittsbefolkningen, og områder der de har dårligere helse. Alt i alt er det ikke særlig store forskjeller i helsetilstanden, men sykdomsbildet er annerledes, med mindre sykdommer knyttet til livsstil, mindre alkoholbruk, færre krefttilfeller og oftere hjerte- og lungesykdommer. Andelen aborter er mye høyere blant innvandrerkvinnene i undersøkelsen enn gjennomsnittet i Danmark.

Rapporten legger også fram registeropplysninger om kriminalitet og lovbrudd i Danmark, og viser bla til at unge mannlige etterkommere og innvandrere fra ikke-vestlige land oftere er registrert med lovbrudd, men konkluderer også med at det er mange bakenforliggende faktorer som har betydning for forekomsten. I tillegg til kriminalitetsanalysen, inneholder rapporten en analyse av omfordeling via den offentlige sektor fra og til ulike grupper av befolkningen.

Metode

Hovedundersøkelsen er gjennomført av Danmarks Statistikk (DSt). 3 615 intervjuer blant ikke-vestlige innvandrere og etterkommere fra 8 nasjonaliteter: ex-Jugoslavia, Iran, Libanon, Pakistan, Polen, Somalia, Tyrkia og Vietnam.

Telefonintervju med oppfølging ved besøksintervju. Svarprosenten på telefonintervju 50 prosent; ble bestemt at besøksintervju var nødvendig i oppfølgingen.

Det viste seg vanskelig å få kontakt med alle uttrukne via telefon pga problemer med å finne nummer. For somalierne var det kun mulig å finne telefonnummer for 60 prosent av utvalget, mot 80–82 prosent vanligvis. Dette har sammenheng med reelt lavere telefondekning blant innvandrere, større andel med hemmelige numre, problemer med søking pga usikkerhet knyttet til navnepraksis, lavere kvalitet på numrene som ble koblet til (mobiltelefoner, mange ”døde” numre, mange nye eiere til numre).

Elektroniske skjema/CATI (computer assisted telephone interviewing), unntatt for arabisk, farsi og vietnamesisk. Her styrte datamaskinen kun spørsmålsrekkefølgen, mens intervjueren hadde spørsmålene på et papirskjema ved siden av seg. Besøksintervju foregikk med elektroniske skjema. 58 prosent av pakistannerne og deres etterkommere ble intervjuet på dansk, mens bare 4 prosent av somalierne med etterkommere.

Intervjudata er koblet sammen med registerdata.

Egne tospråklige intervjuere ansatt i Danmarks Statistikk, måtte ha meget gode danskunnskaper. Respondentene kunne velge mellom intervju på dansk, bakgrunnsspråk eller engelsk. Skjemaene er oversatt, og intervjuerne hjalp til i prosessen med å kvalitetssikre oversettelsene.

I tillegg er det gjennomført en omnibus-undersøkelse med 961 personer, der en del av de vanlige spørsmålene fra den danske levekårsundersøkelsen er

I analysen er det stort sett korrigert for bla kjønns- og aldersforskjeller mellom de ulike innvandringsgruppene og danskene. Logistisk regresjon benyttet ved analyse av faktorer for integrering på arbeidsmarkedet.

Frafall og svarprosent

Svarprosenten er på 58 prosent og anses å være noe lav, men tilfredsstillende, når man sammenligner med lignende undersøkelser både i Danmark og i utlandet. Representasjonen er rimelig god for hele populasjonen av innvandrere og etterkommere fra de åtte landene i utvalget. Noe underrepresentasjon for de yngste og fra hovedstadsområdet, og noe overrepresentasjon av lønsmottakere.

Svarprosent og de ulike frafallsårsakene varierer kraftig mellom landene i utvalget. Vietnam har den høyeste andelen svar, med 64 prosent, og Somalia den laveste, med 46 prosent. Andelen nekte varierer mellom 14 og 6 prosent. Høyest andel nekte har utvalgene fra Ex-Jugoslavia og Tyrkia, lavest har Vietnam.

I frafallsanalysen er det satt opp en logistisk regresjonsmodell for sannsynligheten for å delta i undersøkelsen ut fra en del bakgrunnsvariabler (s. 391). Landbakgrunn har stor betydning, samt sivilstand, om man har barn under 18 år, og arbeidsmarkedstilknytning. Enslige har en signifikant lavere sannsynlighet for å delta enn gifte personer, men dette er fordi de er vanskeligere å få

tak i. Kjønn har ingen betydning for deltakelsen. Geografisk område er signifikant: hovedstadsområdet er underrepresentert, men dette er det samme i de fleste spørreundersøkelser. Lønnsmotakere har en signifikant større sannsynlighet for å delta, de arbeidsløse for ikke å delta.

En egen analyse av nekterne i undersøkelsen viser at de unge enslige er den gruppen som i minst grad nekter å svare, men dette oppveies av at de er så vanskelige å få tak i.

MOGENSEN, G. V. OG P. C. MATTHIESSEN (RED.) 2002: INDVANDRERNE OG ARBEJDSMARKEDET. MØDET MED DET DANSKE VELFÆRDSSAMFUND

The Rockwool Foundations. Spektrum.

Tema

Den danske levekårsundersøkelsen fra 1999, gjengitt i Mogensen og Matthiessen 2000, ble gjentatt i 2001. Tema: årsakene til at mange ikke-vestlige innvandrere i Danmark ikke får jobb. Utvalg av land: Ex-Jugoslavia, Iran, Libanon, Pakistan, Polen, Somalia, Tyrkia og Vietnam.

Hovedfunn

Integreringen på arbeidsmarkedet for ikke-vestlige innvandrere har forbedret seg betraktelig i løpet av årene mellom de to studiene, delvis på grunn av de generelt gode tidene for sysselsetting i Danmark i denne perioden. Likevel er sysselsettingen bare det halve av hva den er for den danske befolkningen. Integrasjonen går seinere på 90-tallet enn i tidligere innvandringsperioder. Dette må imidlertid ses i lys av den økte tilstrømningen av ikke-vestlige innvandrere, og at denne gruppen omfatter en stor andel personer med relativt lav utdanning. Rapporten diskuterer videre resultatene i forhold til overføringene fra staten. Lite utdanning og dårlige danskkunnskaper preger fremdeles mange innvandregrupper, samt dårlig kontakt med det danske samfunnet. Utviklingen karakteriseres som "lite tilfredsstillende" – og boken avslutter med kommentarer fra politiske aktører.

Metode

Telefonintervju med oppfølging pr besøksintervju. Karakter av en panelundersøkelse: respondentene bli i 1999 spurt om de kunne være villige til å svare i en senere undersøkelse. Inngår i et dansk-tysk prosjekt.

Frafall og svarprosent

Svarprosenten endte på 74 blant de personer som også var blitt intervjuet i 1999. Den samlede svarprosenten (panel + nye) endte på 64 prosent.

Rapporten inneholder også en bred analyse av skjevheter, presenterer vekter osv for utvalget.

DEDING, FRIDBERG OG JAKOBSEN, 2007. NON-RESPONSE IN A SURVEY AMONG IMMIGRANTS IN DENMARK.

Danish National Centre for Social Research

Tema

Paperet er en analyse av frafallet fra en survey gjennomført blant innvandrere i Danmark med landbakgrunn fra Tyrkia, Iran eller Pakistan, samt blant etniske dansker.

Hovedfunn

Svarprosenten var i gjennomsnitt 20 prosentpoeng lavere blant innvandrerne enn blant etniske dansker. Det er imidlertid store variasjoner mellom de tre landgruppene både i svarprosent og årsaker til frafall. Det viste seg vanskelig å komme i kontakt med innvandrere fra Pakistan. Innvandrere fra Tyrkia var lettere å finne, men hadde høyere nektprosent. Unge (18–29 år) var mer tilbøyelige til å svare enn de litt eldre (30–39 år). Par med barn var mer tilbøyelige til å svare enn respondenter i andre familiefaser. I tråd med andre undersøkelser er dessuten personer med høy utdanning mer tilbøyelige til å svare. De som bor i København er dessuten mindre tilbøyelige til å svare enn innbyggere andre steder i landet. Ingen av de observerbare kjennetegnene ved intervjuerne hadde signifikant betydning for svarprosent (alder, kjønn, erfaring).

Metode

Det anvendes logistiske flernivåmodeller til å analysere et datamateriale innsamlet gjennom en kombinasjon av telefonintervju og personlige intervjuer, i alt 2448 intervjuer. Det ble sendt ut informasjonsbrev i forkant av intervjuingen. Brevene til innvandrertvalgene ble sendt både på dansk og på morsmål. Intervjuene ble gjennomført på dansk hvis mulig, men spørreskjemaene ble oversatt til de aktuelle språkene, og intervjuere som behersket disse språkene var tilgjengelig. Intervjuene varte i ca 40 minutter. Intervjuperioden var februar til november 2006.

Frafall

Frafallet i surveyen som er analysert varierte mellom 18 (etnisk danske kvinner) og 57 prosent (pakistanske menn). Mangelfulle telefonregistre var et problem for telefonkontakt. Kontakt ved besøk var heller ikke alltid mulig, blant annet kunne det være vanskelig å få adgang til boligblokker og bygårder. 4–5% av kvinnene fra Pakistan og Tyrkia ble nektet av sine menn å delta i undersøkelsen.

Tabell V21 Svar- og frafallsprosjenter

	Danmark		Iran		Pakistan		Tyrkia	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Svar	77	82	63	65	41	42	55	55
Frafall	23	18	37	35	59	58	45	45
Årsaker til frafall:								
Ikke funnet	8	4	17	14	33	30	16	13
Nekt	14	13	13	14	17	17	23	25
Språkproblemer	0	0	2	2	3	5	3	6
Annet	1	1	5	4	6	6	3	1
Total	100	100	100	100	100	100	100	100
Antall observasjoner	536	562	573	390	510	475	516	483

RAMBØLL, 2007: BASELINE-MÅLING AF BRUGERNES SYN PÅ INTRODUKTIONSPROGRAMMET.

Tema

Undersøkelsen omhandler brukertilfredshet hos tidligere deltakere i introduksjonsprogrammet for nyankomne innvandrere i Danmark. Prosjektet presenteres som en pilotundersøkelse, som har som delmål å utvikle et verktøy som kan brukes til å måle nyankomne innvandreres syn på introduksjonsprogrammet.

Hovedfunn

Modellen som er utviklet for å måle brukertilfredshet beskrives som vellykket. Et klart flertall av respondentene uttrykker tilfredshet med danskundervisning, arbeidsrettede tilbud og saksbehandlernes. Tilfredsheten med danskundervisningen varierer ikke etter utdanning eller alder, men og landbakgrunn. Tilfredsheten er størst blant deltakere fra land i Afrika sør for Sahara. Dette er også den gruppen som er mest tilfreds med undervisningen i dansk kultur- og samfunnsforståelse

Metode/kvalitetssikring

Internett og telefonintervju. Respondentene fikk tilsendt et brev med informasjon om at de kunne velge mellom å besvare undersøkelsen ved å gå inn på en webadresse, eller å bli intervjuet på telefon. Datainnsamlingsperioden var kort: alle intervjuene ble gjennomført mellom 6. og 23.mars 2007. Det har vært mulig å besvare undersøkelsen på dansk, engelsk, bosnisk og arabisk. Dataene er analysert med tanke på å avdekke forskjeller i svarmønster etter innsamlingsmetode, men det ble ikke funnet signifikante forskjeller. Gjennom telefonintervjuene kom det fram at mange hadde tatt med skjemaene på språkskolen og fått hjelp der til å forstå spørsmålene.

Svarprosent

Det ble gjennomført 500 intervjuer fra et bruttoutvalg på 1839 personer, altså 27 prosent svar. Det oppgis en "renset svarprosent" på 65, på grunnlag av en "stikkprøve" på 774 brukere. Vi er ukjente med denne terminologien, men antar at det ble oppnådd kontakt med 774 brukere, og at de 65 prosentene tilsvarende det vi har omtalt som svartilbøyelighet.

TORBEN TRANÆS OG KLAUS F.ZIMMERMANN, 2004: MIGRANTS, WORK AND THE WELFARE STATE

University Press of Southern Denmark.

Tema

Boka er en artikkelsamling som ved hjelp av to surveyer gjennomført i hhv Danmark og Tyskland sammenlikner arbeidsmarkedsintegrering av innvandrere i de to landene.

Problemstilling

Problemstillingene varierer fra artikkel til artikkel, men en overordnet problemstilling er å analysere ulikheter i innvandreres arbeidsmarkedsintegrering i de to landene i lys av ulikheter i landenes utdannings-, arbeids- og velferdsregimer.

Hovedfunn

Arbeidsmarkedsintegreringen varierer med landbakgrunn i begge land, men det er en gjennomgående tendens til at yrkesdeltakelsen er høyere i Tyskland. Forfatterne mener at lavere utdanning blant innvandrere til Danmark kombinert med mer sjenerøse velferdsordninger er sannsynlige forklaringer på forskjellene i yrkesdeltakelse.

Metode

Den danske surveyen er beskrevet under Mogensen og Matthiesen over. Den tyske surveyen er gjennomført ved hjelp av personlige intervjuer. Spørreskjemaene tok utgangspunkt i det danske skjemaet, men det ble gjort en del tilpasninger slik at skjemaet skulle passe for det tyske utdanningssystemet. Dessuten ble det føyd til en del spørsmål som i Danmark ble koblet til fra registre, blant annet informasjon om yrkesdeltakelse og lønn. Dette er informasjon som av mange oppleves som sensitivt, og det var et betydelig antall respondenter som nektet å svare på disse spørsmålene (11 prosent av tyske respondenter og 7,5 prosent av utenlandske borgere nektet å svare på inntekt siste måned).

Svarprosent

Tabell V22 Svarprosent i den tyske surveyen i "Migrants. Work and the Welfare State".

	Tyrkia	Tidl Jugosla- via	Polen	Iran	Libanon	Total
Bruttoutvalg	3789	3427	4239	3330	2422	17207
Feil adresse	4,9	8,3	12,8	13,1	8,3	9,6
Død	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2
Bor ikke på adressen	9,9	12,2	20,1	14,3	13,8	14,3
Brukte adresser	3225	2715	28353	2413	1883	13071
Ikke kontakt med hushold	15,2	16,5	18,3	20,3	15,5	17,1
Ikke kontakt med respondent	5,7	6,1	6,0	6,5	4,2	5,8
Respondenten på reise	7,3	7,1	4,6	3,4	3,2	5,4
Nekt på grunnlag av sykdom	0,9	1,5	0,8	1,2	0,8	1,0
Nekt på grunnlag av dårlig tid	2,9	4,5	4,4	4,8	3,0	3,9
Hard nekt	15,6	20,6	14,6	15,0	15,7	16,3
Språkproblemer	2,0	1,5	1,2	1,9	1,9	1,7
Annet	4,5	4,9	6,7	5,1	4,7	5,2
Gjennomførte intervjuer	45,9	37,3	43,4	41,6	51,0	43,5
Intervjuet for seint	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
Intervjuet ikke akseptert	0,2	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
Gyldige intervjuer	1473	1008	1228	1001	959	5669

Kilde: Bielski and Fischer (2002) i Tranæs og Zimmermann 2004

GUNDELACH, PETER OG ESTHER NØRREGÅRD NIELSEN (2007): ETNISKE GRUPPERS VÆRDIER - BAGGRUNDSRAPPORT. MINISTERIET FOR FLYGTNINGE, INDVANDRERE OG INTEGRATION, MARTS 2007. TÆNKETANKEN OM UDFORDRINGER FOR INTEGRATIONSSINDSATSEN I DANMARK. KØBENHAVN.

Tema

Undersøkelsen retter seg mot ulike grupper i den innvandrede befolkningen i Danmark og deres tilslutning til verdier og normer i Danmark. Disse åtte gruppene sammenliknes med etniske dansker, noe som åpner for å finne forskjeller og likheter dels mellom de etniske minoritetene innbyrdes og dels med de etniske danskene.

Hovedfunn

Undersøkelsen viser at de fleste har relativt få kontakter utenfor egen etniske gruppe. Personer som er sysselsatte har flere kontakter med etniske dansker enn andre, men effekten av arbeid for de sosiale kontaktene varierer betydelig mellom landgruppene. Minoritetenes opplevelse av til-

hørighet til Danmark er stort sett større enn opplevelsen av tilhørighet til opprinnelseslandet. Man ser en tilpasning i etterkommernes verdier som plasserer dem mellom danskenes og innvandrernes verdsett. I alle grupper finner man dessuten en høy tilslutning til demokratiske idealer. Forskjellene oppstår især når verdier til religiøsitet og familieliv analyseres på bakgrunn av trosretninger. Muslimene legger større vekt på religionens offentlige rolle, og deres holdning til familie og privatlivets moral avspeiler det etniske danske vil beskrive som et tradisjonelt kjønnsrollemønster. Undersøkelsen tyder videre på at lang botid i Danmark ikke nødvendigvis sammenfaller med en sterkere tilknytning til Danmark. Oppsummert tyder resultatene på at de største forskjellene finnes innenfor det religiøse og i det private området, mens de minste forskjeller i verdier er i forhold til den enkeltes rolle som borger i et demokrati.

Utvalg

Undersøkelsen omfatter innvandrere med bakgrunn fra Iran, Irak, Tyrkia, Vietnam, Pakistan og Vestbalkan i tillegg til dansker, alle i alderen 18–50 år. I tillegg ble det trukket utvalg blant etterkommere av pakistanske og tyrkiske innvandrere i alderen 18 til 34 år. I tillegg er det lagt til grunn at utvalget skal ha permanent oppholdstillatelse og skal ha bodd i Danmark minimum 3,5 år på innsamlingstidspunktet. Det er tatt like store uttrekk fra alle landgrupper. Målsettingen var 500 svar fra hver gruppe. For å unngå å bruke flere uttrekk enn nødvendig, ble det trukket i flere omganger. Hver person ble forsøkt kontaktet minimum 7 ganger på ulike tidspunkt før et nytt uttrekk ble gjennomført. Av de 10.800 personene som opprinnelig ble trukket ut, ble det dermed kun nødvendig å kontakte 8377 personer for å oppnå ønsket antall svar.

Metode

Dataene er i hovedsak samlet inn gjennom telefonintervjuer, i kombinasjon med internettbesvarelser. Forfatterne beskriver at datainnsamlingen har foregått i flere faser. Det ble gjennomført kvalitative intervjuer av dansker og innvandrere i de aktuelle landgruppene, først åpne, deretter mer styrt og primært for å teste de ulike spørsmålsformuleringene som var tenkt brukt i surveyen. Spørsmålene i skjemaet ble testet i flere omganger, både muntlig (gjennomført som telefonisk test for å sikre at intervjuene fungerte over telefon) og skriftlig. Skjemaet ble deretter oversatt til engelsk og vi engelsk til tyrkisk, urdu, bosnisk, farsi, arabisk og vietnamesisk. Oversettelsene ble kontrollert gjennom et fokusgruppeintervju med samtlige språkgrupper. Spørsmålene ble gjennomgått ett for ett, meningen med spørsmålene ble diskutert og heretter tilrettelagt på flere punkter. I lys av undersøkelsens tema, vil det likevel være ord og begreper som tillegges ulik betydning for ulike grupper/personer. Forfatterne nevner selv begrepet ”yttringsfrihet” som eksempel. I likhet med andre undersøkelser, opplevde man under datainnsamlingen problemer med enkeltspørsmål som respondentene enten ikke kunne, eller ikke ønsket, å svare på. Typisk her var spørsmål om husstandens inntekt og utdanningsbakgrunn.

Andel som lot seg intervjuet på dansk varierte mellom 18 prosent blant de tyrkiske innvandrete til 67 prosent blant de iranske innvandrerne. Blant pakistanske og tyrkiske etterkommere ble henholdsvis 5 og 23 prosent intervjuet på urdu/tyrkisk.

Svarprosent

Svarprosenten i undersøkelsen varierer mellom 41 prosent blant pakistanske innvandrere til 67 prosent blant dansker og 61 prosent blant iranske innvandrere. Blant etterkommere var svarprosenten 52 prosent både blant de med bakgrunn fra Tyrkia og Pakistan.

Det ble gjort flere forsøk på å bedre svarprosenten. Intervjuperioden løp over 5 måneder. Det ble derfor gjennomført nytt søk på kontaktinformasjon midtveis i perioden. Dette beskrives som en god strategi som medførte flere nye telefonnummer. Utvalget fikk informasjonsbrev om under-

søkelsen både på dansk og eget morsmål. De ble også oppfordret til å gi beskjed dersom de telefonnummerne som var registrert på dem ikke lenger stemte, noe 9,8 prosent gjorde. I tillegg benyttet om lag 13,5 prosent av respondentene seg av muligheten til å svare gjennom å fylle ut skjemaet via internett.

Personer som opprinnelig hadde nektet å delta i undersøkelsen, ble likevel forsøkt rekruttert på nytt. Om lag hver tredje lot seg overtale og det viste seg å være de danske intervjuerne som hadde størst hell med å overbevise. Samtidig vakte også strategien med gjentatte oppringninger reaksjoner hos respondenter og undersøkelsen ble derfor avsluttet en uke før planlagt etter at innsamlingsfirmaet ble truet med politianmeldelse for telefonsjikanene. I Norge er det ikke anledning til å kontakte personer som allerede har sagt nei til å delta på nytt.

Et annet forsøk på å optimere svarprosenten ble rettet spesielt mot pakistanske innvandrere og etterkommere. Dette var en gruppe det hadde vært vanskelig å få god kontaktinformasjon til. 282 personer fikk derfor nytt informasjonsbrev med forespørsel om å fylle ut svarkort med riktig telefonnummer, og ytterligere 277 fikk tilsendt selve spørreskjemaet. Bare 21 personer (7%) sendte tilbake postkort med riktig telefonnummer og 12 personer (4%) returnerte utfylt skjema. Det ble dermed besluttet å ikke gå videre med denne strategien.

Hentet fra tabell 3 og tabell 6 i vedlegg 2

	Bruttoutvalg	Antall gjennomførte intervjuer	Svarprosent
Tyrkia, innvandrere	1049	503	48
Tyrkia, etterkommere	968	504	52
Pakistan, innvandrere	946	434	41
Pakistan, etterkommere	936	488	52
Vest-Balkan	936	505	54
Irak	849	513	60
Iran	823	505	61
Vietnam	985	506	51
Danmark	773	520	67
I alt	8265	4478	54

*Svarprosenten er utregnet med utgangspunkt i alle som ble aktivert i undersøkelsen i betydningen at de mottok informasjonsbrev, minus avgang grunnet feiltrekk, død eller lange utenlandsopphold. Manglende kontaktopplysninger er ikke trukket ut.

Kvalitative undersøkelser

GOERMAN, P. R. CASPAR, M. SHA, G. McAVINCHEY OG R. QUIROZ. 2008: CENSUS BILINGUAL QUESTIONNAIRE RESEARCH. STRATEGIES FOR STRENGTHENING CAUSAL INFERENCES IN CROSS CULTURAL RESEARCH: THE CONCILIENCE APPROACH

US Census Bureau.

Tema

Rapporten dokumenterer resultatene av kognitiv testing av det tospråklige skjemaet til folketellingen som skal gjennomføres i USA i 2010.

Hovedfunn

Rapporten kommer med en del anbefalinger om språklige justeringer for å sikre en likere forståelse av den engelske og spanske versjonen av skjemaet. Tidligere anbefalinger som er inkorporert i skjemaet blir dessuten testet ut og på den måten kvalitetssikret.

Metode

I alt 66 kognitive intervjuer ble gjennomført, fordelt på fire geografiske områder, og med respondenter med ulik geografisk opprinnelse.

DAUGSTAD, G. OG B. LIE. 2004: KVALITATIV FORSTUDIE TIL LEVEKÅRSUNDERSØKELSE BLANT IKKE-VESTLIGE INNVANDRERE

Notater 2004/88. Statistisk sentralbyrå.

Tema

Formålet med den kvalitative studien var å forankre den kommende levekårsundersøkelsen på en bedre måte i innvandrer miljøene. Hva er det innvandrere fra ulike grupper i Norge selv synes er problematisk ved deres levekår i Norge? Man ønsker å få bedre, mer nyansert, innsikt i hva som påvirker levekårene til innvandrere i Norge, og hva som er deres perspektiver på hva som skal til for et godt liv. Samtidig ønsker man å få innsikt i forhold til utvalg av spørsmål og formuleringer i spørreskjemaet. Hvordan stille relevante og valide spørsmål i en kvantitativ spørreundersøkelse?

Samtidig skulle studien gi informasjon om hvordan praktiske utfordringer i datainnsamlingen best kan løses; hvordan rekrutterer tospråklige intervjuere, hvordan nå målgruppen på en best mulig måte, hvordan informere om undersøkelsen i målgruppene, og hvordan legge opp selve intervjuene.

Til sist ønsket man å skaffe til veie en tolkningsramme for dataene.

Hovedfunn

Om viktige sider ved levekårene til de aktuelle gruppene:

- En rekke forhold kom fram i de ulike gruppene, knyttet til språk, arbeidsmarked, bolig, møtet med byråkratiet, negative fremstillinger i media, den påtvungne status som "innvandrer", og forholdet mellom generasjoner
- Om forhold knyttet til somalieres møte med byråkratiet; forholdet til skriftlig dokumentasjon er annerledes for somaliere, og mer problematisk. "Norskefrykt": frykten for papirene. Mange forstår ikke vilkårene for å få støtte for eksempel, og opplever avslag som dårlig behandling. Mange får avslag på sekundærflytting til Oslo, og har derfor ikke rett til sosialhjelp i Oslo.
- Om forhold knyttet til pakistanernes møte med helsevesenet: mange mener at pakistanske leger er bedre enn norske fordi de tar seg tid og lytter til pasientene. Mange opplever frustrasjon over å aldri bli hørt på eller få en diagnose, og drar heller til lege i Pakistan. Kommunen skal stille med tolk, men familiene vet så lite om egne rettigheter, og har liten forståelse av egen sykdom
- Spørsmål om økonomiske forhold ble oppfattet som sensitive. Særlig spørsmålene om å sende penger til familie i utlandet, samtidig som de var mottakere av sosialhjelp. Spørsmålsformuleringene ble foreslått endret.
- Det ble etterlyst spørsmål om religion og mulighet for utøving av sin religion i Norge.
- Undersøkelsen må tilpasses generasjonsproblematikken og det faktum at innvandrere er en heterogen gruppe: ulik innvandringsbakgrunn, ulik tilknytning til Norge og opprinnelseslandet

Flere av de temaene som kom fram ble siden dekket opp på en bedre måte i spørreskjemaet.

Studien satte fokus på en rekke tema i de ulike bolkene i det første utkastet til spørreskjema. I tillegg ble det samlet spesifikke problemstillinger for hver landgruppe.

Om praktiske tips til gjennomføringen av undersøkelsen:

- Om tillit og motivasjon, og om ønskelige egenskaper ved intervjuerne som skal ansettes.
- Anbefaling om å ha kjønnsdelt intervjuing; kvinner intervjuer kvinner, menn intervjuer menn
- Intervjuer og respondent bør ikke kjenne hverandre
- Informasjonsstrategier og kontaktstrategier

Gjennomgang av utkastet til spørreskjema, med presentasjon av en rekke kommentarer og innspill

Metode

Studien benytter flere metoder:

- Informasjonsinnhenting om de ti landgruppene som skal være med i utvalget til spørreundersøkelsen, med framstilling av faktaark. Omfatter registerdata og tidligere surveydata
- Samtaler med forskere
- Samtaler med representanter for organisasjoner, nettverkskartlegging i semistrukturerte intervjuer

- Fokusgrupper med personer fra to av de aktuelle landene: Somalia og Pakistan. Kvinner og menn hver for seg. Tatt opp på lydband/video. Noen av deltakerne ønsket ikke å bli filmet/ville selv beholde opptaket.
- Det ble også gjennomført intervju (semistrukturerte) med intervjuere fra SSBs leseforståelsesundersøkelse (LFU).
- Dybdeintervjuer med enkeltpersoner (semistrukturerte intervjuer) fra Somalia, Pakistan, Tyrkia, Vietnam, Irak, Bosnia-Hercegovina og Sri Lanka.
- Forskerne fant at det var viktig for deltakerne å presisere at studien skulle benyttes i arbeidet med *planleggingen* av spørreundersøkelsen, ikke at det *var* selve undersøkelsen

NIELSEN, H.J. 2000: INTEGRATION I DANMARK OMKRING ÅRTUSINDSKFITET, INDVANDRERNES MØDE MED ARBEJDSMARKEDET OG VELFÆRDSSAMFUNDET – EN KVALITATIV ANALYSE

En kvalitativ utdypningsundersøkelse, gjengitt i Mogensen, G. V. og P. C. Matthiessen (red.) 2000. Rockwoolfondens forskningsenhet. Aarhus universitetsforlag.

Tema

Kulturmotsetninger i forhold til opplevelsen av diskriminering for innvandrere i Danmark. En tilleggsundersøkelse til den danske levekårsundersøkelsen referert over. Formål å finne begrunnelser og utdypende informasjon til de kvantitative resultatene.

To hovedtema

1. oppfatningen av kulturelle forskjeller og motsetninger mellom gruppene fra de ulike bakgrunnslandene i forhold til etniske dansker, og i forhold til hverandre som innvandrere. I hvilke grad er noen av innvandrergruppene like skeptiske til andre innvandrergupper, som til danskene? Er innvandrerne like skeptiske til dansker, som dansker er til dem?
2. Hvilke sider ved den generelle integrasjonen i samfunnet regnes som mest vesentlig i forhold til integrasjon på arbeidsmarkedet, og hvilke er mindre vesentlige?

Hovedfunn kulturforskjeller

Det er betydelige "interne" forskjeller mellom innvandrene (de er kritiske til andre grupper av innvandrere), for eksempel i synet på ønsket nivå av innvandring til Danmark av flyktninger eller arbeidsinnvandrere, eller i synet på tverrkulturelle ekteskap. *Etmisk* solidaritet, ikke "innvandrersolidaritet". For mange innvandrere står danskene nærmere i holdninger og kultur, enn enkelte andre innvandrergupper. Det er "de mange kulturer", ikke to motsatte (dansker og innvandrere). Dansk kultur og danske normer blir den plattform alle kan møtes på og kjenne *litt* til, i stedet for at alle skal kjenne alle de andre kulturene. For danskene blir det å kjenne "innvandrerkulturen" i entall helt irrelevant.

Hovedfunn integrasjon

Hva er viktigst for arbeidsmarkedsintegrasjonen – hjemlandets kultur eller kontakten med det danske samfunnet? Konklusjon at opphavskultur er viktig fordi det har stor betydning hva slags og hvor mye kontakt man har med det danske samfunnet og dansker. Samtidig er det ved samme

grad av kontakt med det danske samfunnet relativt uviktig for sysselsettingen om man har den ene eller den andre religionen, eller er fra det ene eller det andre land. Like fullt: somaliere og libanesere har en bemerkelsesverdig lav grad av sysselsetting. Til slutt pekes det på betydningen av individuelle strategier for å møte dette. Diskusjon over hvilken vei kausaliteten går. Integrasjon er en prosess som kan påvirkes av hver og en.

Metode

Analysen baserer seg på sammenstilling av data fra levekårsundersøkelsen, fra omnibusundersøkelsen, og i tillegg dybdeintervjuer med 50 respondenter hentet fra utvalget til den kvantitative undersøkelsen. Tatt opp på bånd. Fem samtaler for hver etniske gruppe. Spredning i forhold til alder og integrasjonsgrad. Potensielle respondenter ble spurt allerede i hovedintervjuet. Ofte ”gruppeintervju” ved at familiene var til stede. Alle intervjuer gjennomført av forfatteren selv, med bruk av tolk i noen tilfeller.

Samtaleguide som følger opp svargivning i hovedundersøkelsen, ber om begrunnelser for svarene. Gir illustrasjoner av dataene, samtidig som det gir hjelp til tolkning av dataene. Følger opp visse tema fra spørreskjemaet, presenterer dette tematisk, vekt på ”narrativer”, eller personlige historier for å illustrere motsetninger i resonnement og holdninger.

Referanser

- Biemer, P. og L. Lyberg 2003. *Introduction to Survey Quality*. Wiley-Interscience, New Jersey.
- Bjørshol, E. 2007. [Levekårsundersøking blant personar med nedsett funksjonsevne 2007. Dokumentasjonsrapport](#). Notat 2008/65. Statistisk sentralbyrå.
- Blom, S. 1998. *Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge*. Rapporter 98/16. Statistisk sentralbyrå.
- Blom, S. 2008. *Innvandrerens helse 2005/2006*. Rapporter 2008/35. Statistisk sentralbyrå
- Blom, S. og K. Henriksen. 2008. *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Rapporter 2008/5. Statistisk sentralbyrå
- Bråthen, Magne, Anne Britt Djuve, Tor Dølvik, Kåre Hagen, Gudmund Hernes, Roy A. Nielsen (2007), [Levekår på vandring. Velstand og marginalisering i Oslo](#). Fafo-rapport 2007:05
- Collins, R. L., Ellickson, P. L., Hays, R. D. and McCaffrey, D. F. 2000. Effects of incentive size and timing on response rates to a follow-up wave of a longitudinal mailed survey, *Evaluation Review* 24(4): 347-363.
- Couper, M. 2006. *Designing effective web surveys*. Training held at Statistics Sweden, November 2006.
- Daugstad, G. og B. Lie. 2004. *Kvalitativ forstudie til levekårsundersøkelse blant ikke-vestlige innvandrere*. Notater 2004/88. Statistisk sentralbyrå.
- Djuve, A.B., H.C. Kavli, M. Lund og T. Østberg (2002), [Fra sosialhjelp til lønnet kvalifisering. Resultater fra forsøk med heldags introduksjonsprogram for flyktninger](#). Fafo-rapport 364
- Djuve, A.B. og H.C. Kavli (2000), [Styring over eget liv. Levekår blant flyktninger i lys av myndighetenes bosettingsarbeid](#). Fafo-rapport 344
- Dunbar, C., D. Rodriguez, L. Parker. 2003. Race, subjectivity and the interview process. Gjengitt i Holstein, J. A. and J. F. Gubrium. Inside interviewing - new lenses, new concerns. 2003.
- Djuve, A.B. og H.C. Pettersen (1999), [Må de være ute om vinteren? Oppfatninger om barnehager i fem etniske grupper i Oslo](#). Fafo-rapport 262
- Djuve, A.B. og K. Hagen (1995), [Skaff meg en jobb. Levekår blant flyktninger i Oslo](#). Fafo-rapport 184
- Feskens, R, J. Hox, G. Lensvelt-Mulders and H. Schmeets. Nonresponse Among Ethnic Minorities: A multivariate Analyses. *Journal of Official Statistics*, Vol. 23, No. 3, 2007. Statistics Sweden.

- Fosen, J., G. Haraldsen og Ø. Kleven. 2008. *The effect of non-response Follow-Up in a Survey on Living Conditions among Immigrants in Norway*. Paper presented at Statistics Canada Symposium 2008. Data collection: Challenges, Achievements and New Directions.
- Fosen, J., A. K. Johnsen, et al. 2000. *Frafall blant innvandrere: en undersøkelse av frafall i Utdanningsundersøkelsen 1999 og i valgundersøkelser blant innvandrere*. Oslo, Statistisk sentralbyrå, Avdeling for personstatistikk/Seksjon for folke- og bolig telling.
- Frilseth, E. og E. Gulløy. *Statistics Norway User Survey 2007*. Documents 2007/11. Statistisk sentralbyrå.
- Gabbidon S.L og G. E. Higgins 2008: : The role of Race /Ethnicity and Race relations on Public Opinion Related to the Treatment of Blacks by the Police. *Police Quarterly, dec 2008*.
- Goerman, P, R. Caspar, M. Sha, G. McAvinchey og R. Quiroz. 2007 eller 2008. *Census Bilingual Questionnaire Research. Strategies for Strengthening Causal Inferences in Cross Cultural Research: the concilience approach*. US Census Bureau.
- Goyder, J. og J.M Leiper 1985. The decline in survey response: A Social Values interpretation. *Sociology 19(1):55-71*.
- Groves, Robert M., Floyd J. Fowler, Jr., Mick P. Couper, James M. Lepkowski, Elanor Singer, and Roger Tourangeau. 2004. *Survey Methodology*, New York: Wiley
- Groves, R. M. 2006. Nonresponse Rates and Nonresponse Bias in Household Surveys. *Public Opinion Quarterly, Vol. 70, No. 5. Special Issue 2006*.
- Gulløy, E. *Levekår blant innvandrere 2005/2006. Dokumentasjonsrapport*. Notater 2008/5. Statistisk sentralbyrå.
- Gulløy, E., S. Blom og A. A. Ritland. 1997. *Levekår blant innvandrere. Dokumentasjonsrapport med tabeller*. Notater 97/6. Statistisk sentralbyrå.
- Gulløy, E., G. Haraldsen, Ø. Kleven, T.M. Normann. *Developing questions on sexual identity*. Paper presented for the International Association for Official Statistics Conference (IAOS), Shanghai, October, 2008.
- Hagen, K., A.B. Djuve og P. Vogt (1994), *Oslo - den delte byen?* Fafo-rapport 161
- Haraldsen, G. 1999. *Spørreskjemametodikk etter kokebokmetoden*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Harkness, J., F. J. R van de Vijver and P. P. Mohler. 2003. *Cross-Cultural Survey Methods*. Wiley, New Jersey.
- Heath et.al. 2005. *The Globalisation of Public Opinion Research*. Working paper 109 – CREST: Oxford
- Holstein, J. A. & J. F. Gubrium. 2003. *Inside Interviewing – new lenses, new concerns*.
- IMDI-rapport 9-2008. *Integrert, men diskriminert. En undersøkelse blant innvandrere fra Afrika, Asia, Øst-Europa og Sør- og Mellom-Amerika*. IMDI Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.

- Jessen, J. T. (2005). Forvaltningen og brukerne s 121-132 i Bay, Hatland, Hellevik og Koren (red.): *De norske trygdene. Framvekst, forvaltning og fordeling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kavli, H.C. (2007). *En felles fritid? Livet etter skoletid blant barn og unge i Oslo*. Fafo-rapport 2007:22
- Kavli, Hanne, Anniken Hagelund, og Magne Bråthen (2007): *Med rett til å lære og plikt til å delta – En evaluering av introduksjonsordningen for nyankomne flyktninger og innvandrere*. Fafo-rapport 2007:34.
- Kavli, Hanne (2004): *Hvordan gikk det etterpå? – En oppfølging av tidligere deltakere i forsøk med introduksjonsprogram gjennom telefonintervjuer og registerdata*. Fafo-notat 2004:24
- Kleven, Ø. et. al. (1999). *Innvandrerens utdanning: en pilotundersøkelse*. Oslo, Statistisk sentralbyrå, Avdeling for personstatistikk, Seksjon for intervjuundersøkelser.
- Kleven, Ø. og T. M. Normann. 2009. *Metodetester av spørsmål om arbeidsmiljø i levekårsundersøkelsen*. Notater 2009, Statistisk sentralbyrå.
- Lagerstrøm, B. 2008. *Barns levekår i lavinntektsfamilier. Dokumentasjonsrapport*. Notater 2008/28. Statistisk sentralbyrå.
- Lagerstrøm, B. og T. Rørvik. 2008. *Levekår i Groruddalen. Dokumentasjonsrapport*. Notater 2008/38. Statistisk sentralbyrå.
- de Leeuw, E. D., J.J. Hox and D.A. Dillman. 2008. *International Handbook of Survey Methodology*. Lawrence Earlbaum Associates, Taylor and Francis Group, London.
- Løwe, T. 2008. *Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn. Unge oppvokst i Norge med foreldre fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam*. Rapporter 2008/14. Statistisk sentralbyrå.
- Mogensen, G. V. og P. C. Matthiessen (red.). 2000. *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet. Indvandrernes møde med arbejdsmarkedet og velfærdssamfundet*. Rockwoolfondens forskningsenhed. Aarhus universitetsforlag.
- Mogensen, G. V. og P. C. Matthiessen (red.). 2002. *Indvandrerne og arbejdsmarkedet. Møtet med det danske velfærdssamfundet*. The Rockwool Foundation. Spektrum
- Nadim, Marjan (2007): *Reise- og ferieundersøkelsen 2006*. Dokumentasjonsrapport. Statistisk sentralbyrå. Notater 2007/42.
- Nielsen, N-K. og S. Pedersen. 2000. Databeskrivelse. I Mogensen, G. V. og P. C. Matthiessen (red.) 2000. *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet. Indvandrernes møde med arbejdsmarkedet og velfærdssamfundet*. Rockwoolfondens forskningsenhed. Aarhus universitetsforlag.
- Olsen, H. 1998. Det mindst ringe spørgeskema? *Dansk Sociologi* 1/98.
- Politidirektoratet/TNS Gallup. 2009. *Politiets nasjonale innbyggerundersøkelse 2008*. Rapport.
- Presser, S., M. P. Couper, J. T. Lessler, E. Martin, J. Martin, J. M. Rothgeb and E. Singer. 2004. *Methods for Testing and Evaluating Survey Questionnaires*. John Wiley and Son, New Jersey.

Riksrevisjonen. 2006. *Gjennomføring av brukerundersøkelser i forvaltningsrevisjon. Veileder*. 09.10.2006. http://www.riksrevisjonen.no/NR/rdonlyres/30BDDDB9B-021F-4EEF-890D-93C583AAB3E6/0/Veileder_i_gjennomforing_av_brukerundersokelser_19092008.pdf

Robertsen, K. 2004. Hvor egnet er brukerundersøkelser som styringsverktøy for offentlig tjenesteproduksjon? *Magma*, nr. 5/6, vol 7.

Rolland, A., Ø. Brekke, B. M. Samuelsen og P. R. Silseth. 2004. *Evaluering av kommunale brukerundersøkelser*. Rapporter 2004/7, Statistisk sentralbyrå.

Rolland, Asle (2005a): Kommunal bruk av brukerundersøkelser. *Samfunnsspeilet nr 3, 2005*. Statistisk Sentralbyrå.

Rolland, Asle (2005b): *Brukertilfredshetsmålinger i offentlig sektor. Utredning for Moderniseringsdepartementet og regjeringens handlingsplan for modernisering*. Notater 2005/32 Statistisk Sentralbyrå

Ryen, A. *Cross-cultural Interviewing*. In Holstein & Gubrium.

Rønning, E. 2000. *Utenlandske statsborgere og kommunestyrevalget 1999: dokumentasjonsrapport*. Oslo, Statistisk sentralbyrå, Avdeling for personstatistikk/Seksjon for intervjuundersøkelser.

Sandbæk, M. (red.). 2008. *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid*. NOVA rapport nr 7/08.

Socialstyrelsen. 1998. *Levnadsförhållanden hos fyra invandrargrupper födda i Chile, Iran, Polen och Tyrkiet*. Innvanderprosjekt-rapport nr 1998:1. Innvandrares levandsvillkor 1. Stockholm.

Statistisk sentralbyrå. 2004. *Håndbok nr 81, 2004. Råd for utvikling og utforming av webskjema*. Versjon 1.1. Oslo, 2004.

Statistisk sentralbyrå. 2006: *Pratisk brukertesting*. Statistisk sentralbyrås håndbok nr 87.

Storvik, A. E. 2004. Bruken av brukerundersøkelser. Søkelys på arbeidsmarkedet, vol 21, 122-132.

Støren, L. A. 1987. *Levekår blant utenlandske statsborgere 1983. Sosiale og økonomiske studier 63*. Statistisk sentralbyrå.

Thomsen, I., Ø. Kleven, J. H. Wang and L. Zhang. 2006. *Coping with decreasing response rates in Statistics Norway. Recommended practices for reducing the effect of nonresponse*. Rapporter 2006/29. Statistisk sentralbyrå.

Tyldum, G 2009. *Ethics or access? Balancing informed consent with institutional, economic or emotional pressures in recruitment of respondents for research*. Under publisering.

Vaage, O. F. 2009. *Norsk mediebarometer 2008*. Statistiske analyser (SA 106). Statistisk sentralbyrå.

Van Ryzin, G. D. Muzzio og S. Immerwahr 2004: Explaining the Race Gap in Satisfaction with Urban Services. *Urban Affairs Review* 2004; 39; 613.

Vassenden, E. 1991. *Utdanning fullført i utlandet for utenlandske statsborgere*. Statistisk sentralbyrå

Villund, O. 2007. *Undersøkelser om frafall og sysselsetting etter innvandringsbakgrunn i Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Øia, Tormod og Viggo Vestel. 2007. *Møter i det flerkulturelle*. NOVA Rapport 21/2007.

Øia, Tormod. 2007. *Ung i Oslo. Levekår og sosiale forskjeller*. NOVA Rapport 6/2007

Øia, Tormod 2006. *Dokumentasjon "Ung i Oslo 2006"*. Temahefte 2/2006, NOVA

Øia, Tormod. 2003. *Innvandrerungdom – kultur, identitet og marginalisering*. Dr.philos avhandling. NOVA Rapport 20/2003.

Villund, O. 2008. *Immigrant participation in the Norwegian Labour Force Survey 2006-2007*. Documents 2008/7. Statistics Norway.

Willis, G. B. 2005. *Cognitive Interviewing. A tool for improving Questionnaire Design*. Sage Publications, London.

Zhang, L-C. 2008. *Developing methods for determining the numbers of unauthorized foreigners in Norway*. Documents 2008/11. Statistics Norway.

Østby, L. 2008. *Levekårsundersøkelse blant innvandrere – hvordan og hvorfor?* I Blom, S. og K. Henriksen. 2008. *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Rapporter 2008/5. Statistisk sentralbyrå

Aalandslid, V. 2008. *Innvandrere og kommunestyrevalget i 2007*. Oslo, Statistisk sentralbyrå

Datafangst når minoritetsbefolkningen er målgruppe

Data om befolkningens levekår, holdninger og erfaringer med offentlige tjenester samles inn av en rekke virksomheter, og ved hjelp av ulike teknikker. Forskjellige teknikker og metoder er utviklet for å sikre god kvalitet på dataene. Når befolkningen som skal studeres består av grupper som er svært ulike både kulturelt og språklig, oppstår en del nye utfordringer. Disse handler både om metoder for å informere om, komme i kontakt med og gjennomføre datainnsamlingen, men også om å sikre at dataene som er samlet inn om de ulike gruppene er sammenliknbare. Denne rapporten har som ambisjon å systematisere og sammenfatte datafangsterfaringene fra et knippe norske – og enkelte utenlandske – undersøkelser som er spesielt tilrettelagte for sammenlikning mellom ulike etniske grupper (i praksis landgrupper) .

Integrerings- og mangfoldkoordinatorat

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

Fafo

Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 2009:24
ISBN 978-82-7422-682-1
ISSN 0801-6143
Bestillingsnr. 20114